

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

JUNG KÁROLY, GUELMINO SÁNDOR,
PAPP P TIBOR ÉS MLADEN LESKOVAC VERSEI
KONTRA FERENC PRÓZAVERSE
HERCEG JÁNOS NOVELLÁI
BORDÁS GYŐZŐ REGÉNYÉNEK FOLYTATÁSA
FEKETE J. JÓZSEF, VAJDA GÁBOR, TOLNAI OTTÓ
ÉS VERA JOVANOVIĆ TANULMÁNYA
BORI IMRE—VÁRADY TIBOR: FARKAS GEIZA
ÁLDATLAN PERE (II. RÉSZ)

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1991

Február

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LV. évfolyam

A FORUM KÖNYVKIADÓ KIADÓI TANÁCSA:

Ágoston Mihály, Bányai János, Đorđe Beara, Bordás Győző,
Bori Imre, Fenyvesi Ottó, Hódi Sándor, Hornyik Miklós, Losonczi Alpár,
Maurits Ferenc, Móra András, P. Nagy István, Thomka Beáta, Toldi Éva,
Utasi Csaba, Várady Tibor, Virág Mária

Szerkesztőbizottság: Bordás Győző, Gerold László (kritikai rovat) és Toldi Éva

Fő- és felelős szerkesztő: Bori Imre
Műszaki szerkesztő: Maurits Ferenc

TARTALOM

<i>Jung Károly: Voltok és hullafoltok (vers)</i>	101	
<i>Herceg János: Hármastükör (Játék, Ketten, Árkádia)</i>		103
<i>Ablak</i>		
<i>Bordás Győző: Fűzfasíp (VII. rész; A koraszülött)</i>	112	
<i>Guelmino Sándor versei</i>	119	
<i>Papp Tibor: Kiirtalak (versek)</i>	129	
<i>Kontra Ferenc: Hazafelé (prózavers)</i>	130	
<i>Mladen Leskovac: Enyém és mindenkié (versciklus)</i>		133

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

<i>Fekete J. József: „Az ember csak kretén közjáték a természetben” (Szövegmontázs és közbevetések a Cicero vándorévei kapcsán)</i>	145	
<i>Vajda Gábor: Hasonmások (Mirko Kovač: Égbéli jegyespár)</i>		155

VOLTOK ÉS HULLAFOLTOK

JUNG KÁROLY

*„A hideg űrön bolló repül át
s a csönd kibül. Hallod-e, csont, a csöndet?
Összekoccannak a molekulák.”*

(József Attila)

A kórus hangja hozzád már el nem ér,
A szüntelen fuga, s a másik zene, a testé,
Mely egész valómat pusztítja titkos futamain;
Egész lényed bennem él. Esztendők óta.

Úznek hozzád egyre s egyre a voltok,
A hiányok, az az egyetlen kőkemény hiány;
Veled, benned elveszni mindegyre kész vagyok;
Együtt folytatódni, a fogantatás csodája kísért.

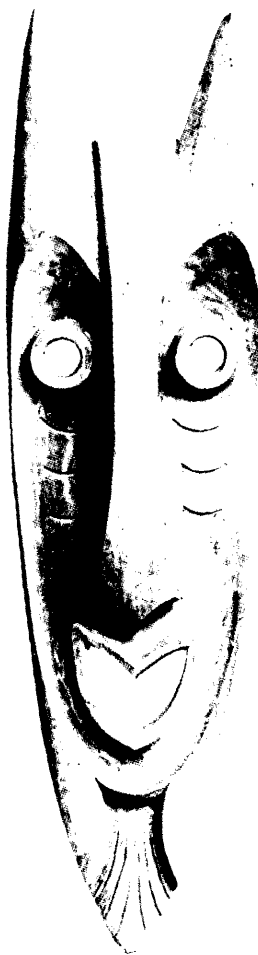
Mindezt, persze, te honnan is tudhatnád.
Nem tudhatod, tudni nem is akarhatod.
Tudom: tiltakoznál ellene fegyelmezetten,
Aztán kétségbeesetten. Majd kezéd lehullna.

E századvég ránk kövesedett. Nincs megoldás.
Azt is tudom, mert tudni így akarom:
Istár-zivatarú titkok hét kapuja előtt
Idők végéig ott vacog a bebocsáthatatlan.

Két vacogó szörnyeteg lennénk, azt hiszem.
Két vacogó szörnyeteg: ugrásra kész.
Magát egymásra vetni készen, szárnycsattogással,
Karmait egymásba vájni, marni öntudatlanul.

E kor zománcán sűrűsödnek a hullafoltok,
Eszmék hörögnek, s az űrben elpörögnek
Apró emberi álmok: összekoccanó félelmek.
Omlik a kőkemény hiány, szítál a por.

S mint a röppályára kilőtt vak lövedék —
Mögötte az ideg halk pattanása szertefoszlik —,
Szárnyalnak pusztuló mák meg eltűnő voltak,
Sosemvolt szeretőkként forogva zuhannak az űrben.

HÁRMAS TÜKÖR

HERCEG JÁNOS

JÁTÉK

A két háború között történt, odalenn délen, egy isten háta mögötti garnizonban, de történhetett volna másutt is természetesen. A város négy kilométernyire volt, reggel fél hatkor egy rozoga busz kihozta a tiszteket és altiszteket, s nem sokkal utána bekocogott az öszvérfogat a kenyérrel és az aznapi hússal, a fejadagoknak megfelelően, s másnap reggelig nem történt semmi.

Lazić, a zászlóalj parancsnoka, egy mosolygós arcú, testes őrnagy, amolyan jó negyvenes, hat órákor már kinn állt a felsorakozott századok előtt, hogy kezét sapkája széléhez emelve köszöntse őket:

– Isten segítsen, katonák!

– Téged is segítsen! – hangzott kórusban, s a riportok is rövidek voltak. Valaki szabadságot kért, mert halálán volt az édesanyja, valaki hat nap áristomot kapott, mert a vasárnapi kimenőjét hétfő reggelig hosszabbította meg. A szakács fehér kötényben és fehér sapkával a fején készen állt a kondér mögött, hogy kioSSza a rántott levest, amit percek alatt elvégzett. Hétkor már harsogtak a káplári vezényszavak az esetlenül mozgó újoncokat ráncba szedőn, s a kantinos, Isak Alzahar kövér, formás felesége, aranykarikákkal a fülében és hófehér fogsorral a kipirosított ajkában, már töltögetni kezdte a fenyőpálinkát, és sárgaréz ibrikek sorakoztak kávéval a tüzes dobkályhán.

Mindez kilencig lebonyolódott. S addigra Panić százados, az intendáns, ugyancsak kidühöngöghette magát a falusi katonai előadók hanyagsága és korlátoltsága miatt. Vékony, villogó szemű fekete ember volt, legényes bajuszkával a szája fölött, hirtelen haragú kis kakas, és írnökának jelentésére minduntalan eldünnyögte az obligát szöveget: „Jebemte, vojni referente!” Pedig odahaza nagy urak voltak ezek a fehérorosz községi előadók. Grófok, hercegek, tábornokok vagy legalábbis ezredesek. Nekik gründolta ezeket az éhbéres kis

állásokat a királyi kormány, mert másra nem lehetett használni őket. Nem voltak eget verő hibák, amelyeket itteni minőségükben elkövettek. Mondjuk, tévedtek egy napot az újoncok bevonulásánál, amiről sokszor nem is tehettek, mint olykor a pontatlan létszámról sem. Mindez azonban mégis épp elég lehetett volna, hogy felboruljon a rend és a zászlóalj háztartási mérlege. De nem borult fel. Panić századosnak ugyanis külön tehetsége volt, hogy kiemelje írnoknak a legmegfelelőbb embert, aki egyensúlyba tudta hozni a mérleget. Ehhez különben sem kellett finánczszeninek lenni, oly egyszerű volt az a katonai könyvvitel.

Amikor ez a sokáig emlegetett eset történt, Börcsök, egy Tisza menti fiú volt a mérges géhás írnoka, aki egyedül vezette az egész üzemet. Ő mesélte aztán, hogy mi történt.

– Ha valami kell – mondta Panić minden reggel –, tudod, hol vagyok!

Persze, hogy tudta. A kintinban. S ha Lazić Őrnagy még nem lett volna ott, egy perc múlva biztosan megérkezett. Komolyan, szinte szótlánul itták meg a kávé, amelyet a túlillatosított, bögyös kintinosné könnyű táncleptekkel hozott az asztalukhoz. Isak Alzabar pedig, egy sovány, hajlott hátú, horgas orrú ember, élő bizonyítékaként, hogy az ellentétek vonzzák egymást, ünnepélyes grandezzával tette elébük a kártyát.

– Osszál! – mondta az egyik komolyan és elszántan, mert naponként felváltották egymást a játék kezdéséhez. Gengszterrömit játszottak hat dzsókerrel, szótlánul és a végkimerülésig, vagyis délután kettőig, amikor a rozzant bárka megjelent, hogy visszavigye őket a városba. A kintinosné vörös róka boával lépegetett előttük, ha tél volt, nyáron pedig magas sarkú körömcipőben billegette kecsesen magát. Isak Alzabar ott maradt estig a kintinban, a betérő katonákat egyedül szolgálta ki, s aztán kerékpáron ment haza.

A napok fénypontja a délelőttöké volt, amikor Lazić és Panić kigombolt zubbonyban, sőt néha feltúrt ingujjban, ha meleg volt és még nagyobb az izgalom, halálos komolyan csapkodta az asztalt. Volt valami félelmetes ebben az évek óta tartó reménytelen és mégis vérre menő küzdelemben. Mint a homokóra vagy a buddhista imamalom, oly gépiesen ismétlődött minden nap nap után, hosszú időn át. De a gépiesség mögül emberi szenvedély tüze csapott fel, s elektromossággal töltötte meg a levegőt.

Mert nagyban játszottak. Ez már tulajdonképpen nem is játék volt, hanem elkeseredett, valósággal vérre menő harc, ami csak azért nem dőlhetett el, mert naponta előlről kezdődött. Óriási összegek marad-

tak krétával felírva a fekete kartontáblán, amelyet Isak Alzahar kulccsal zárt el a söntés fiókjában a következő reggelig. Váltakozó szerencséével, illetve balszerencséével játszottak. Hol az őrnagy három-négy havi fizetése úszott, hol a századosnak kellett napok múlva ledolgoznia ugyanennyit. Mert nem azonnali fizetésre folyt a játék, hanem végelszámolásra, amire sose került sor, hiszen felváltva futottak a pénzük után.

Ezalatt miniszterelnökök változtak, május elsején vörös kokárdával vonultak fel a tüntetők, amiről nem írtak a lapok, de országszerte suttoztak róla, s Belgrádban nyílt utcán verték puskatussal a keresztjüket magasra emelt pópákat, mert tiltakoztak a konkordátum ellen. Mindebből ide semmi, de semmi sem jutott el. A játék rendületlen hévvel folyt tovább.

De már nem sokáig.

Egy napon Panić százados szolgálati fegyverével agyonlőtte magát.

Sok mindent mondtak. Hogy rosszul élt a feleségével, hogy politikai gyanú árnyéka esett rá, akkoriban ugyanis már kezdett erősödni a baloldali tisztek tábora a hadseregben. Huszonnégy órán belül rovincsolást hajtottak végre az irodájában, s Börcsök, a szőke, Tisza menti fiú úgyszólván percek alatt tisztázott mindent.

Csak a kártyára nem gondolt senki. Ágyútalpon vitték a koporsóját, katonához illően, sortüzet adtak a sírja fölött, s partnere, Lazić, a parancsnok hetekig be se tette a lábát a kantinba.

Amikor végül mégis bejött, kókadtan és elveszetten ült egymagában, mint aki már nem az, aki volt.

– Valamit azért tenni kéne – mondta egy napon Isak Alzahar a feleségének, mert istenhívő ember volt, reggelenként kelet felé fordulva hajlongott és imádkozott. – A fekete tábla szerint a nyerő ő volt, a százados. Ehhez kétség nem fér. . .

– Na és akkor mit akarsz tenni? – nézett rá nagy szemével a felesége, aki mintha maga is gyászba borult volna, s szebb volt, mint valaha. – Ezek szerint nem kártyaadósság miatt menekült a halálba. De akkor meg miért?

– A régi gavallérok – mondta megfontoltan Isak Alzahar, és hosszú léptekkel sétált fel-alá – akkor röpítettek golyót a fejükbe, ha eljátszották a vagyonukat vagy a feleségük hozományát, Monte-Carlóban és egyebütt. De hogy a nyerő legyen öngyilkos, arra, azt hiszem, eddig nem volt példa.

– Először nem vagyunk Monte-Carlóban – mondta az asszony, mint aki megértett valamit a rejtélyből –, hanem egy vidéki garnizonban, amelyről az isten is megfélekezett. És ők éveken keresztül játszottak.

Ez meg nem bírta idegekkel. Itt már nem számított, hogy ki nyer vagy ki veszít. Valakinek ebbe bele kellett halnia. Ahogy a gyertya elég, úgy égeti el az embert a szenvedély. Érted? Add ide azt a táblát, hogy igazán vége legyen a játéknak. Érted?

S miután szinte megvetően nézett az urára, mert az olyan buta értetlenséggel bámult maga elé, kinyújtotta piros nyelvét, megnyálazta a mutatóujját, s letörölte a fehér számjegyeket a tábláról.

Aztán karba tett kézzel nézett ki a sivár kaszárnyaudvarra, a semmibe. Fülében kis ideig még hintáztak az aranykarikák, de ő már nem az az asszony volt, aki korábban.

KETTEN

Csak egy ágy volt a szobában, de ketten aludtak benne. Az sem ágy volt, csak valami kihúzható dívány. Ágy este lett belőle. A szobában egyelőre nem volt senki. Az asztalon virágváza díszelgett, olcsó színes üveg, de virág nélkül, a szekrényen élükre állítva könyvek voltak láthatók, a sarokban özvíz előtti vaskályha állt.

Előbb a fiú jött meg viharkabátban, s úgy, ahogy volt, leguggolt a kályha elé, és fújni kezdte az alattomosan lappangó tüzet a széndarabok alatt.

– Nézd, mit hoztam! – lépett be később a lány apró hópelyhekkel a kabátján, s lehúzta feje fölül az égszínkék kötött sapkát, majd lehajolt a csomagért, s nevetve magasra emelte. – Szegény anyám mégse tudott egészen kizárni a szívéből!

– Húha! – kapta fel a fiú a csomagot. – Te, ez egy komoly küldemény. Kibontod? Várj, itt a bicskám, vágd el azt a spárgát!

A lány még le se vetette havas kabátját, úgy, ahogy az utcáról jött, máris nekiállt a csomagnak, s kezdte kirakni, ami benne volt. Zsírpapírban egy darab füstölt sonkát, piros csomagolásban kerek sajtot, aztán két szép pár piros kolbászt, egyikből a fiú rögtön levágott egy darabot, s kenyér nélkül bekapta, a lány meg úgy, ahogy volt, szürke télikabátjában leült a heverő sarkára.

– Te, ez remek! – kiáltott fel teli szájjal a fiú. – Egy kicsit csípős, de nem nagyon erős mégsem, s fokhagyma sincs sok benne. Utálom a falusi kolbászt, ha kilométerre büzlik a fokhagymától! Ez nem olyan! És nézd, milyen piros! Nem eszel?

A lány nem felelt. Lehajtott fejjel ült, kesztyűs kezét az ölébe ejtve, s csak ült így, fel sem nézett, magába roskadva ült. A fiú tele szájjal evett, a sajtot is megvágta, s már a süteményt kezdte bontogatni, a

selyempapírba burkolt püspökkenyeret, amelyből barnán és fényesen dudorodtak a mazsola gyöngyszemei, úgyhogy abból is le kellett vágnia egy szeletet.

– Mi az, most miért sírsz? – fordult aztán a lány felé még mindig tele szájjal, éppen csak a rágást hagyta abba. – Történt valami? Elhúzott a prof? Másodszorra majd átenged, ne félj! Tudod, hogy én is így voltam tavaly. Lófej még rám is rivallt kidülledt szemmel: „Amíg én itt vagyok, magából nem lesz mérnök!” És jól belerandított az indexembe!

Most már leült a lány mellé, átölelte, s így ültek egy darabig szótlánul. A kályhában ropogni kezdett a tűz, s ha most az ablakra néztek, láthatták volna, hogy olvad el az üvegen a fehér jégvirág. De nem néztek az ablakra, mozdulatlanul ültek, s jó időbe telt, míg a fiú megszólalt:

– Aranybogár! – súgta. – Aranybogár! Ne sírj!

S erre a leányból hangosan tört fel a zokogás. Egész testében reszketett, s a fiú maflán téblábolt körülötte, mint ilyenkor minden férfi, s egyre csak azt hajtogatta, hogy ne sírjon, meg: Aranybogár! Aranybogár! Ezt ismételte tehetetlenül és ostobán, úgyhogy a lány egyszerre felkiáltott:

– Kérlek, hagyjál békén!

És már nem sírt. Felállt, levetette a kabátját, letörölte a könnyeit, és olyan kemény és határozott léptekkel jött-ment a kis szobában, mint-ha nem ő lett volna, aki még az előbb oly elveszetten és reménytelenül bámult maga elé. Az asztalhoz lépett, kirakta, ami a csomagban volt, egy hosszú tálcára, és az ablak két szárnya közé tette. Az volt az éléskamrájuk. És a fiúnak háttal állva kinézett a külvárosi estébe, ahol körhinta forgott valami nyúlós zenére, s távolabb apró gyerekek rángatták egy sátor mélyén villogó fények között a szerencsejáték szekrényeinek fogantyúit, s ő csak állt szótlánul sokáig. Aztán mégis megszólalt, de anélkül hogy megfordult volna:

– Hiába is beszélnek neked, úgysem értenéd! Az én szegény anyám viszont nem tudja olyan könnyen és keményen túltenni magát bizonyos dolgokon. Hiába vagyok én húszéves és nagykorú, vannak helyzetek, amelyekben az anyák ugyanúgy látnak bennünket, mint kislány korunkban. S álmatlan éjszakákon át gyötrődnek, hogy mi lesz velünk.

– Miért? Mi lenne? – felelte a fiú hetykén, és ő is az ablakhoz lépett, csak éppen a másik oldalára, s ott folytatta: – Jövőre készen leszek, s akkor, ha anyukád parancsolja, oltárhoz vezetlek!

– Ne gúnyolódj! – kiáltott rá a lány. – Megtiltom, hogy ilyen cinikus legyél! És azt hiszed, minden csak terajtad múlik? Olyan biztos vagy

benne, hogy én egy egész életre választottalak? Ez az éppen, hogy nem kötöttem le magam melletted! Ezt nem érti az én szegény jó anyám! Mert az ő korában még ma is úgy gondolkoznak, hogy ha egy nő odaadja magát valakinek – ez is milyen patetikusan hangzik, ugye? – akkor az csak a szent házasság keretei között történhet. Isten áldásával!

– Megmondtam neki is, hogy elveszlek, amikor itt, látva, mi a helyzet, akkora patáliát csapott, hogy a házinéninek is ki kellett jönnie, és megnézni, mi van itt minálunk?!

– Elég ostobán viselkedtél, meg kell hogy mondjam. Amikor váratlanul hazajöttél, egy pillanatig se próbáltál úgy tenni, mintha látogatóba jöttél volna, s nem lagnánk, nem élénk együtt.

– Lehet. Megengedem, hogy nem találtam mindjárt fel magam – felelte a fiú kicsit bizonytalanul. – De viszont becsületesen kijelentettem, mikor kitombolta magát, és szóhoz jutottam, hogy amint jövőre készen leszek, és állást kapok, elveszlek. Erre meg is csókolt sírva, ha nem felejtetted el, s azt mondta: édes fiam!

A lány oldalt fordult, s mintha még fél lépést is tett volna feléje.

– Először is változtass ezen a te egyoldalú szerepeden. Megmondtam már, hogy nemcsak rajtad múlik a mi együttlétünk további sorsa! Mire föl vagy te olyan biztos a dolgodban? Majd ha állást kapsz, elveszel! És ha nem kapsz állást ezekben a rohadt időkben, akkor mi lesz? Akkor mehetek a fenébe, mi?

Hosszan és keményen nézett rá, s talán ezért állt a fiú némán és gyámoltalanul, kicsit sápadt és megnyúlt arccal, mint aki tudatában van a ténynek, hogy alulmaradt. A kinti körhinta zenéje most felgyorsult, s a gyerekek ott, a kivilágított sátor alatt nevetve és ujjongva felkiáltottak, mintha sikerült volna kifosztaniuk valamelyik játékszokrénny.

– Azért mondtam, költözz hozzám – lépett a fiúhoz, és fél karjával átölelte, mert azt hittem, nem bírom tovább a bujkálást, s beleőrülök a magányos vágyakozásba. Érted? Azt hittem, így őszintébbek lehetünk egymáshoz, s már nem bírtam az alakoskodást, a hazudozást, a hülyén megrendezett alkalmakat. Azt hittem, így természetesebb, hiszen szerettelek.

– Most miért beszélsz múlt időben? – nézett rá egyszerre felderülve a fiú. – Olyan kiábrándító lettem? Hogy már nem is szeretsz? Aranybogár!

– Ó, hiszen tudod! – felelte a lány, és hozzásimult. Így álltak egy darabig egymást átölelve, amitől a fiúnak egyszerre olyan magabiztos jókedve lett, hogy azt mondta:

– Te, én felteszek egy teát ehhez a finom vacsorához! Jó?

– Én meg addig felszeletem a kolbászt – felelte a lány. – És a sonkát meg se kóstoltad, ugye? Majd abból is vágok!

Észre se vették, hogy közben kitüzesedett a vén vaskályha, piros fénybe vont a szoba félhomályát, s kintről újabb, vidámabb dal lett hallható.

ÁRKÁDIA

A reggelek itt álmosan ásítognak, mert ősz van, küszöbön a tél, s mindenki behúzódot a maga kuckójába. Később majd végigmegy az utcán a szemétszedő cigány, megrázza kezében a kolompot, azzal jelezve, hogy megérkezett, s akkor kiszaladnak az asszonyok a szemetesvödörrel meg az elhullott baromfival, és inkább incselkedve, mint szemrehányó hangon azt mondják:

– Jaj, Nikola, de régen jártál a mi utcánkban, fene a dolgodat. Most ne csodálkozz, hogy összegyűlt a szemét.

Mit mondhat erre a legény, szája sarkában a füstölgő csikkel, hullámos, sűrű hajával, amely oly fekete, hogy szinte kék. Röhög. Hisz minden másnap végigkocog a falun a lovával, amely gyakran változik, csak a kocsi régi, meg ő maga. A ló hol kese, hol gidrán, vagy pláne fehér foltos, mint a cirkuszban, de soha nem olyan, mint benn a házakban a parasztoké, amelyek úgy alkalmazkodnak a környezetükhöz, hogy egy idő múlva hasonlítani kezdenek a gazdájukra.

– Miért? Nincs ebben semmi különös, mondja az állatorvos, aki messziről jött ide, s oly ösztövé, hogy nyáron kiállnak a bordái, ha lemegy ő is fürdeni, ahol már együtt van az intelligencia, ahogy itt mondják.

– A természet nem ismer különbséget ember és állat között, éppúgy ki van téve tüdőgyulladásnak és szívrohamnak, belső elváltásztású mirigyei ugyanúgy elváltoznak egy idő múlva, akár az emberé.

Az állomásfőnök felesége most fújta fel a virágos gumimatracot, amelyre majd lefekszik napozni, miután vastagon bekente magát valamilyen zölddió-illatú krémmel, amelyet a sógornője hozott Németből. Ujjai behatolnak hasának redőibe, úgyhogy csak vérpirosra lakkozott körmei látszanak ki, s az állatorvos bölcs megjegyzésére csak annyit mond:

– Hülyeség!

Erre aztán a mérnök röhög, mint a cigány, hogy ezzel jól kitoltak. Ő viszont fiatal és szakállas, tavaly került a szövetkezetbe, s tulajdonképpen mezőgazdász, de a címek és rangok demokratikus átrendezése folytán mérnökké lépett élő. S minthogy fiatal és szakállas, minden pillanatban kész az egész világon röhögni, nagyon helyesen.

– Was sagt er? – kérdezi a tifuszfrizurás sógornő, s csakhogy ujjal nem mutat a lódoktorra, mire a mérnök nem bírja ki, hogy kerékbe tört szavakkal ne utánozza: „Vasz zagt der bakter”, s a vendég hölgy, ahelyett hogy megsértődne, kacéran emeli rá hosszú műszempillái alól a tekintetét. Az idült az állomásfőnök megjelenése szakítja félbe. Lihegve jött, rövidnadrágban és atlétatrikóban:

– Lejöttem pár percre! Csak megmártózom, és rohanok is vissza, mert esedékes egy teherszerelvény, az isten verje meg az ilyen szolgálatot!

Erre mindenki képzeletében ott van a hosszú-hosszú vonat, ahogy átrobog a szemérmetlenül kitakarózott kaszálók, a tikkadtan álló nyárfák és valószínűtlenül sárga tarlok között titokzatos célja felé. Látni lehet a masinistát, ahogy kék inge ujját feltűrve kinéz a reménytelenül elterülő tájba, csak integetni kéne neki, talán még vissza is intene.

A főnök körülnéz, mert egyelőre nem futott be a szikrázó szemű tanítónő a málé urával, csak Mohl Pohl látni, ahogy egy képregény hőse után elnevezték az öreg festőt. Kinn áll a parton, kicsit távolabb az „intelligenciától”, elég disznóság, hogy így lenézi őket, s rejtélyes magányába zárkózva tájképet fest, ahelyett hogy legalább pár percre elvegyülne közöttük, ha csakugyan úriember, aminek tartja magát.

Mohl Pohl jelenléte különben is izgatta a falusi kedélyeket. Pedig maga volt a megtestesült alkalmazkodás. A parasztnak is előre köszönt, ha kinn ültek, egy egész bokor vasárnap délután a házak előtt, és állati szemérmetlenséggel bámultak rá, amíg csak el nem tűnt széles karimájú kalapjával, amely alól kilógtak hosszú, fehér fürtjei, s egyenes testtartása ellenére is ott gubbasztott a vállán, mintegy előlegezett mementóként a halál láthatatlan madara. „Mindörökké!” – fogadták mégis, ha mindjárt némi fejcsóválással is, barátságos köszönését.

De hát csak álljon ott a parton, és fesse a képet, amely korántsem legelésző nyáját vagy nyájasan hajbókoló akácfaakat ábrázol, lombjaik alatt a pásztorral, aki mélán fújja furulyáját, hanem valami egymásra hányt lángoló és kellemetlenül kihívó rakás semmiséget.

Nikola is messze jár már a szekerével, s mindjárt befut az autóbusz

az egyik városból, hogy elvigye utasait a másik városba.

– Maga is utazik? – szól hozzá édeskésen leereszkedve a nagygazda felesége, s Mohl Pohl nem kevésbé kedvesen bólogat a nagy kalapja alatt, mint aki tudatában van a ténynek, hogy olyan ő itt, mint a szálla a halban, vagy a szemétszedő cigány, aki éppoly magányos és idegen ebben a környezetben, akárcsak ő is.

– Párizsban élt, és nagy lakása van a városban, meg felesége és cselédje? Hát hogy lehet akkor, hogy itt él magában egy faluszelei házban?

Így tapogatóznak felé a kérdések, mint amikor a csiga kidugja nyálkás fejét a házából, és néz bele vakon a világba, ha százszor szép fiatalasszony a kérdező, s az ura az első gazdák közé tartozik. Jó, a papa még szolgalegény volt, náluk viszont már két kocsi áll a garázsban, és katedrálisüveggel van kirakva a folyosó minden ablaka, míg benn a szekrény tetején ezüstgondola látható, mert Velencében is jártak a ház lakói, megálltak a San Marcón egy órára, s máris sürgette indulásukat a tisztelendő úr, aki a közös kirándulást szervezte.

Talán ezért nehéz felfogni, hogy mit akar ő itt, amikor mindenki városba törekszik, liftes házba, erkéllyel az ablaka alatt.

Két kövérre hízott korosabb paraszt is kérdően néz rá dupla tokát nyomva, feneketlen gögjükben felfuvalkodva, s akkor már feltűnik a busz.

– Költöznek a fecskék! – mutat Mohl Pohl az ólomszürke égre, és békesség van a szívében. Az a békesség, amely a természet jóvoltából árad el a virágos ablakú házak és a messzire nyúló kertek fölött, mintha semmi sem változott volna, s olyan lenne itt a világ, amilyen évszázadokon át volt. És az esendő emberi lélek sem ismerne kapzsiságot, gögöt, mintha még mindig liliomok nyílnának az említett kertekben, mint régen. Mohl Pohlt ebből az illúziójából semmi sem képes kiábrándítani. Legkevésbé a valóság.

– Tényleg! – bámul el a fiatalasszony az égre nézve, s a csapatosan szálló fecskékre, amelyek tudvalevőleg az ősz előhírnökei.

Ablak

FŰZFASÍP (VII.)

A KORASZÜLÖTT

BORDÁS GYŐZŐ

– Szóval, maga csak úgy, minden fölkészültség nélkül fogott az ásatásokhoz – vágott ismét Sauer Jakab szavába a régész, de hogy kérdés volt-e ez valójában, a hangsúlytalanságból nem derült ki. A fiatal tanár ezt is modortalanságának tulajdonította, mint mindazt, amit eddig vele művelt: fölényeskedett, bölcselkedett és gúnyolódott is, mindezzel azt az egyszerű tényt adva tudtára, hogy nem akárkivel, hanem egy minisztériumi tanácsossal ül szemben. Sauer számára nemcsak ez a magatartás, hanem a régész megjelenése is furcsa, ellenszenves volt, s eszébe jutott, amit egyszer Kovács doktor bizonygatott neki: az ember kinézéséből leginkább jelleme is megítélhető. A régész nagyon sovány, szikár ember volt. Barna öltönyében s ennél az unalmas színnél csak egy árnyalattal világosabb ingében fatörzsre emlékeztetett, amelyre a fűzöld nyakkendő úgy kúszik föl, mint egy sikló. Szokatlanul kicsi feje volt, s ha nincs rajta rég föl nem stuccolt pofaszakáll, akár egy gömbakác koronája is lehetett volna, amelyen ilyenkor télen jól kivehetők a göcsörtök. Haja gyér volt, de talán mert frissen mosta, minden szála fölfelé ágaskodott.

Hogy végre elmondhassa, mi vezérelte az ásatások elkezdésére, Sauer e meztelen mondat mögé odaképzelte a kérdőjelet, s úgy vélte, hosszabb nekifutással hamarabb ér célba:

– Amikor két évvel ezelőtt lekerültem Ú.-ba, sok érdekességgel találkoztam. . .

– Hagyjuk ezt, tanár úr. Engem az érdekel, hogy mi mindent talált abban az avar gyűrűben.

– Tetszik tudni – folytatta nem törődve többé a régésznek csak a pusztá tények iránti mohóságával –, Kiss Gyula, a város akkori tanácsosa már tíz évvel ezelőtt végzett ásatásokat. . .

– Ezt is tudjuk, lócsontváz, fibula, karperec. . . Ezek mind ott vannak a zombori múzeumban, ahonnan viszont az ön jelentése

alapján azt írják: most lakóépületek és egy állítólagos templomrom alapjai is előkerültek. Megmondaná, mire alapozza azt a feltevését, hogy „időjós!” hely az? Nem babonás ön, tanár úr?

– Kezdetben magam is babonának réltém, amit hallottam. Egy tanulóm mesélte, sőt váltig állította, hogy a környék pásztorai azért nevezik a gyűrűt időjósónak, mert megfigyelték, hogy ha ott a kecskék legelés közben nyalni kezdik a cserepeket, eső lesz.

– Csak nem ült föl ennek a kecskemesének? – nevetett föl a régész.

– Természetesen nem, de a diákom meggyőző elbeszélése mégis fölkelte az érdeklődésemet, annál inkább, mert a gimnáziumban magam is foglalkozom barométerezéssel. Miután többször kint voltam a színhelyen, meggyőződhettem arról, hogy bizonyos időszakokban a kecskék valóban nyalják a cserepeket, s az esetek többségében ilyenkor időváltozás áll be. Fogtam, és megvizsgáltam a cserepeket. Téglagyárunkban arra a megállapításra jutottam, hogy a gyűrűben talált épületmaradványok téglái és cserepei kimondottan salétromosak. Ebből vontam le a következtetést.

– Milyent? – szolt oda a régész, s első jeleként, hogy kezd odafigyelni, élesen a tanár szemébe nézett.

– Ön nyilván jobban tudja, mint én, hogy a salétrom magába szívja a nedves levegőt, amitől aztán vizet izzad. Ha tehát a salétromos téglák nedves, rövid időn belül esőre számíthatunk. Az állatok pedig csak akkor nyalják őket, ha vizesek.

– Nagyon helyes. Hát maga nemcsak időjós, hanem téglaszakértő is, mindemellett pedig, úgy látom, fausti ember.

Volt ebben a megállapításban gúny is, nem vitás, de Sauert most vigasztalta a tudat, hogy természeti ismeretekben ez a földben áskálók alak nem fog ki rajta. Nem is hagyta magát.

– Ezt a jelenséget én kivizsgáltam, és nagyon örültem, hogy megállapításaim helytállóak. . .

– Örülni csak a műkedvelő szokott, jegyezze meg. A tudós mindig újabb bizonyítékokat keres.

Jobb végszót nem is kaphatott volna:

– Ezt tettem magam is. Amikor a szertári barométer kénesője változóra állt, máris mentem a gyűrűbe, de előtte még a piócák állását is megvizsgáltam.

A régész szája félig tátva maradt, míg hallgatta, miként végezte Sauer a hármaskísérletet a barométerrel, a kecskékkal és a piócákkal, amelyeket Wili hozott neki a kanálisról. Szép húsos piócák voltak, Sauernek pedig eszébe jutott egy régi kísérlet, amelyet tanárától az egyetemen hallott. Nem egészen telt üvegedényekbe helyezte a

piócákat. Ha a víz felszínén nyugodtan lebegtek, az tiszta időt jelentett, ha azonban lejjebb ereszkedtek, esőre lehetett számítani. Ilyenkor fogta a biciklijét, s kikarikázott a pásztorokhoz. De azt is megfigyelte – mert roppant éles szeme volt –, s ezt szinte már saját felfedezésének tekintette, hogy ha a piócák „esőre álltak”, s mellső tapadókorongjukat az üveg falához szorították, a testükkel pedig erős hullámmozgást végeztek, feltétlenül vihar közeledett. Ezt a jelenséget még disszertációjában is megírta, azzal magyarázva a piócák viselkedését, hogy ha az ég tiszta, akkor a levegőoszlop nehezebb, ennél fogva a nyomása nagyobb. Ellenben ha esőre van kilátás, a levegő párával telítődik, s a levegőoszlop súlya könnyebb és kevésbé nehezedik a piócák testére.

Miután sikerült mindezt előadnia, a régész csak annyit jegyzett meg: „A piócák tehát élő barométerek.” De mert számára a szakma mindenképp fölötte álló volt, amiből pedig mindeddig, mint egy üres kútból, hiába meregetett, egy kurta kérdéssel kanyarodott vissza:

– Avar vagy kelta eredetű-e a gyűrű?

Ettől a kérdéstől viszont Sauer, aki pedig már azt hitte, felülkerekedett lámpalázán és idegességén, egyszerre olyan nyugtalan lett, hogy verejték öntötte el egész testét, s talán még a salétrom is kiverte cipőjét. Az avarok történetét tanulmányozta, de a keltákról nem sokat tudott. Az avar eredetet egyébként is olyan bizonyított ténynek vélte, mint ahogy kéngőzből és vízből lesz a kénsav, amellyel a múltkor óvatlanságból leöntötte magát a szertárban. Magyarázkodnia azonban nem kellett, a régész leolvasott mindent az arcáról.

– Jó, ez talán nem is a maga dolga – szólta először megértést tanúsítva, de azt szigorúan megkövetelte, hogy a tanár aprólékosan írja le, milyenek voltak azok az épületek, hogy voltak elhelyezve, milyen mélyre ásták be őket, s még azt is megkérdezte, elképzelhetőnek tartja-e, hogy sárral tapasztott nádfedelük volt. A gyűrű falába vajt, mintegy két és fél méter mélyen talált égetőkemencét vázlatosan le is kellett rajzolni.

– Helyes! – kiáltott a régész szinte föllelkesedve, amikor azt is megtudta, hogy a kemencében talált kerámiamaradványokat, sőt a tűzhely közelében fellelt üszkös gabonaszemeket is elraktározták a gimnáziumi szertárban, azzal a felül csonka, alul lyukas körorsóval együtt, aminek ők legnagyobb jelentőséget tulajdonítottak.

– Ezeket feltétlenül elhozza nekem – mondta a régész, oly határozottan hangsúlyozva az egyes szám első személyt, amiből Sauer csakis arra gondolhatott, a régész máris a saját felfedezésének tekinti.

Nem először lopna a tanár a diákjától. – De van itt még egy jegyzőkönyv, ez is az ön jelentése alapján készült, ha nem tévedek.

A fatörzs-ember most az íróasztalához lépett, keresgélt valamit, aztán előhúzott egy kézzel írt lapot, és Sauer kezébe nyomta. A rápecsételt név tanúsította, Wagner György helybeli jegyző küldte. Az almanachügy, villant át Sauer agyán, lám, igaza volt Székely igazgatónak, jól megszimatolta. De ahogy mohón, mint előző este a festők láttak neki a bácskai disznótorosnak, szinte falni kezdte a sorokat, amelyben ott látta a saját nevét is, megint kelepccét sejtett: „... Sauer Jakob jelentette, hogy figyelmét felkeltette a Ferencsatorna jobb partján, közel Szenttamás határához, a csatorna ősi medrétől – egy nagy öböl közelében – mintegy 18 ölnyi távolságon egy feltűnő, mintegy 22 öl átmérőjű kerek magaslat, mely egy 6 öl széles és 1/2 öl mély pázsittal teljesen benőtt árokkal van körülveve. (Miatán rájött, miről van szó, megkönnyebbülve olvasta tovább.) Sauer itt próbaásást tartott a gymnasiumi tanárokkal, lelkészekkel, növendékekkel és nyolc munkással, abová május 29-én csónakon szálltak ki, és az ásást megkezdték.

A kötörmelék elbányása után mintegy 1 1/2 méter mélységben az általuk húzott 1 m. ároktól kelet irányában egy cca. 80–100 ctm. átmérőjű mészhabarcba rakott nagyobb részt égetett vörös téglából kerekben haladó téglafalra akadtak, kit mintegy 2 1/2 méterre nyitottak meg, mert este lett. Így nem tudni miféle épület maradványai fognak a munkálatokból kibontakozni. Tárgyakat nem találtak. A csontok és kövek a gymnasiumban helyeztetek el.”

– Igen, csak ennyit tudunk, semmi egyebet. Feltételezésem szerint a kötörmelék egy török mecset maradványa, s török eredetre enged következtetni az arccal kelet irányába mutató csontváz is, amelynek helyrajza ugyancsak megvan.

Perceknek tűnt a pár pillanatnyi várakozás, míg most a régész tanácsos megszólalt.

– Fölhatalmazásom van a minisztériumi főtanácsos úrtól arra, hogy önt további munkára serkentsem, útmutatást adjak, s mellékeljem ezt az utalványt, kétszer nyolcszáz koronányi segélyt, az elkövetkező két évre a munka folytatására.

Sauer szinte röpdösött a pesti délutánban, vidámabb volt, mint annak a kabarénak a primadonnája, aki pezsgővel a kezében kacsintott rá a nagykörúti plakátról. Elfogadták a disszertációját, a vízművekben is biztatták a Fiumei-csatorna előmunkálatainak megkezdésére, az egyetemen két tanárával is találkozott, s hogy fog

örülni Székely igazgató a segélynek! Talán mégiscsak el kellett volna hoznia magával azt a jóságos öregurat...

– Te, micsoda cikk jelenik majd meg rólad a Haladásban, ha mindezt megtudják! – csapott a vállára Pichler a Budafoki úti műteremben, miután Sauer neki is boldogan adta elő mindazt, ami az örömeiből ma kijutott neki, s ami nyilván több annál, amennyi egyszerre kényelmesen elfér az ember lelkében. Merthogy zsúfolt volt most ez a lélek, akár e műterem, csak nem festékesdobozoktól, üvegektől, ecsetektől s képektől természetesen. . .

– Erre most megiszunk egy pálinkát! – pattant föl székéről a festő.

– Iszunk! – válaszolta, kiáltotta Jakab.

– Akkor lemész és hozol!

Sauer széles mosolya erre úgy kezdett szűkülni, mint mikor egy napon tartott hőmérőt hirtelen jégtáblák közé dugnak. S az a pont, ahol megállapodott ez a gyorsan torzuló arc, nem volt egyéb, mint fájdalmas görcsbe rándulás, egy Wili-féle vigyor. Sauer gyorsan fogta télikabátját, kalapját, és szó nélkül elsietett. Pichler pedig papírja fölé hajolva néhány ceruzavonással már fel is vázolta ezt az arckifejezést.

Mire Sauer visszatért a félliternyi kisüstivel, kész volt a rajz tanulmány – egy tökéletes kis miniatúr – a füzetben. Ilyen értelmiségi alakról festhette meg Hollósy is idiótáját egy évtizeddel ezelőtt, gondolta a festő, mert azon is az értelem és zavar ötvözetét látta. Ez a mai kor jellemzője, nem napernyős lányok és girardis legények a ligetben. Sajnálta, hogy nem régebben kapott el egy ilyen pillantást, mert akkor már meg is festhette volna, s a kép ott lehetne a bizottság előtt, amely már válogatott a Művészház palotaavató kiállítására. Vigasztalásul, hogy így zavarba hozta, el is viszi, megmutatja neki ezt az újjá varázsolt palotát.

Sauer Jakabot a kinti hideg kellően lehűtötte, de röstellte, hogy Pichler belőle is egy Bachmann Zsigát csinált. De hát annak idején figyelmeztette őt Schuch házigazdája, hogy bohém ez a festő, mindig mindenkivel kitol. Valóban az – gondolta –, talán nem kellett volna ennyire lelkesednem, mert lehet, hogy irigy is. Abban a vállon veregetésben mintha figyelmeztetés is lett volna. Csak Pichler tudta, hogy volt is.

Nem kellett kétszer ajánlani, hogy maradjon még egy napig. Ezt az apró kellemetlenséget leszámítva jól érezte magát Pesten, s a tervezett bevásárlás is mindeddig elmaradt, csak egy korcsolyát vett útközben, csavarosat, amelyet a csatorna jegén még az idén kipróbálhat. De feleségének megígérte, hogy babakocsit is hoz, és megrendeli azt a tartályt, amit a padláson helyeznek majd el, oda pumpálják föl a vizet,

hogy szabadeséssel táplálja a csapat meg az alulról fűthető fürdőszobai víztartályt. Vécseiéknél láttak ilyen megoldást, ami Arankának azonnal megtetszett.

Koccintottak még egyet, nem tudva, hogy poharaik csendülése immár nemcsak pesti jókedvükért szól.

Már a Művészház palotája miatt is érdemes volt e terven felüli itt maradás. A Rózsa utcai bejárat egy hosszú előcsarnokba vezetett, ahonnan irodák nyíltak. A nagy hallból benéztek a biliárdszobákba, s bár az épületben még folyt a munka, máris elképzelték, milyen lesz majd az az ezer személy befogadására alkalmas fogadósalon. Ugyancsak a hallból jutottak föl a klub emeleti termeihez, amelynek már kialakult páratlanul újszerű része, a terasz. – Az utca felől valóságos kertnek fog tűnni – magyarázta Pichler. Látod, a terasz oszlopokkal van tagolva, s itt helyezzük majd el a szobrokat. A Medgyessy barátoméit is.

A palota több szenzációja közül a huszonöt méter hosszú, széles díszterembe értek, ahova éppen a mesterek Pheidiasz világhírű parthenoni frízét szerelték, amelyet a Művészház a londoni British Museumban őrzött eredeti után öntetett. Még hogy Sauer, de Pichlert is lenyűgözte a látvány. Szándékosan hagyta utoljára a Szegfű utcára néző kiállítási helyiségeket, azt az öt termet, üvegtetővel, ahova Pichler képei is bekerülnek, ekkor még úgy tűnt, örökre.

– Gyönyörű lesz – nem tudott mást mondani Sauer, s máris megszületett az agyában az ötlet, hogy az országra szóló avatőünnepség után rendezzék meg Pichler képeinek kiállítását az otthoni kaszinóban is.

A festő, aki mindig erős kontrasztjaiban láttatta az életet, mert tudta, hogy a rózsaszínű idill a világ legmulandóbb dolga, nem elkenkezett.

– Te tornatanár is vagy, nemde? Van egy ötletem. Az almanach miatt ti most úgy össze vagytok veszve, hogy legalább egy évig a kaszinóban semmi sem történhet. De megrendezzük a kiállításomat nálad, a tornateremben. Legyen ez egy újabb pofon azért a könyvért. No, mit szólsz hozzá? Még Medgyessyt is elhozom, meg Ziffert.

– Ha Székely igazgató beleegyezik, én nem bánom.

– Egy kép ára mehet az ásatásokra, ezt mondd meg neki. Gut?

Este már a kiállítás meghívójának a szövegét fogalmazták. „*Meghívó. Gyűjteményes kiállításomra* – diktálta Pichler. – *Pünkösdi vasárnapján a főgimnázium tornacsarnokában bemutatóra kerül (itt szünetet tartott, és töprengett kissé) száznál több festmény és rajz. Ünnepélyes vernissage délután négy órakor, amelyre T. címedet*

szeretettel megbívom. Belépődíj (itt is gondolkozott egy keveset) 2 korona. Kiváló tisztelettel Pichler József.”

– Jó lesz így? Na, akkor ezt lefordítod négy nyelvre, én meg húsvétra érkezem, hozom a képeket, kivéve azokat, nyolc-tízről lehet szó legföljebb, amelyek itt maradnak a Művészházban. Borosnak megmondod, a nyomtatás számláját én fedezem.

– Kell mind a négy nyelven, mint a vásári plakátot? – kérdezte Sauer.

– Külön-külön add mind a négy nyelven. Jut eszembe, hogy haladsz a rutén nyelvtanfolyammal?

– Megértem a gyerekeket, de hogy ezt lefordítsam, szükségem lesz Timko tiszteletes úr segítségére.

– Az öreg Godrát annak idején majdnem elbocsátották az állásából, mert nem volt hajlandó a latinról áttérni a magyarra. De ez még a nyolcvanas években volt.

A nyelvekkel sosem voltak túlságosan elnézők az iskolák. Székely igazgatónak köszönhetően folyt négy nyelvű oktatás a gimnáziumban is, mert hivatalosan csak a hitoktatást tanították mindenkinek az anyanyelvén. Volt is vita emiatt a tanfelügyelővel.

– Tudod, miért nem maradtam Münchenben? – kérdezte Pichler, s választ sem várva folytatta. – Mert idegennek éreztem ott magam. Az őseink, mondták, a földért eladták a nemzetüket. Hát ezt nem tudtam én lenyelni. Igaz, mi már itt vertünk gyökeret, hova a fenébe mennénk?

Másnap Sauer a fél egykor induló vonatra váltott jegyet, s kiszámította, negyed ötre otthon lesz. Amikor Kishegyesen átrobogott a szerelvény, még eszébe jutott az a levél, de gondolatban most már otthon volt. Amikor kiszállt, Wili szaladt elébe, s mondta, siessen, mert „nagy az újság”.

Sauer beugrott a fiákerbe, de meg sem kellett parancsolnia a kocsisnak, csapjon a lovak közé. Aranka már gyermekágyban feküdt, s az egész város tudta, koraszülött lett a gyerek. Ezt magától Kovács doktortól hallották, aki miután Valéria nővérrel elvégezte mindazt, amit ilyenkor tenni kell, a ház előtt összeseregülő asszonyoknak személyesen mondta meg. Csak Székely igazgató érdeklődésére tette még hozzá, „de a következő már nem lesz az”. Nem először s nyilván nem utoljára írta föl a szülési igazolványra: „abortivus”. Polgári családoknál ezt így illett, különösen ha kislányról volt szó.

(Folytatjuk)

GUELMINO SÁNDOR VERSEI

ADIO, EURÓPA

valamelyik reggel – már nem emlékszem
pontosan mikor – egyszerre csak kivágódott
ólomüveg borítású

ablakszárny

két hatalmas
fénylő tábla
s mint a hideg

vaserezet

vékony szála
berobbant az égkristályba
szürke kilincs
kavicsröptű

vak szemünkre zuhant le

kallantyú az értelemhez csapódó

rohant a szél
huzatos lett
egész európa

mert légvonat
mert légvonat
sikoltott

át

a házakon

fütty a sok-sok határ mentén
robogott a bátortalan

síncsatlakozásban

vágányzárak

pattantak szét
emelkedett madárraj
míg vörösből zöldre váltott

felettük a szemafor
 s te
 ki kérkedsz
 hogy egy csöppet
 se legyintett meg a szél
 hallod-e a tépett mezők
 első szabad jajszavát
 látod-e a lefejezett
 nyírfaerdők könnyeit
 vonágló bús orosz hazát lengyel templom tornyait
 vagy mint megáll csehországban s fellélegzik a kohász
 férfihangon szólal meg az infantilis budapest
 tipegni kezd
 lélegezni
 vaspendelyes csecsemő
 de csak vársz
 mint buzgó lovak
 felhorkanó
 sötét mecset
 várod s nézed
 mit forog ki az idő
 mert e tájon
 ha ring a ház
 kutyabaj
 legfeljebb majd körhintának
 adjuk el és
 gajdolunk
 ez itt körben
 be nem váltott
 ígéreték földje
 vad
 nyűgös társbérlet
 izzadt
 koszos resti
 vasútállomáson
 ahonnan semmibe tolatnak mozdonyok
 s a tisztító vihar
 füstös meg szénporos
 ebből menekültünk
 ide várnak haza

ugat e láncáról leoldott éjszaka
 kinn
 egy ernyő inog
 álcázott gépfegyver
 benn
 koccanak
 félelmükben
 hosszúra nőtt kések
 alkalmi mámorok
 visszakiabálnak
 vér a vérért
 eped
 össznépi megtorlás
 futni kéne
 de a néma
 riadt utastömeg
 fejvesztve kavarog
 – kijárat lezárva –
 szuszog
 erőlködik
 a hevített csarnok
 már a múltba néző
 illemhely is tele
 a hősök minálunk toloszékben ülnek
 s csorgó drapériák gyorsan feketülnek
 jaj
 milyen gyászködbe lógnak a grádicsok
 májsötét kolostor
 zugában mécs picsog
 gyertyaláng
 gyertyaláng
 messze lenn
 a folyó
 sodrása már megállt
 fölgújtott vizében sápadt
 halálra vált
 koszorú imbolyog
 akit tűz nem emészt
 iszapsírba fullad
 s gyűrött-rút szakállal ébred föl a holnap
 tetszhalott szellemek

torra gyülekeznek

kuvik kuvik

kuvik

.....

valamelyik reggel – már nem emlékszem pontosan
mikor – egyszerre csak
berántották a függönyöket
súlyos zsaluk

csapódtak le

odvas-vén fatáblák

ikonok

vezérek

s ikonos

vezérek

szavai szakadtak

gyászszalag-pántlikák

kibuktak cövekből

nyársra húzott szentek

– okádó valóság –

megtagadott testvér

bocskorát elhagyja

és szól a vakondok

ez itt a te hazád

csont a csonttal reped

bőr – zászlókként hasad

tömjén a hullaszag

lokális parfümje

graffito a szélben

DOVDZSÉNYA – kontinens

90. szept.

AZ ÉJSZAKA PIKKELYEI

az Éjszaka pikkelyeit

görcsben, kínnal vakartuk le,

késett, várt a reggel

– bóbiskoló idő

fonott karosszékekben –,
puhány orvhalászok ujján érdes csillag
 vérzett ki az égből;
mélytengeri flóra, ezüsthajú főveny,
s hallgatag,
 rózsásan virágzó napernyők
 állnak egymás mögé,
szétmálló tespedés, homokra dobott nyár,
porban sütkérezünk, mint egykor az Úrnak
fényében lebzselő profán apostolok,
akik zsenge vetést, bárkát, gyalupadot
 hagytak el érette,
s hirdették az ígét, mikor ő már régen
elköltözött haza;
terített hullákon sötét szemüvegek
bámulnak, értetlen,
 vörös homályon át
 fekete karikák,
egy baljós mozdonynak döngő kerekei
a súlyos hajtókar
 dobbanása nyomán
 döccennek, indulnak
és szaladnak tova,
 vég nélküli sínen,
 robognak a kancsal,
süket álom felé,
valahova messze, tátott barlangon át,
 a koponyacsontok boltozata alá,
 a szürke bolyhokkal vesződő Lét alá,
 ahol csak televény, befulladt öntudat,
 iszapkása mozog,
és az eszméletnek horgonya nem csobban,
kürtőit üresen árverezi az agy,
a Semmi futkároz,
mint kongó kastélyok termeiben a hang,
vagy betévedt szolgák riadt tekintete;
elmenekült a Múlt,
rézsút a sugárnak pászmája kikopott
márványlépcsőkre hull,
könyvet, elméletet buzgón átszó a pók,
ez a Korszak vége,

csak a tenger, a strand, a henyélő ember
 – volt-gazdák üdülnek –,
 pányván tartott tegnap heveredik eléd,
 látod, amint barna
 combokról a perzselt
 olaj füstje árad,
 mumifikált fejek a parti homokban,
 kéz, valami groteszk félmozdulatával,
 eldobált lábak és megsüppedt nyugalom,
 szikrázó kagylóhéj egy-egy női köröm,
 húsok terülnek el, puffadt, omló hasak,
 öreg teknőcbőrön májfoltok, pörsenés,
 bönyökként csüngenek az elernyedte izmok,
 nemcsak az eszmélet, az erő is oda;
 megszűnt a légmozgás;
 lyukas bokrok közé bújhatott a szél is,
 puha kamaszlány, ki tánclépésben lejt a
 lombok közé, mikor
 fürdőruhát cserél
 szemérmes titokban;
 érzed, hogy a Szellem áramvonalai
 többé nem pezsegnek, álmatag bágyadság
 fekszik künn a napon,
 behorpadt reléken a Szó nem gyöngyözik,
 dogma lesz bármiből, ha mint sűrű eső
 kopog szakadatlan,
 félrebeszélni már nem adatott nekünk,
 emeld tenyeredet vaksi szemed fölé,
 éget a déli fény,
 lásd meg, túl a sziget
 mögött foltnyi felhő
 taraja kandikál, új vihar
 közelít;
 meddig sütkérezünk?
 habár még hajnalban lefagytak a pálmák,
 melegre formáltunk jogot odúinkban,
 embernek, növénynek sárga sugarakat,
 hempergőzzön a nyár, és benne az Élet;
 milyen keservesen
 tisztogattunk nyitott
 ajtóknál, ablaknál,

huzatos házakban,
kinn a piactéren,
 plakátordítású falhoz kuporodva,
félve és félhittel, míg a mozdulatok
egyszerre csak csodás összhangba simultak,
szemétdomb tornyosult sötét pikkelyekből,
s markunk öblén feküdt a csuszamlós világ
 dermesztő éjjele;
most, hogy a forróság hengere meglapít,
henyélni van kedvünk, szárad a fluidum,
önelégült, rest és bamba mentalitás,
félbehagyott munka, kétes eredmények –,
na, igen, így könnyebb,
 roppant-nagy henyélés
tetszhalottak között, fertős kedélyesen;
de mi lesz, ha megint föltámad és ítél
 antikrisztusoknak cseréphadserege,
 nem alussza át a
 pergő századokat,
ugye, volt rá példa,
kísértet járja be az alkonyi eget,
véges a nappalunk, ez a tengelyforgás
 szükségyszerúsége,
ez a rendszer, és a
 patkány is okosabb,
mint aki úgy véli, gumiból van a nap,
és a világosság
 emberöltőkön át
 nyújtható, gyűjtható;
bizony, a józanság összecsomózódott,
irgalmatlan-kusza hálók röpülnek ránk,
 mégse vesszük észre,
láthatatlan gubanc,
 Nessus véres inge
 alatt mind lassabban
 vánszorgó lélegzet
 sípól, recseg a test,
jajok sajdulnak fel, önhibájából a
léprecsalt értelem velőtrázóan sikít,
 és a düh habjai
 csapódnak mindenütt –

AZ VAGY

... aki megdőlt szántóföldön inog,
nehéz csizmájával őszi ködökbe lép,
akinek tenyerén ernyőt bont a távol,
s homlokában – hunyva – cipeli a szemét;

akivel patakba együtt gázol a hold,
együtt vár a téboly, arcán eső perreg,
mosdatja, becézi, ajnározó égbolt,
s kalapja pereme – a felfénylő eresz;

akit a sötétség kiválaszt magából,
és a villámlások helyre cövekelnek –,
amott egy akasztott lelke lóg a fáról,
hús-fehér-hallgatag lombok énekelnek;

kéregbarna este – nyugtalan köd elül,
de a prófétákat gyilkos vád szövi át,
kihabzik a szó és elalél legbelül,
mért játszanak veled súlyos komédiát;

az vagy, aki ha szólt, a világ elhagyott,
mint kénes felhőtől berzenkedett az orr,
jégrianás, süket, ha félt és hallgatott,
bizony, néma-nyitott száj volt valamikor

egész arcod, s a szem felhasított tükre
jajdult a búskomor vidámpark-homályban,
s aki belebámult, cserepekre törte,
mert hol csak borzongás – tétlen, nagy hiány van;

az vagy, aki mindig fölmálházva ninccsel
nyirkos városodnak hideg kövén talpal,
egy korty értelemért hiába kilincsel,
s körül van kerítve labirintus-fallal;

rágalom-kóló jár, akár a porvihar,
nagy garral kilöknék rég-tiéd-volt házból,
nyomodban a bérlő, szilaj fiaival,
testük felcsóvázik gyűlölködő láztól,

penge foguk között, megannyi janicsár,
anyjuk szép csecséről leszakított vadak,
még csak fenyítenek – vészterhek napja vár,
Bizánc szelleme kél, oszmánok hajtanak,

mint a földönfutót, örökös számúzótt
lettél zöld iszonnal gőzölgő lapályon,
caplatsz a Semmiben, egy-egy zombék között,
s állva alszol, vakon, megdermeszt az álom;

az vagy, akit szekér nem vesz saroglyába,
nem túr meg a ló sem, gépkocsiba nem fér,
marhavagonokról lógázik a lába,
zubbonya elnyűtt és keze fagyott, fehér;

akit hol a messzi hómezőkre hajtott,
hol meg folyamsírba kíméletlen végzet,
akit a hatalom, amíg élt, puhított:
egy akarat légyen, egy nyomor, egy nézet;

akin a határok ide-oda jártak,
s lelkek vadorzói lopták el javait,
akit történelmi szemétdombra hánytak,
bár tankönyvek szerint: előfordul még itt;

az vagy, aki csendben kiájult a létből,
opálderengésben lassan hátrahajolt,
percért esdekelt már, s nem kapott az égtől,
mert sose kiáltott – akárhány napja volt;

legvégül, akit a félelem bénít meg,
önzés, apró haszon, s hűtlen magára hagy
testvért, süllyedő tájt, s kocsonyásan remeg,
tántorogva, dülleddt ősrészeként – AZ VAGY.

90. okt.

KIÍRTALAK

PAPP P TIBOR

ÖT ZENETT

Könnyeid bősz szívem porát sárrá verik. Lápkelkem érdes
tölgye derekamba török. Égi szentem arca egyre fogy.

Szemednek ősi árja bemos az izzó sárba.

Lelkem szárítná lángkacaj. Győzhetetlen szerelmed újra
elken, bár futnék előle. . . Sajtot egünkre az éj fial.

Tölthet-e hiányod hegyet körmöm alá? Képünkre talán
ölthet e viadal mosolyt? Nyelhet-e sziklát a bús köd el?

Van-e hang, mely ránk felel, míg a vágy át nem teel?

Hegyként mi okból kerüljük mégis egymást? Szemünk márványa
hetykén össze miért akad? Szirtet hajnalpír miért feszít?

Tudni akarlak: rúgni nem! Visszahúzlak, bár így is el fogsz
futni: álmunk űz elébed! Fűzfát viharöl öl: szeretlek!

Szemed jegebb a fagynál: fúlnék beléd, ha hagynál!

Szádon – tudom – nem kérhetlek! Mégsem – kallódva a réven, a
vámon – csak magamnak marlak! Habmúltból levél lép – várlak!

Szeresd (vergődve és titkon), hogy imádlak! Meretlen lellem
szegezd e merész világnak! Csillag lesse a nyár mosolyát!

Hol szellő lengni sem mer, légy ott morajló tenger!

Örvényt ne kergess langy felszín sátra alá! Hullámat, mint tört
törvényt, akaszd a szirtre ki! Vértó hátát fodrozza villám!

Magunknak bár megadhatnánk végre egymást! Csak márványnyüvő
agyunknak éle kopna el! Szűnne szemedről a nincs-setét!

Bár ne lennék csak kettő egymásra dörgő felhő!

Csak tudnálak nem bántani! Légtócsát lágy szóval közénk bár
hazudhatnánk már játszani! Hej, ha holdba utunk borulna!

HAZAFELÉ

K O N T R A F E R E N C

A lépcső egyik téglája kifordult a lába alatt, a zár is ellenállt, mintha a kulcs nem ugyanazt a szobát nyitná, feleselt a rozsdá nyikorgó hangján, odabent a megérkezés visszhangzott a kockaköveken, ha felmosták, minden hatszög közepén kis tócsában állt a víz, lassan száradt fel, pedig a barna keretes ablakokat kitárták, az áporodott levegő mégis megülte a szerepüket vesztett tárgyakat, a platni rozsdája elfedte a kifutott tejet, a háziszappan belerepedt a várakozásba, a mosdóállvány alatt az öles vizeskancsó porcelánját a harsányra festett gyümölcsök kétszer körbejárták, a két csík közt megrepedt a zománc, a szekrény tetejéről hiányoztak a birsalmák, farsangig mindig ott fonnyadtak, mert igazából senki sem szerette.

Letörölte az asztalt, elmosott két poharat, ennyire zsugorodott az itthonlét. Pazarlóan szétszórták benne a szemeket, némelyik kipattant, csíra lett belőle, mások csak imitálták az életet, valójában meddő kövek maradtak. Kétarcú minden örökség. Nem tudott volna megenni a tárgyai nélkül, különösen azzal a tudattal nem, hogy tőle függetlenül is léteznek, létezni fognak tovább, akár az idők végezetéig, és ő már nem szólhat bele a sorsukba, végképp nem viheti őket magával. Nézte a múltba merevedett tekinteteket körben a falakon: mi hasznuk volt belőle, hogy ennyi mindent összehordtak, én azért gyűjtögetek magam körül mindent, mert azt hiszem, hogy egyszer a túlsó partra mindent átmenthetek.

Folytatódott odakint az éjszaka, mintha sose akarnának hosszabodni a nappalok, csak az udvari lámpa szelte ketté a sötétet egy kis időre, míg a vendég léptei átegyensúlyoztak a kilazult téglasoron. A sakktablán hajnalig virrasztottak a figurák, árnyékuk átlósan keresztelte a fekete-fehér mezőket.

Mintha elmesélném, úgy történt volna: egy furcsa fát láttam a parton, mintha lépkedett volna előre, csak lassan, hogy koronája se rezdüljön, lehet, hogy a folyó sodrásától tűnt, mintha menne, olyan volt, mint egy optikai csalódás, de én a szememmel hiszek. Hasonló fát a vidéken senki se látott, valahol Kanadában honos, talán egy költöző madár hozott a csőrében akarattal egy szem magot, hogy a természetet megtréfálja.

Ha valamit emlékebe kapott, az nem tartott sokáig. Eltiltották a cérnagurigától, mert fertőző volt, a bacilusok megélték benne. Nem emlékezett rá pontosan, hogyan működött a gumis szerkezet, de háziszappan is kellett hozzá, hogy jobban csússzon a fa, aztán felgyorsuljon, felpörögjön, és lepottyanjon. Amikor kisgyerek volt, cirokszalakat húzott ki a söprűből. A csokoládé ezüstpapírrát szalagokra vágta, betekerte velük a szálakat, lett belőlük egy csokorra való ezüstvessző. Az ott a nagyanyám képe a szemközti falon, a vállán a róka átvetve egy nagy döglött állat.

Ha kihúzta a fiókot a tükör alatt, a fekete énekeskönyvben egy préselt babérlevelet talált. Aki a szemet a tél közepén a cserépbe ültette, ma már öregasszony. Rókájának minden szál szőre kihullott. És még mindig zöld a levél, mintha csak tudta volna, hogy nem egy nyárra nyílik ki. Mellette egy alaktalan barnaság zörgő celofánban. Töprengett rajta egy darabig, hogy micsoda: beszáradt köldökvar. Egy öregasszonyról elképzelni is nehéz, hogy egyszer csecsemő volt. A fiókban összezsúszott az idő, ahogy egymást fedték a tárgyak, kiegyenlítődött a teremtés a pusztulással. Apró hajcsomókat talált fekete szalaggal átkötve, ennyi maradt belőlük, akik a szobákat lakták, akik tárgyaikat itt lerakták, és aztán elmentek dolgukvégezetlen. Egyre hidegebb lett. Tíncs maradt belőlük a gyűjteményben.

Mint akinek kifordult a lába alól egy téglá, próbálta helyére billenteni az egyensúlyát vesztett világot, mint aki megért valamit, mint akinek rendet kellene tennie sok ócska kacat között, hogy az egyetlen értékes darabot meglelje, hiszen anélkül nem mehet haza, csak árulkodó jelet ne hagyjon: vörös foltot a lepedőn. Fogta az ollót, és kivágta a lassan barnába hajló vértócsát. Széles, fehér udvart vágott hozzá, hadd tűnjön véletlen szakadásnak. Mintha egy ország határai rajzolódtak volna ki rajta. Egy szabad országé. Oda kellene elmennie, és hagyni minden porosát maga mögött, hiszen évtizedek sem kellett, hogy megérezze: megült mindent a por körülötte. Hadd higgyék, hogy az

egerek támadták meg a lepedő csipkés határait. Elégedetten forgatta kezében a vászondarabkát, lehetséges gyűjteményének első darabját.

Ahogy a szél megint sűrűre fogta a víz fodrait, a túlsó parton elindult a furcsa fa, hogy megkeresse kanadai társait, mert mindenki csak az övéi között lehet otthon.

ENYÉM ÉS MINDENKIÉ

M L A D E N L E S K O V A C

AMIKOR MEGHAL VALAKI

*Édes a világosság és jó a mi szemünkkel
néznünk a napot.*

(A Prédikátor Könyve, 11, 7)

Amikor meghal valaki,
valaki közelálló, kedves, akit szerettünk,
kinek a keze jóleső békesség vigaszt nyújtotta nekünk,
s akinek a panaszai szívélyes figyelemmel és
gyöngéd gondoskodással
visszhangzottak bennünk;
s a szobákban még ott lebeg
egy-egy izgalmas nyoma az életének
– egy cigarettásdoboz, egy jegyzetfüzet, valami régi
nyakkendő, félig olvasott könyv –
utolsó, most utólag oly jelentős szavainak
tompá visszhangja,
ez az egész nyugtalanító és örvénylő csend,
az emlékezés fojtott sötétje és szomorúsága,
benne számtalan szagot, immár összefüggéstelen emlékkép,
szokás, mozdulat,
mindaz a sok fontos és nem fontos dolog,
amit az Eltűnt szeretett
és megérintett gondolattal vagy szenvedéllyel;
és amikor, visszatérőben a temetőből,
elgondolkodva, némán és zaklatottan
– emlékezvén a viaszfehér, hideg arcra
a gyertyák árnyékában, magasan fenn, a ravatalon –
rádöbbenünk, hogy mindörökre
elhagyott minket valami kedves és szép, valami megfoghatatlan;
és amikor befészkel a szívünkbe a rettentő éjféli nyugtalanság,

az álmatlan, lázas, legyőzhetetlen és lesújtó felismerés,
 hogy egy napon mi is
 így fekszünk majd, összetett, holt, halvány kezekkel,
 gubancos hajjal s a betegségtől elcsúfítva,
 s magunkkal visszük a legtitokzatosabb, örökre szóló utazásunkra
 az élet és halál titkát –
 ilyenkor oly szomorú, és kínos, és furcsa, de fölöttébb szükséges,
 hogy nyugodt és bölcs hallgatással földjük el, fékezzük le
 az Elők vad, lázadó, diadalmas álmát,
 amikor már valaki meghalt.

EGY MÁSIK CSILLAG ALATT

A melegedő föld, levegő, víz reggeli érintése:
 az örök, gigászi élet körös-körül.

Egyszerű beszéd,
 közönséges dolgok megszokott mozdulatai,
 nedvesség, levegő, tompa zümmögés:
 az ártatlanság öröme.

Zizegő avarágy,
 bőrgúnya,
 gyökerek ágazása, vizek fecsegése,
 por az ujjak közt, a fog alatt –
 szerénység és csodálat.

(S az óriás elemek
 óvatlanul ítélnék,
 óvatlan uralkodnak:
 ily sok őserő ellen
 élvezet kezét emelni.)

Ám a századok
 csendes, esti dala múltóban;
 hallgass el, figyeld
 a visszhangzó dobajt –
 szorítsd füled a földhöz:
 népek vonulnak innen-onnan,

dübörög a megzavart pata.
És itt is,
e kalyiba előtt,
a kút, a pajta, az eke
a mezsgye biztonsága volt,
a túrás törvénye,
zárt frigláda,
egyszer, valamikor.

Odafönn csillagok váltakoztak a nappal:
bizonytalan, csalóka
jelek:
álommal, lemondással
győztük le őket.

Egyszer, valamikor.

De ma már minden inog:
fölismerhetetlen a régi ösvény,
mosolytalan ejtünk súlyos szavakat,
egy másfajta csillag alatt.

Mi már nem félünk semmitől.
Csak a föld örök és végtelen,
csak a levegő útja érintetlen;
csak a vizek ereje ismeretlen;
mi már nem félünk semmitől:
a föld az egyetlen szerelmünk,
még ha keserű is a dal, amit énekelünk.

Az élet óriás ma reggel
óriás karjaink közt,
a föld meleg bölcső,
és himbálja ezt a tavaszi nedvességet,
és himbálja az egész végtelen, örök világot,
csupa fényben, egy másik, melegebb csillag alatt.

ESTÉNKÉNT OLYKOR OLVASGATOM
MÉG RÉGI DIÁKKORI BIBLIÁMAT

*Mert feljött a balál a mi ablakainkra
(Jeremiás próféta könyvéből)*

Azt, amit most itt bolondmód elbeszélék, a mennyre kellett volna tán
bíznom,
mert az ember félelme e földön olykor istenfélőbb az imánál,
csak forgolódom nyomorult fekhelyemen, hol ezerszer leste ki titkom
az arkangyal és ezeregszer a sátán.

Meghalok: persze, az önsajnálat is olykor megkísérthet.
Eszembe jut a rossz egészség, a nehéz halál, a nehéz élet.
Aztán az üres remény: értelmetlen, és gyönyörűn kék, mind kékebb:
hogymindent, még fölöslegességünk is, oly könnyen átadhatunk a
feledésnek.

De egyvalamire azért soha sincs vigasz és bocsánat:
hogya, aki szült, meghal még élőttem;
mert feljön a halál az ablakainkra, és megtalálja anyámat,
s leszáll a szörnyű mélybe a kéz, mely gyerekként vezetett engem.

És oly nyomorult leszek, mint virág a fűbe fojtva,
nem is tudom, honnan lesz szégyentelen erőm a lélegzéshez;
iszonyú lesz az életem, üres, búzló morotva,
ha szava nem ér hozzám, se keze, se kínja, az édes.

Mert ő a legnagyobb, és fénylik mindörökre, minden csillagnál
inkább,
mert ő egyedül látta a fiát császári dicsőségben;
idegen gúny hideg, kék kígyója vesszőz,
idegen hintók pora üli meg a tüdőmet,
de ragyogok mégis, szeretettel tetétlen,
mert ő néz rám onnan a mélyből, és császárnak lát, szent fájdmát
tartva tükörnek.

Ha ő elmegy, nem marad már semmim sem,
hisz ő az egyetlen, kinek kezet csókoltam e földön,
és nem tudom, nem tudom, nélküle hogyan élek;
elvesztem vele a legszebb ruhám, királyi, gyermeki díszem,

Túl sok volt a rendkívüli dolog, a gyönyörű hihetetlen,
 örömeim csodásan szépek s csodásan rövidek voltak,
 mert esztelenül a megoldás tárnamélyébe ereszkedtem,
 és ceruzám kitartón feszült neki a mind újabb s mind keserűbb
 feladatoknak.

Az ösvény máig iszonyún összeszűkült, a hetyke beszéd megfeneklett,
 izgatott és meleg szavakat mondok, nem érdekel, hogy ki hallgatja,
 tudom, még hosszú út vár, a vihar még soká nem enged,
 csak állok egymagam, izgatottan, senki se néz rám, senki se méltat
 válaszra.

Pedig csodás jeleket láttam, sorsdöntő jelenségek bomlottak ki
 előttem,
 és én értem sötét és hű beszédük, keserű tudás tölt el, míg megfejem,
 olykor már az is megkönnyebbít, ha pillantásom Reá téved,
 az Egyetlenre, ki szeret és véd, ki örökkön követ és zavar engem.

Ezért áldom kicsiny Földünket, a lassú esőt, mely halkan bugyog a
 csatornában,
 munkába menők siető lábdobogását, mely reggelenként
 mindig felébreszt,
 s ha szólok olykor keserűn, a szavam zavaros, és kicsi meg nagy
 haragoktól zabolátlan,
 de messze elnézek az élet fölé, s csak értük, a szeretteimért mondok
 beszédet,
 s kezem csak értetek emelem, testvéreim, ti győzhetetlenek,
 ti betegek és szegények.

PALINÓDIA

Józan, kemény és büszke dalt
 mindazoknak, akik elindulnak az ismeretlenbe.
 Mikor a vihar a legerősebben tombol,
 mikor a kavarodásban csak üvölni tudnak, mint az éhes, éjféli
 sakálok,
 s az óceán hátára vetett bárka törékeny vitorlái
 kétséggel s rémséggel mérgezik szívüket,
 kétséggel s rémséggel trágyázzák a lelkük –

akkor mondd el nekik, mennyire szeretem őket,
akkor mondd el, mennyit álmodom róluk.

Hogy sohase zabolázza őket
vad hőstettek keserősége,
sohase csábítsa őket
vad hőstettek gyönyöre,
sohase altassák el őket
hamis diadal-kürtök –
mert győzelem e földön nincsen,
mert gátja semmilyen vágnak e földön nincsen:
a kürtök mindig riadót fújjanak, harcra szólítsanak,
az idők vészterhesek és komorak, tele alattomos fenyegetéssel.

Szívek és álmok borzalmas zúzdájában
csak ezek az utasok maradtak kemények, töretlenek,
egyedül nekik van joguk törni:
hát törjenek jól, tépjenek gyökerestül,
ezen az öreg földön oly sok a törnivaló,
ezen a vén földön az ő sasszemük kell
az új látványokhoz.

És hasítson az új szó, mint a harang a sűrű nyárdéli levegőbe –
csak az élet nevében szólaljon minden magán- és mássalhangzó,
csak császári munka legyen, ha felpompázik
az utolsó bizonytalan nap hajnalán.

Annak meg, annak az átkozottnak, aki akkor kiválik,
és nekivág a fürgetegnek egymaga,
a magány iszonyú terhével a vállán,
száraz hamuval keserű ínyén,
fonódjék feje köré az új ég végtelen kékje,
legyen áldott bosszúcsapdákkal megtűzdelt útja,
legyen gazdagon termő merész, nyugtalan vonulása,
örködjék magas álom volt léptein és
mai világán.

Vele van minden bánatom,
vele van egész örömem.

ARRÓL, HOGY EGY ÉJJEL
NEM BÍRTAM OLVASNI A VONATON

Un soupir qui n'est presque plus humain.
Georges Duhamel

Valójában egy kínos emlék csupán az egész,
és nem is akarom magyarázni.

Valamelyik éjjel egy szétzötykölt vasúti kocsiban ültem
szülőföldem pöfékelő kis vonatjainak egyikén.
(Miféleképp az emberek kicsinyek, és a vonatok úgyszintén.)

A rosszul világított vagon ablaka mellett volt a helyem,
megboldogult barátom könyve, az Empedoklész halála,
olvasatlanul hevert az ülés zöld bársonyhuzatán,
csöndbe merülve nyeltem a dohányfüstöt,
az éj sötét függőnye ereszkedett az égtől a földre.
Az eset akkor történt, illetve egy-két perc múltán,
közönséges, vidéki, úton töltött éjszaka volt,
semmit sem tudnék elmondani önöknek róla,
azt sem tudom, hogy voltak-e csillagok, és semmi egyéb részlet
sem jut

eszembe:

egyszerűen történt, mindennaposan és valóságosan,
a kormos, füstös éjszakában.

A másik vonat mozdonya, mellyel az én vonatom kereszteződött
azon az állomáson,
pont az én ablakom előtt állt meg
– acél és korom! –

s két embert láttam meg benne kék munkászubbonyban:
a mozdonyvezetőt meg a fűtőt.

(A kapcsolatukat és kettejük feladatait csak utólag magyaráztam meg
magamnak,

abban a pillanatban csak ennyit láttam:)

A mozdonyvezető volt a fiatalabb, természetesebb;
öreg micijének ellenzője beárnyékolta egész arcát,
csak akkor láttam jobban, amikor felizzott a cigaretta húsos,
kiberetvált,

mohó ajkai közt,
míg mozdulatlanul támaszkodott a gép vaskorlátjának,
s elnézett valamerre,
mintegy elrévedve és gondolatok nélkül;

az idősebbik apró termetű volt, és nyápic, és semmilyen,
hegyes orr emelkedett a vékony, holt bajusz fölé,
s hatalmas, görcsös keze volt –
világosan láttam a nyitott kemence lángjánál.

A fűttségóra

a mozdonyvezető fölrezzent,
odalépett a csapjaihoz, csavarjaihoz, forgó kallantyúíhoz.
Találkozott a pillantásunk egy véletlen, fáradt, unalmas pillanatra,
én lefelé indultam, az ő vonatja felfelé,
ő indult előbb.

Éj volt, vidék, ásító utasok a vagonokban,
nem is mertem többé kinézni az ablakon,
mert ott, a vonatablak sötét, éjjeli tükrén csak a saját fejemet láttam,
és ez a fej akkor kimondhatatlanul közömbösnek,
majdnem kibírhatalannak tetszett.

(Mintha sértené a maga változatlan, ismerős vonásaival
mindazt, ami szép és feledhetetlen és titokzatos volt mindebben.)

Így aztán egyszerre mindegy lett nekem, hogy valaha is eljutok-e oda,
ahová készültem,

és egyáltalán van-e bármilyen értelme, hogy odaérjek.

A lélegzetvétel is egyszerre nehezemre esett.

Szememben égetett valami, talán könny.

Vajon csakugyan felugrottam volna izgalmamban?

Hiszen annyi, de annyi különös (vagy éppen nagyon is egyszerű,
keserű)

dolgot kellett volna elmondanom neki ma este;
valami annyira nyugatalanító és berzenkedő és jó volt
ezen a barátságos

éjjeli képen,

és minden emberben annyi sok rendkívüli dolog van, amit még
nem mondott el senkinek a világom,

se barátnak, se barátnőnek,

és az emlékeink, az ismereteink oly kínosak és kibírhatalanok olykor,
mint a fogfájás, mint az adósságok.

ELEAZAR RÔB SAMUEL EMLÉKÉRE

Az utcámban, mindjárt a sarkon,
a kis szatócsbolt mélyén, hol háziszappan, olajfesték
és ecetszag keveredik,

meghalt az este egy öreg zsidó, Eleazar Rôb Samuel,
szürke kaftánban, kis selyemsapkával a feje búbján,
és sokkal csodálatosabb, sokkal ezüstösebb szakállal,
mint Anatole France-é.
Ő volt az utolsó igazi zsidó, úgy érzem.

Ráomlott némán a göröngyös sókupacra,
ez volt utolsó pihenőhelye,
mondják, kik reggel halva találták
a még langyos porcelánpipa mellett.
Azt mondják, senkije sem volt ezen a világon,
senkije, akinek fájós lábáról, mérges-bürok
kudarcairól panaszkodhatott volna;
mondják, a kásáját agyagedényből ette,
s a bádogkanál hosszú útját a táltól fogatlan szájáig
a magányba keseredett szellem gunyoros ötletével
tálcának kinevezett
vén Talmud kurtította.
Mondják, hogy valamikor fiatal is volt,
s hogy élettörténete kusza és ürömnél keserűbb.
Én meg mint szemtanú bizonyítom,
amit mély búban felfedeztem, naponta négyszer arra járva:
szederjes, bütykös keze egy vak papagáj csapzott tollát
simogatta,
míg meghökkenítő ellentétben ezzel a gyöngéd szeretettel,
szemében valami hideg és kemény fény villant,
mint a gyémánt;
márpedig tudom, hogy az ilyesmi sohasem véletlen,
s épp ideje, hogy az emberek végre megfejtés, mit jelent.

A rabbinak kevés dolga akadt itt, nem kevésbé
az egész szájtató tömegnek,
amely kíséretül szegődött ehhez a sietős és olcsó temetéshez.
Az öreg zsidó senkinek sem fedte föl magát,
tán egész élete belefért abba a szűk sírba –
ugyan ki firtatná ezt ma már?

Mégis, megyek és mondom:
meghalt az este egy öreg zsidó,
meghalt az este egy öreg zsidó –
így hajtogatom eszelősen számtalanszor:

barátom ezen a földön, ahol még mindig
oly sok a szeretet és a fenyegető csoda,
büszke testvérem, Rôb Eleazar Samuel.

Varsó gyönyörű, mocskos külvárosa
tele szegény zsidókkal és téli verőfénnyel;
innen indult el ő ezelőtt ötven évvel,
hogy ma halálos komolyan *erre* az életre figyelmeztessen engem.

ÁCS Károly fordításai

JEGYZET A VERSEKHEZ

Mladen Leskovic jelen versciklusa 1934-ben jelent meg Újvidéken, egy közös kötetben Nenad Mitrov és Žarko Vasiljević verseivel meg Dušan Mikić prózájával (*Tri prema jedan za poeziju* – Három–egy a költészet javára). Az itt közölt versek közül három (Esténként olykor olvasgatom még régi diákkori bibliámat; Eleazar Rôb Samuel emlékére; Egy másik csillag alatt) helyet kapott Borislav Mihajlović-Mihiz emlékezetes antológiájában (*Srpski pesnici između dva rata* – A két háború közötti korszak szerb költői, Belgrád, 1956). A fordítások teljesen új keletűek (Leskovic halála után készültek), kivéve az Eleazar Rôb Samuel emlékére címűt, amely megjelent a *Napjaink éneke* c. antológiában (1965) és a *Kidőrt kard* c. fordításgyűjteményben (1985).

Á. K.

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

„AZ EMBER CSAK KRETÉN KÖZJÁTÉK A TERMÉSZETBEN”

Szövegmontázs és közbevetések a *Cicero vándorévei** kapcsán

F E K E T E J . J Ó Z S E F

1.

„*Arc és álarc.*” Örökös „irodalmi” magatartás felölteni valaki más maszkját, fikcióval rekonstruálni egy-egy síkba rajzolt portré hologramját, átítatni az ábrázolt szellemét az alkotó egyéniségével, illetve kölcsönösen egymásba élni jellemet, hangulatot, magatartást. Nem megy ritkaságszámba, hogy ha lehull a maszk, illetve lehullanak az álarcok, az olvasóban tovább él a kétség, tulajdonképpen kinek is az arcát pillantotta meg, kit is tárt föl a „márvány mellszobor mögötti pszichológiai realizmus”.

Az álarc nem rejtőzködés, hanem éppen ellenkezőleg, *kiemelés, hangsúlyozás, értelmezés.* Még akkor sem bújócska, ha nem csupán a szerző ölti fel hőseinek maszkját, hanem a kort, a szöveg megírásának korát is kénytelen a történet idejének álarca mögé rejteni. A maszk eltakar, de ugyanakkor hangsúlyoz, csigázza az érdeklődést, a figyelmet. A maszk mássá tesz egy időre, kváziazonossá tesz valakivel. Sőt, a rituális maszk, amihez legközelebbinek érzem az irodalomban emlegetett szerzői álarcokat, az istenhez való közeledés jelképe is. Persze nem oly módon, hogy az író vagy a munkáját idealisztikus szférába emeli, hanem csupán hangsúlyozza az irodalmi alkotás ősi „másságát”, a beleélést, az empátiát, az átalakulást, a megújulást. Ezzel egyetemben pedig kiemeli az írói munka játék, illetve színjáték jellegét.

Álarcról, játékról, irodalomról, „másságról” kívánok szólni a következőkben Szentkuthy Miklós *Cicero vándorévei* című, töredékben maradt regénye kapcsán; esszéiben, szövegmontázssal, közbevetett feljegyzésekben, egyszerűen másként. Vagyis úgy, ahogy én gondolkodom Szentkuthyról, művészetéről.

* Szentkuthy Miklós: *Cicero vándorévei*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990

2.

A mű. Közvetlenül a második világháború után írta javarészt egy kiskocsmában dolgozva a tanárkodó Szentkuthy Ciceróról szóló regényét, aminek az utómunkálatok után munkatársra, Tompa Mária adta a *Cicero vándorévei* címet. Miért éppen Cicero? Mert az Árpád Gimnázium tanára ekkor Arany János és William Blake összes költeményei mellett éppen Cicero összes leveleit olvasta C. M. Wieland fordításában, egy latin–német nyelvű gyűjteményben. Meg mert a 20. század illető periódusa hihetetlen egybehangzást mutatott a római korrallal, vagy mondjuk így, az ókori Rómával. Így aztán a Cicero serdületlen serdülőkorába, az éles hangú szónok neuraszténiás, határozatlan, költői érzékenységű lelkivilágába visszakaulozó regény egy újabb eleme a kegyetlensége és pusztításai, gógös, rátarti butasága miatt halálra ítélt Európa Szentkuthy által vizionált *haláltáncsorozatának*. *Véres Szamár* (a Szent Orpheus Breviáriuma negyedik kötetének, illetve IX. részének címallegóriája) az itt ábrázolt, *anakronizmusokkal* fokozott túlzásokkal kiemelt Róma-kép is. Véres, mint a háborús mézszárlások, számár, mint amilyen ostoba az önmaga hibáiból tanulni képtelen emberiség.

Az egyébként testes, könyv alakban több mint negyedfélszáz oldalt kitevő regény töredékben maradt, szerzője hosszú ideig alkalmatlannak találta a kort megjelentetésére, így a befejezésére se gondolt 1986-ig, amikor elkezdte újraolvasni és javítani az addig az Országos Széchényi Könyvtárban heverő kéziratot. Egyéb munkái, majd halála megakadályozta abban, hogy túljusson a kézirat kétharmadán, a szövegjavítás befejezése a hosszú éveken át szinte társszerzővé lett hűséges munkatársra, Tompa Máriára maradt.

3.

Teremtő gyűlölet, megsemmisítő szeretet. E kettő elegyéből virágoznak ki szédítő botanikával Szentkuthy regényei. Egymásba fonódó eseményindái, rétegenként kiteljesülő szellem-portréi folyton a szeretet és a gyűlölet végsőkéig fokozott érzécsúcsait tükrözik; ő egyszerre szereti és gyűlöli az embert, a történelmet, a művészetet, a vallást, Európát, Rómát, Cicerót. . . Gyakran közelebb áll hozzá egy plankton mikroszkópfelvétele, mint egy középkori freskó által szentté stilizált uralkodócsalád összes fel- és lemenőinek minden cselekedete, vagy éppen többet vél látni egy divatlap-illusztrációban, mint egy mítoszba örökített tapasztalat- és optimizmushalmazban. Univerzális elemző és szintetizáló kedve folytonos érzelmi túltelítettségéből táplálkozik; *Catalogus Rerum*ában, a világ összes dolgát felsorakoztatni kívánó életművében egyetlen mozzanat, a legparányibb

egysejtű iránt se közömbös sohasem. Ugyanakkor az emocionális csúcson nála sohasem jelentkezik végletességükben. Gyűlölni számára mindig ugyanannyit jelent, mint szeretni, és fordítva. Mert ha határtalanul gyűlöli is az emberi butaságot, ez a butaság kiváló építőelem lesz regényeiben. Vagy szerethette kolléganőjét tanulóéveiben, attól még alakja megfelelhet egy cinikus római táncosnő mintájával.

Számára a természetben és a metafizikában *semmi se szent*, de ugyanakkor *minden isteni*. Ezért szólhat a következőképpen az Európa-temető, mítosztemető Szentkuthy: „A templom »személyzete«, hogy így mondjuk, falusi bűvészekből, magzattelhajtó bábákból, agyszifiliszos fűzfaköltőkből, teherbe esett és kirügött cselédlányokból állott... (...) Vajon az istenek az Olympuson nem éppilyen örültek, anarchikusak és piszkosak? Vajon a Természet, a gombák, halak, szabadon kigyózó belek világa – nem éppen ilyen-e? Nem ezek a, »teológiai lebujok« éppen leghűségesebb jelképei az élet sátáni piszkának?” (108. o.)

Szentkuthy szemlélete a Breviárium-sorozatban lett igazán mélyen Európa-ellenes, amikor a kor egymás után vetette fel a hazug jelszavakat, amelyeket hazug cselekedetek követtek, és amelyek a második világháború kollektív pszichózisában csúcsosodtak ki. Írónknak azt a kitételét, miszerint „... az ember kretén közjáték a természetben. .”, szinte hízelgő kedveskedésnek érezzük azok az indulatok és kiábrándulások mellett, amelyeket áltörténelmi regényeiben, álarcaiban sorjáz. Az időszámításunk előtti első századba transzponált gondolatokban nem nehéz felismerni a regény írását megelőző időszak és az általánosérvényűség aktualizálását: „Látod, Cicero, azt a félkilós aranykarikát Jugurtha orrában? Látod azokat a zöldre–kékre mázolt strucctollakat Jugurtha köldökébe tűzve? És a kötélhágcsóknál hosszabb és nehezebb fülbevalókat elálló fülében? Ez a barbarizmus. És a kultúra? – őt láncra verni, kéjelegni a győzelem bestiális mámorában, duplára hízni egy félóra alatt attól az érzéstől, hogy Jugurthát megaláztam, kéjelegni Jugurtha szenvedésében, nagyokat bandzsítani a diadalmenet aranykocsi-jából a római erkélyről lenéző arisztokrata és demokrata, optimata és populista hölgyecskékre, akik mind, egytől egyig, külön-külön és perverz kartellekben is, Marius barátnői sorban” (122. o.).

Szentkuthy Miklós álarc-regényeiben a mítoszok és a történelem mellett kiemelt szerepet játszik a vallás, a papok, az egyház különböző intézményei és viselt dolgai, mindaz, ami az egészséges *hit*ből beteg kinövésként türemlik elő, mindaz, ami az ember közbenjárásával a Véres Szamár vonzáskörébe tartozik. Más szóval bizalma a földi helytartókban ingott meg, és ezt az érzést fölfokozottan vetíti rá mindenféle vallási ceremóniára, kezdve a kereszténységtől a leglehetőlenebb kultuszok humbugjaiig. Bizalmának fokáról

tanúskodnak Cicero tanítómesterének szájába adott szavai: A vallási variációk – Agragas kissé cinikus megfogalmazásában – olyanok a »Lét rühé«-hez viszonyítva, mint a vakaródzás: nem orvosság vagy megnyugvás, csak tüneti álkézelés, meddő vergődés” (181. o.).

A mű, mint már említettem, közvetlenül a második világháborút követően íródott. Az események közelsége által kiváltott indulatok még túl frissek voltak, hogy a Véres Szamár legújabb tündöklésének élményét Cicero álarcra teljesen eltakarja: „Elég az hozzá, hogy ebben az időben kezdett kialakulni valamilyen germán Egység, természetesen gyilkos és rabló szándékkal, amit az »élet törvényének« szoktak nevezni. Sok legyen mindenkől, sok! Nagy legyen minden, nagy! Ismered a pöttöm gyerek kegyetlenségét és hűtlenségét minden kicsivel és kevéssel szemben? Hogy köpik szemem azt, akinek az apja egy krajcárral kevesebbet keres, aki csak másodiknak jutott fel a fa tetejére, aki kisebb szelet sült tököt majszol tűzóráira, mint ők? Most ez dolgozik a germán szervezőkben. Mint megszállott moirák vagy gorgók próbálják beléhipnotizálni békés (ha van ilyen?) törzsekbe is ezt a baromi, fizikai »nagyság«-eszményt, hogy aztán döntő csapást mérhessenek Rómára, aki válogathat félkretén, félrafinált, egésztolvaj Caepiók és a véres durvasággal, szuper szadista bölénybrutalitással világdiktatúrára törő Mariusok között” (134–135. o.).

Teljesen logikus hát, hogy mint a kor szinte minden jelentős művészában, Szentkuthyban is határkőként vetődött fel a „mireteremtettség” kérdése, amit a kiábrándultság, a metafizikai magárahagyottság érzése táplált. Van-e értelme folytatni is bármit, hiszen csak a halál az egyedüli mérce, minden más úgymondvacsinált (vö. 54. o.), ám például a szépség és a rútság, az esztétikum és a mandragóra közötti különbség, nem biztos, hogy értékben is eltérő. Ki a megmondhatója, mi ér többet, a dolog vagy annak negatívja? Ezt a tézist támasztja alá Cicero levélbe írt szerelmi vallomása a színésznő Campanulának: „... Ha letépnéd ruhádat, bizony leprás lennél mint maga Artemis, mert akinek a lelke dúlt és részeg a Teremtés állati közelétől, annak a bőre tarka sebektől, ott virágozik a pattanás és a ránc, a kelés és a folt, a sápadtság és a rák, a rüh és az orbánc – minden ideg a *bőrben* ér véget, a neuron százlábujja ott ütközik a világgal – és ez harc, ez lob, ez gyülemlés: a lét nem bírja a létet, az élet nem akarja az életet. Te leprás! Te hisztériás! Te beteg lélek! Te beteg bőr! Te efezusi paradoxa-Diana! Fogadd el hódolatom!

Színház Artemise, álarc és festékistennő, örülség, kiütés és görcs sátáni szüze – hát nem ez a színház? A tánc a görcsöd, a festék a leprád, a fantaszta versek az elmebajod, nem ünnepelek méltán, mint efezusi Artemist? Szép vagy, mint egy üvegéből fújt ciprusi virág és groteszk, szögletes, torz vagy, viccé gyalázott halott vagy, te sün, te teknőc, te varangy, te medve!” (86–87. o.)

Éppen az értékek azok, ami felett képtelen túlhaladni a regényíró, hiszen éppen az értékeket kérdőjelezte meg a háború. Az igazi értékek megtalálásához pedig az újonnan kialakult, a körülmények által kényszerített értékrendet kellett sürgősen elfelejteni. Kérdés azonban, hogy van-e értelme visszaidézni a régi értékrendszert is: „A halottak, az ősök és a hozzájuk való vakbuzgó ragaszkodás az egyetlen lehetséges magatartás a világban: ez a hűség az ember lényegéhez, az élet lényegéhez, ha egyáltalán van itt lényegről szó (és ha van: a »lényeg« még mindig nem jelent egyúttal értéket, vagy célt vagy értelmet, ezt el ne felejtjük)” (342. o.).

Az érték, ha van, az emberben van. Rajta kívül, illetve tőle függetlenül aligha képzelhető el, legalábbis nem az ember és a világ viszonylatában. Ezért is gyűlöli és szereti az embert Szentkuthy. Minden faragott oltárnál többe ér egy gesztus, ha őszinte. Szentkuthy is, akárcsak hőse, Cicero „Élvezte az összes vallási, társasági, erkölcsi gátlások ronggyá szakítását, íme, itt az igazi ember, az ősember, és örök ember, ami semmi, de semmi más, mint egy örült indulat, gyilkos mérge, lihegő kielégítetlenség, gyilkosság, blaszfémia, öngyilkos hisztéria. (...) Milyen nevetséges a jog, az istenek, a szép szobrok, a szerelmes ömlengések, minden úgynevezett kultúra és igazság – két egymásra féltékeny asszony mellett, akik a nyílt utcán egymásnak rohannak és csontig harapják pokoli gyűlöletükben egymás kezét” (349. o.).

4.

Az ember és a művész lényege: a játék. „Az élet legősibb princípiuma színészi: a medúzák a tenger tündéres-halálos alvilágában, a kókuszparókák a pálmák gótikus legyezőtornyán, az embrió zápféje a köldök-kötél végén, a jázmin, a torma, a betegségek: ez mind színészi, színes, komédiázó és ál-dolog. Nem hazugság, csak maszk, mímus. És a történelem is az; az élet legmélyebb ösztöne az” – írja 1939-ben a Breviárium legelső részében, a *Széljegyzetek Casanovához*-ban. Hat év után szinte folytatja a megkezdett gondolatot Cicero-regényében, meghozza a mítoszok szférájába emelvén a természet és az ember közös princípiumát, az utánzást, az ebben rejlő játékot: „Viszont van-e emberibb ösztön a színészkedésnél? Miért? Mert mi a színészkedés? Törekvés valami másra, mint ami éppen véletlenül vagyunk, valami másra és valami többre; érezzük, hogy örökké hiányzik belőlünk valami, *egyek* vagyunk, pedig ezer lehetőség csirái csiklandozzák belsónket, a nagy akárm, egy állat is, egy virág is, egy isten is és egy félisten is – nevetséges hiba, hogy mégiscsak *egy* darab ember vagyunk, egyetlen arccal: sokkal több lehetnénk, ezer változat, az csak a természet hervatagságára jellemző, hogy egy anyának csak egy-egy alakot sikerül szülnie magából! Évmilliók előtt bizonyára ezret és ezret szórt ki testéből, millió mag millió különféle színes

életet élt, ma azonban, ez a millió változat csak csökevény ösztönök, ingerlő lehetőségek alakjában van meg bennünk, és a színészkedés nem más, mint nyomorúságos pótlása az elveszett ezerféle életnek. A színész így visszamerül az őstermészet legősibb termékenységi állapotába, s aki az őstermészetbe merül vissza, az az istenekhez tér vissza” (49–50. o.).

A színészkedés azonban nemcsak elméletileg foglalkoztatja Szentkuthyt; meghatározza ábrázolását, stílusát, szemléletét, perspektíváját. Egy középkori színházi modell vonul végig opusán, a *haláltánc*, hiszen az emberiség történelme nem más, mint a Véres Szamár önmegsemmisítő, pokolba vezető útja. És ebben a haláltáncos, grand guignolos, barokk vérdrámákban, regényekben, az emberi nem tarka tablóját zúdíttja a megsemmisülés kútjába. Persze „A halál szomorú, a halál elviselhetetlen. De mit gondoltok? A tragédia a legszomorúbb műfaj? Nem! A komédia, a burleszk, a farce, a legközönségesebb cirkuszi móka és kocsmái tréfa, a halálgiccs, a haláltánc és halálbohózat: ez a mi istennőnknek, a borostyán köszöntűs Eos Infantának méltó miséje” (270. o.).

Ha már színház, legyen színház, de igazi: *bábszínház!* Tűzásokkal, stilizálva, rikítóan, hangosan, vaskosan. A *Cicero vándoréveiben* egy igazán barokk-megdöbbenítő jelenet ecsetelését követően teszi fel a kérdést a szerző: „Sok? Tűzás? Ízléstelen? Persze hogy az, de érdemel e más tükröt az élet?” (114. o.) A regényről is maga szögezi le, hogy a legkevésbé se hasonlít Cicero korának (sőt a regényírás korának) eszményeihez, hanem „inkább egy egészen késői ponyvaregényhez” (vö. 246. o.). Így például „Ankcsojl kisázsiai élete olyan volt, mint Titus és Berenice történetének parodisztikus előképe. Ha valaki az egész »Tite et Berenice«-románcot susztervasárnap vagy medvetánc alakjában dolgozta fel egy pompéji vagy nápolyi kabaréban, akkor anélkül, hogy tudta volna, Ankcsojl kalandjainak is bizonyára drámai krónikása volt” (311. o.).

A színház örök témája és műfaja Szentkuthynak, ebben a regényében is egy egész fejezetet szentelt az ókori színház témájának, amit számos esszéjében és novellájában feldolgozott és regényeiből se maradhatott ki.

A témánál maradván még csak annyit, hogy a színházi-drámai perspektívájáéknak tudható be az a csalafintaság is, hogy Szentkuthy a regény fókuszába mégsem közvetlenül a fiatal Cicerót helyezi, hanem nevelőjét, Agragast, a görög bölcsőt. Ezáltal Róma a „ti Rómátok”-ká, az állam a „ti államotok”-ká lesz. Európa-utáló, nyugati civilizációt tagadó kedvét ismervén szüksége volt erre a látószögcsereire és távolságtartásra, hogy Cicero és Agragas dialógusain keresztül fejtsse ki valódi véleményét az államról és a birodalomról.

5.

Portréfestés szavakkal. Szentkuthy kifejezett vizualitással írta regényeit. A vérbő jeleneteket sorjázó színpadán tarka jelmezekben, erősen stilizált maszkok alatt jelentette meg hőseit. Épp ezért számtalan képet, katalógust, albumot, folyóiratot forgatott írás közben. Egyikből egy mikroszkópfelvétel vizuális öröme, a másikkól egy divatsikoly matematikai megfelelője került bele munkáiba. Ábrázolásának részletessége néhol már pepecselő, aprólékos gazdagságba ment át, ám leírásai nyelvi erejüknel fogva mindig képként, nem pedig elmaszátolt szöveggként jelentek meg olvasói előtt. Első példánk éppen a divatlapok hatását tükrözi a Szentkuthy-epikában: „Xeniának nagyon megtetszett egy ruha: egészen sima harangkúp, nyakánál szoros, mintha csak éppen a fejével szakította volna ki (makrancos csikó a cirkuszi papírkarikát), lent pedig széles-széles, mint egy óriási lámpaernyő, egy szmirnai kriptában látott ilyet, vörös pergamenből, durva bakancsfűzővel összehurkolva. A sima harangraglán vagy haláltölcsér egyetlen dísz a szoknyarész felé szélesedő prémsáv volt, apró állatfarkakból (mind vízszintesen) összerakva” (283. o.).

Leíró erejét azonban legpontosabban portréi segítségével érzékeltehetjük. Alakjairól festett képei a vásári bábszínházakba illenek: csiricsárék, vaskosak, ugyanakkor hihetetlenül találóak és életszerűek. Három példával próbálom szemléltetni ezt. Az első a regény számos kocsmajelenetéből kiemelkedő egyik figura rajza: „Töpörödött rongyos öreg ült kis asztalkánál, alig ért térdéig, rajta egy lapostányér, lerágott halgerincekkel és citromhéjakkal. Egy ecetfa lelógó ága állandóan csiklandozta az orrát. Úgy ült ott, két térdére tett két nagy kezével, mint valami őskori istenszobor. Haja ősz volt, sok feketével vegyülve; úgy tűnt, mintha hirtelen megázástól lenne csak fekete, ha megszárad, ott is ősz lesz. Rettentő nagy szeme volt, de úgy nagy, ahogy egy tehéntőgy vagy pacalhólyag nagy, bután, betegesen, mintha az elállatiasodott szomorúság golyvái volnának. Orra is nagy volt, vastag; ha az ember ránézett, már hallani vélte azt a trombitálást, melyet véghezvihet, ha kifújja. Kicsit görbe is volt, úgy málézott ott az arca közepén lefele, mint a darált hús a virsligyárban, ha lefolyik a kád falán. Színe is olyan volt. Száját két óriási ránc ovalja keretezte, mintha háromszor is bő volna a bőr az arcán. Pofacsontjai erősen kidagadtak, ahogy szilvamagról – ha nem egészen válik el a hústól – szokott jobbra-balra egy-egy húsdarab dudorodni. Álla táján feltűnően összement az arca, csak lebernyeg maradt belőle. Bánat volt, szemrehányás, de »lydische Tonart« lírikája helyett csak medvebőfőgés alakjában. Látszott, hogy semmiféle gátlása nincs. Rövidlátó, önző elkeseredés az egész geronto-homo-gumó. Ajkainak nemigen volt határvonala, mindössze két vörös, vastag dudor volt, zsíros, álmos, lajhárossá hülyült káromkodások párkánya, gödre. Ha beszélt, sohasem hadonászott.

Talán négy kis keréken húzzák majd ki a halászcárdából. Bőre sötétlila, de óriási likakkal, mint a mandarin. Egészen bénának látszott, amellet félelmetes: az ember úgy érezte, mázsás bronzszobor indul ellene, hogy az istenek bosszújából agyontapossa” (186–187. o.).

A nyelvi leleményesség és a magatartáson keresztül való jellemzés példája a következő leírás, amely a perzsa királyt jeleníti meg Delphoiban: „És a kiállítás és a tekintet: szinte nekirohant a »haldokló« Pythiának, akár pározásra belökött bivaly a vályúnál ártatlankodó nöstény előtt. Ugyanakkor széttárt ujjakkal csodálkozott, elhízott kisgyerek a játékkereskedésben. A babonás félelem is ott terpeszkedett az arcán; részeg elefánt lóbálhatja így rőfögve ormányát egy agonizáló színésznő felett, ha a színpadon hozzá eresztik” (191. o.).

Már a neve is különös, Ankcsojl-Mbéga, annak a szabóműhelybe beforduló nőnek, akit a szerző nemes egyszerűséggel Neandervölgyi Vénusznek titulál. Hogy miért, kiderül a következő, terjedelmes leírásból, amely szinte sűrítve tartalmazza Szentkuthy portrérealizmusának metsző kegyetlenségét, jóindulatú túlzásait, kóchajas bábszínházát: „A szeme alig látszott, óriási szemhéjait mintha valami betegség ragasztotta volna az arcához, majdnem egy vak benyomását keltette. Ami kilátszott belőle, az szürke volt, penészes (halhús eltaknyosodott foszlányai). Szempillája nagyon hosszú volt, sárga, mint fiatal poloska keretprémje. Kis orra egyetlen kampó, vékony, maszatos, halványra festett szájában egészen apró fogak (szétguruló, ritka tarhonyaszemek). Alatta két-három rétegű toka, aztán vállak, mellek, nyak és lapockák egyetlen tömegben (galuskatészta a vagdalódeszkán, mielőtt még késsel forró vízbe szaggatták volna). Folyton mosolyog, valami zsíros, mézes, ópiumos és idiotikusan túlfűszerezett mosollyal. Hízalgés, képmutatás, bárgyú önteltség és boszorkányos ínycség van ebben, mint egy kerítőnő vagy hülye nimfomániás, aki transzban vigyorog halálos ágyán. A fején egyetlen nagy briliáns csillog, haj alig van rajta, majdnem kopasz, felső testén semmi ruha, csak gyöngyök, gyöngyök, gyöngyök összevissza, mindenféle fonatokban és hálózatokkal. Mellében valami pokoli élesztő erjedhet, mert szinte az ember szemei előtt kelnek és duzzadnak, tenyéryni, vörheny-kiütéshez hasonló foltokkal a bimbó helyén.

(»Kimondott rotlauf-plecsnik« – fecsegte később a szabó.)

Hasa és gyomra között a ráncgyűrűk piszkos, sötétbarna barázdái húzódtak, köldöke hosszú volt és széles, mint egy vén fa odva, vagy egy félig kivájt néger csónak, minden mozdulatnál úgy mozgott, mint valami tengeri szörny folyton hullámzó, halántékig rongyolt szája. Alatta barna szőrök, a szardíniagerinc szabályos rajzát utánozva. Combjait valami kék selyem takarta: vödör formájú lábain mélyen belevágódott a szandálszinór, egész

dugóhúzó lett belőle, vagy csavart oszlop. Minden lábujján egy-egy ékszer, apró rinocérosz-amuletteknek látszottak a felhegyesedő kövektől. Körmei tömpék voltak, mintha egy-egy köménymagot nyomtak volna fehér húsába” (287–288. o.).

6.

Kocsmazsargon, utcanyelv. Szentkuthy barokk gazdagságú irodalmi nyelve a legkevésbé sem zárkózik el a köznyelvtől, vagy egyéb, speciális nyelvi rétegektől. Sőt, minél inkább magával ragadja a vérbő történetek szálainak bogozása, annál szívesebben lop be egy-egy kifejezést vagy egész gondolat-sort a szövegbe, olyant, ami az illető helyen meglepő, vagy nem egy esetben sokkoló. Más szóval, a *tárgyi anakronizmusok* mellett szívesen él a *nyelvi anakronizmussal*, más esetekben nyelvi leleményességéről tesz újfent tanúbizonyságot. A nagyjából a Trummer úr, „Trumcsi bácsi” kiskocsmájában íródott regény számos kocsmai jelenetet is megelevenít, fentebb már kocsmai figurával is találkoztunk. A vendéglátóipari üzemegység hangulata azonban a mű lexikájára is rányomta pecsétjét. A kocsmai kispohár Szentkuthynál „szűnyog egytál”, a csapos lányai „decitündérek”; de a kocsmai vagánykodás tükröződik vissza az alábbihoz hasonló fordulatokban is: „Az utcán hamarosan találkozott egy bárflákyás csibésszel, annak a kezébe ragasztotta a pénzt, aztán hütty! iszkiri vele a színházhoz” (46. o.). De folytathatjuk a példalózást akár ilyen, akár olyan exemplummal is. A fürdőszolga a *Cicero vándorévet*ben például „lábvízlakáj”, de a látszólag odavetett, közvetlenségében is profánnak, blaszfémnek ható megjegyzésekben sincs hiány: „A kenyér vörös zsákvásonban, fonott kosárban. (Istenem, se nem nyerünk, se nem veszünk azzal, ha még azt is megjegyezzük, hogy a fonása olyan volt, mint mozaikképeken a víz naív hullámai, melyekben Jézust megkeresztelték.)” (200. o.) A következőhöz hasonló összevetések is gyakoriak: „... egy csónak (táncoló tojásbéj a vurstliban a céllövöldei szökökút csúcán)...” (208. o.)

A *Cicero vándorévet* is őrzi a nyelvi előadás – ami természetesen maga a mű, a struktúra, az előadásmód – teatralitását, színpadszerűségét, ami a *Breviártumot* jellemzi. A regény egyes részei, annak ellenére, hogy gyakorlatilag és formailag monológok, mintha nem is az olvasó, hanem a néző számára készültek volna. Persze a Szentkuthy-regény egyszer barokk lángolással lobban, másszor a skolasztika precizitásába merevedik; ezért lophatja a matematika bizonyosságába a mitológia optimizmusát. Befejezetlen, részben átdolgozatlan regényében még sodróbb, lendületesebb, még retorikusabb a nyelve, még dinamikusabb, azaz a rabelais-i értelemben véve

regényszerűbb a cselekményvezetése, mint az eddig közzétett regéneiben.

7.

Végezetül, minden kommentár nélkül, Szentkuthy az esztétikumról. „Talán a végén ki fog derülni, hogy a legnagyobb csoda mégiscsak az egyszerűség? Miért olyan vonzó? Mert azt sejtjük, hogy az egész mindenség alján is csak egy törvény érvényesül? Egy erő mozog? Avagy mert kifejezhetetlenül fáradtak, blazírtak, kiégettek vagyunk, és ez a halálos erőtlenség már csak a kevésre tud reagálni? A rezignáció, az apátiás borúlátás megfelelő művészi kifejezése volna az egyszerűség? Mert a »primitív« ember *nem* egyszerű, az szereti a barokkot, a zsúfoltat, a veszekedettten tarkát. Bizonyára mert még él. Az egyszerűség: a halál előszele, noha van túl cifra agónia is (a haldokló erdők jól ismert őszi pompája). Azt imádjuk az egyszerűben, hogy jóformán semmivel oly végtelen sokat tud mégis belénk varázsolni és sejtetni?” (176. o.)

HASONMÁSOK

VAJDA GÁBOR

Okkal viseli Mirko Kovač prózagyűjtemény* az elbeszélések alcímet. Valóban nem tömör novellák ezek, hanem rendszerint nagyobb epikai bőséggel előadott, a hely, az idő és a cselekmény egységét feloldó történetek. Minden esetben az az elbeszélő tudósít bennünket a szereplőkről, illetve az eseményekről, aki többé vagy kevésbé igen közel van az íróhoz, sőt esetenként azonos vele. Az azonosságot vagy a viszonylagos távolságot az dönti el, hogy vajon a történetek a tudatalattinak, a fantáziának a megnyilvánulásai-e. A reális és az irreális szférája között Kovačnál azért nem lehet éles az átmenet, mert az író nemegyszer hivatkozik a misztikusokra s az emberi lélek ismerőire. Ennek megfelelően olvashatjuk a könyvnek már az első soraiban: „Néha olyan messzire elmegyek, hogy hinni kezdek a másik énemben, vagy legalábbis a kilenc én valamelyikében Gurgyijev skálájáról.”

Az ilyen belső megosztottság óhatatlanul egybefonódik az énkereséssel. Miként a legtöbb író, Mirko Kovač is gyermekora tájain szeretne hajdani önmaga nyomába lépni. Ez viszont aligha könnyű vállalkozás, hiszen a véleményükben az uralkodó erkölcshez igazodó régi ismerősei közül többen megharagudtak az íróra, mert botrányos könyvében csak a rosszat tárta fel környezetéről és önmagáról. Nem hajlandók megérteni, hogy az író t főleg apja emléke szorongatja. Barbár szülője miatt nem lehetett harmonikus gyermekora, s ez készteti arra, hogy kötetnyitó elbeszélésébe (Áttetsző test) egy groteszk, de a könyv egésze szempontjából is lényegláttató metafora kerüljön. Hajdani önmaga ugyanis a következőképpen vall neki szörnyű álmáról: „Apám konyhakéssel jelenik meg, és egyszerűen kétfelé vágja a testemet, oly könnyedén, ahogyan az almát vágják félbe. Testem egyik fele mozdulatlan marad, ez az elhalt rész, a másik pedig különválik tőle és a te alakodat ölti, a te tested lesz. Ettől kezdve a te életedet élem, még ébren is.” Az elbeszéléskötet világa a leltározó értelmén túl van. Ami volt, az csak

* Mirko Kovač: *Égbéli jegyospár*. Forum Könyvkiadó, Újvidék 1990. Fordította Brasnyó István

egészen új összefüggések között kelhet életre. Ez az ismerősökre, barátokra is vonatkozik. Züllött csavargók, szent remeték tűnnek fel, s az elbeszélő szorongva hallgatja vádjaikat, panaszait. Soha sincs egészen tisztában vele, mennyire valóságosak ezek a furcsa árnyak. Hogy itt poétikai megfontolásról s nem csupán lélektani kuriózumról van szó, az abból is látszik, hogy egyik-másik elbeszélésben egészen hosszúra nyúlik a váratlanul megjelenőnek az élettörténete, s emellett ezek a „kísértetek” hasonlítanak egymásra. Többségükben „csontos kezű” emberek, akik valamilyen mániában szenvednek. Egyesek közülük a totalitárius igényű hatalom áldozatai, annak ellenére, hogy képességük és humanizmusuk átlagon felüli. A repedés, a Találkozásom Valentyinnel és Az emberélet harmincharmadik esztendeje szereplői a hazai és a szovjetunióbeli sztálinizmus megnyomorítottjai. Főleg azért, mert az író tökélykereső énjének kivételései. E történetek között különösen az első magával ragadó. Hősét, Fehkót a magánélet keresése tette a történelem áldozatává, majd pedig irodalmi művek restaurálójává. Az író valójában a saját munkája után is kérdőjelet tesz, amikor kételkedve hallgatja a különcöt, aki már csak annak él, hogy szerényen háttérben maradva, bejavításokkal egészen tökéletessé tegye a múlt kimagasló nemzeti irodalmi alkotásait. Az elbeszélő a szerencsétlen különc mellé áll, annak ellenére, hogy a könyv utolsó történetében az irodalomtörténészeket is ellenszenvvel említi. Ez érthető, hiszen önmagával is viaskodik, amikor ezekkel a szavakkal ítéli halálra a szerencsétlent: „Maga az emberi élet a repedés, a könyveket pedig hagyja békén. Azok csontok.” A Fehkóhoz hasonló „szentek” (Valentyin, Sava) dialektikus ellentétpárjai az írónak, az ingerlékeny prófétának, aki egyrészt befolyásolni szeretné az életet (s azért ír viszonylag olvasmányosan), másrészt pedig a „repedések” elkerülésére is gondot fordít.

A már említett utolsó elbeszélésben (Apám és mondásai, avagy az égbéli jegyespár) Kovač az aggastyán maszkjában saját elbeszéléseiről vall: „Leginkább az Idegen jelenik meg bennük, az isteni archetípus, az a személy, aki valamilyen hírt hoz vagy közvetítőnek ajánlkozik az Ismeretlennél.” Eszerint az Égbéli jegyespár ihletése elválaszthatatlan a mítosztól, a mitológiától. Ez azonban már az első elbeszéléstől kezdve nyilvánvaló, hiszen az utalások, hivatkozások az emberiség tapasztalatkincsének felhasználásáról tanúskodnak. Ezért ítélkezhet ritkán Kovač kategorikusan, közvetlenül. Emiatt hagyatkozik az objektív ábrázolásra még akkor is, ha – miként az Éj s nap c. elbeszélés papjának esetében – kézenfekvő s a politikusoknak is tetsző gesztus lenne az elmarasztalás. Írónk a mélység érdekében uralkodik az indulatain.

A teljes nyitottság az eszménye, emiatt vállalja a szent csavargó szerepének megpróbáltatásait, szemben a kényelem, az átmeneti kellemesség érdekében vállalt megalkuvások hazugságaival. Neki a mások számára nehezebb

vállalt megalkuvások hazugságaival. Neki a mások számára nehezebb feladatok könnyebbek. Könnyen jut el az élet rútabb oldalához, sőt a patológikushoz is. Ebben aligha példamutató, ám ő nem is azért követi szélsőségekre hajlamos énjét, hogy másoknak is példát mutasson, hanem amiatt, hogy mint művész eljuthasson az élet és a sorsok lényegéig. Nem hiába hangsúlyozza lelkületének pravoszláv gyökereit, s nem véletlenül tűnik fel az ő elbeszéléseiben is a hasonmás. Dosztojevskijre emlékeztet bennünket tehetségének természete s az a meggyőződés, amelyen szerinte feltétlenül át kell jutnia az embernek.

Úgy tűnik, a hasonmásoknak Kovač elbeszéléseiben misztikusabb szerepük van, mint az említett orosz író patológiai témájú művében. Szerintünk Dosztojevskijnek A hasonmás c. regénye elsősorban lélektani problémára épülő szatíra, míg Kovačnál a pszichopatológiai problémák mindenekelőtt a műtükáival vannak összefüggésben, jóllehet az iróniától sem függetlenek. A Florijan című elbeszélés a következő vallomástörredéket is tartalmazza: „Nem vagyok híve semmiféle csodáknak, és nem hiszek a titokzatos erőkben sem, mégis valami *misztikus törvényszerűség* ötlük föl bennem, bizonyos *kettősség*, amely különböző formákban mutatkozik meg.” E sejtelem nyugtalanító kérdés felvetéséhez vezet: „... ami történik velem, nem kísérlet-e vajon a halállal való kapcsolat fölvetelére (a halál fogadására), avagy az *az iniciáció, amely a létezés új módozatába vezet be...*” (Kiemelések az írótól.)

Az ilyen találkozások elválaszthatatlanok a fokozódó szorongástól, az azonosság és a különbözőség okozta vívódástól, sőt egyfajta szimbolizmustól. Az Áttetsző test c. elbeszélésben a szülővidékére látogató író gyermekkori énjével találkozik, aki külsőleg is hasonlít hozzá. Hogy miért kellett átlépnünk a fantasztikum világába, arra akkor derül fény, amikor az írónak egy halottasházban gyermekkori énjének hullájával is szembesülnie kell. Nehéz eldönteni, vajon a játékos manírnak vagy pedig a vizionáló szimbolizmusnak az elemei vannak-e itt túlsúlyban. Ahhoz viszont aligha férhet kétség, hogy itt az öregedő, mindenkori ember belső drámájának kivételéről van szó. Meg aztán az említett Dosztojevskij-regény üzenetének átértékeléséről is. Míg ugyanis Goljadkint ifjú hasonmása (korábbi életrevaló önmaga, illetve az újabb nemzedék) háttérbe szorítja, addig a Kovač-elbeszélés narrátora szomorú túlélőként veszi tudomásul hajdani énjének pusztulását.

A pszichológia, ahelyett hogy belső osztozásban merülne ki Kovač elbeszélői világában, az álom és valóság kiegyenlítődesét, az én, te, ő megkülönböztethetlenségét is magában foglalja. A narrátor a jelenben és a jelenért élőnek mutatja be önmagát, akitől idegen a raktározó emlékezet. Akikkel valaha kapcsolatban volt, azok olyannyira tartozékaivá lettek lényének, hogy mint újra felbukkanó valóságosan létezők, felfoghatatlanok számára. Egyszerűen nem tudja, hova tegye őket, s e tanácstalanságból

valósággal tragikomikus helyzetek adódnak. A már említett Florijan, akivel annak elbeszélése szerint rövid ideig tartó behörtönzése során ismerkedett meg, az elbeszélő alsóbbrendű énjeként is felfogható. A részeges csavargónak ugyanis, miután egy időre életre kelti az íróval való találkozás, nyomavész, mintha nem is létezett volna.

Az előzőnél nagyobb fokú lelki-erkölcsi azonosulásnak lehetünk tanúi a repedésben. Annál is inkább, mert Fehko a saját jóhízműségének az áldozata. Azt az utat járja be a komolyan vett szocializmus kalandjától a magánélet hajótöréséig, amelyet Mirko Kovač is vállalt volna, ha naivabb korszakban indul. Fehko élettapasztalata végeredményben az íróéval azonos, s lényegében abban a közhelyben fogalmazódik meg, mely szerint a hatalom mindenkori emberei olyannyira elvetemültek, hogy legvégül egymást is megsemmisítik. Azonban a szent életformája sem üdvözít, hiszen Fehko kiközösítettként él saját falujában, s öngyilkos lesz. Az író élete nagy fájdalmát fejezi ki azon helyzet által, amikor az Elátkozott udvart, Andrić művét egyedül tökéletesnek találó remete szellemi hagyatékát a rendőrség undorral forgatja át, semmit sem értve a kultúra kereséseinek erőfeszítéseiből.

Hasonlóképpen a Találkozásaim Valentyinnal című elbeszélés hőisével is csupán látszólag áll szemben az író. Valójában éppen olyan dacos természetű, mint ő, s másmilyen körülmények között nyilván Mirko Kovač is a magáénak vallja Valentyin meggyőződését: „Amikor a művész száműzetését szabadságként éli át, ez végzetes lesz a számára.” Minden bizonnyal a magáénak vallja, minthogy számára a tragikus ellentmondások nem a társadalmi viszonyokból, hanem az emberi természetből fakadnak. Így aztán a valós lény a párjaként vállalhatja a kísértetet, s a közöttük levő párhuzamot az utóbbi vonhatja meg: „Létezik egy elmélet, amely szerint minden embernek valahol a világban megvan a szimbolikus halálképe.”

Ha Fehko és Valentyin mint a hatalom által elnyomott szerény munkálkodók felületi ellenérzést és mély csodálatot váltottak ki az íróból, akkor a Züllött társaságban felbukkanó hasonmás a gyermekkori rétegeket is érintve s a különben is érzékeny lelkiismeretet ingerelve a művészete csődjével fenyegeti az írókat. A rejtélyes vidéki ugyanis a saját sorsával bizonyítja, hogy a Mirko Kovač által művelt valóságírodalom rossz útra téríti az olvasót, mert káros szenvedélyeket ébreszt. Ám ez az ideológiával terhelt indulatos különc sem valóságos: „Arra gondoltam, hogy Ruder nem is létezett; az én magam voltam. Valami visszamaradott, megvalósítatlan énem. Magam is, apám rábeszélésére, az altiszti iskolában fölveteliztem. Meglehet, hogy Ruder csupán egy kísérteties vetülete a tulajdon vidéki sorsomnak. Iszonyatosan elborzadtam e fölött az egész fölött.”

Az Emlékezés a cifra madárra c. elbeszélést nem jellemzi ez a kettősség.

Itt ugyanis egy homoszexuális alakját idézi meg a gyermekkori emlék. A befejezésben az ablakon kirepülő madár biszexuális szimbóluma hangsúlyozottan az evangéliumban hirdetett ártatlanságot jelenti. Hogy miért ez a nyomatékos elhatárolódás? Korántsem azért, mintha Mirko Kovač abszolút férfinak tartaná magát. Inkább annak az embernek az önvédelméről van szó, akit szeretetelvése miatt a barbár környezet könnyen meggyanúsíthat. Hasonlóképpen Az emberélet harmincharmadik esztendejében sem érzünk bensőségesebb összefüggést a narrátor lelki struktúrája és apjának, valamint nagybátyjának a sorsa között. A kettősség inkább abban a hatalom által kierőszakolt jellemtorzulásban van jelen, amely az egyik testvért a másik árulójává teszi. A belső megosztás lehetőségének az Éj s nap c. elbeszélésben ennél még nagyobb a hangsúlya. Ez azonban az író egyetemesebb kultúrkritikai szándékával is összefügg. A jó szándékú fra Veselko Kuljić tudathasadásos tömeggyilkossá alakulására ugyanis nem a mai napi politikai recept szerint kerül sor. A pap nem azért kezdi éjszaka öldökölni a nappal önfeláldozóan védett szerbeket, mert horvát létére eleve szerbfalónak született. A pap az usztasák kényszerének engedve, félelmében követi el első gyilkosságát, majd pedig elfojtott szexualitását is kielégítve ismétli meg többször is aljas cselekedetét. A vélt és a valóságos lázadók legyilkolásával azt a belső rendet tartaná fenn önmagában, amelyhez már nem elég az önkínzás. Mirko Kovač sugallata szerint egy rosszul kialakított kultúra porlad el a pap tragédiájában. Annál is inkább, mert az usztasák végeznek a szerencsétlennel mint a szerbek állítólagos gyámoltójával. Némileg tendenciózus, konstruált ez a történet, mégis értékes, mert az író ezt a veszélyes közhellyé lett témát is a saját egyéni tartalmával tölti fel.

Mindaz, ami a tárgyalt elbeszélésekben inkább spontánul valósult meg, az az értelmező funkciójú befejezésben (Apám és mondásai, avagy az égbéli jegyespár) kellő megokoláshoz jut. Nem véletlenül ölti fel az író egy öregember maszkját, mivel olyasmit mond el önmagáról, ami ellen valószínűleg többé-kevésbé folyamatosan küzd, hiszen szövegeinek többsége közvetlenül vagy közvetve a szeretet és a megértés gondolatával fejeződik be. Az első elbeszélésében azzal az önvigasszal szuggerálja önmagát áttetszőnek, hogy – miként Blake mondja – „az égi teremtmények hangjai világosabban hangzanak, alakjuk pedig tisztábban látszik”. A repedésben rezignáltan, passzív ellenállással nyugszik bele, hogy a bitorlók a győztesek, s hogy a károsultak tehetetlenek. A Züllött társaság – így kiemelt formában – „*az embert szív végtelen földataráról*” prédikál, s a végén azt tanácsolja az embereknek: „Higgyenek valamennyire a jóságban. Legyen szívük!” Az *emberélet harmincadik esztendeje* a szenvedés általi megtisztulás hirdetésével ér véget: „*a boldogság az, amikor megérezed, hogy ami terbesnek tűnt, az élet egyedüli értelmévé vált.*” Az Éj s nap és a befejező elbeszélés

utolsó sorai viszont közvetlenül az istenre apellálnak.

Miként láthattuk, ez az alkotó önmaga pszichoanalitikusa. A lélekkórtan tudománya aligha lehet illetékes ennek a rendhagyó mentalitásnak az értékelésében. Annál kevésbé, minthogy a Mirko Kovač prózájában kínálkozó magatartás a legtöbb vonatkozásában különösen napjainkban képvisel nagy értéket. A mai fedezet nélküli fogyasztói verseny tébolyában ez a hercegovinai író igen szerényen él, ahelyett hogy (miként pályatársai között igen sokan) vizet prédikálna és bort inna. Azután a nemzeti kultúrák iránti viszonyulása is megszívlelendő. A jót és a rosszat arányosan osztja el a nemzetek között, szerbsége nem tölti el felsőbbrendűséggel. Pravoszláv volta nem akadályozza abban, hogy meglássa a muzulmán vagy a magyar ember sorsának lényegét.

Ez akkor is így van, ha Mirko Kovač szellemi elődei között a legnagyobb orosz írók vannak előtérben.

GRENC SÓ ISTVÁN LÉPCSŐHÁZ-OPUSA

T O L N A I O T T Ó

A fotó, a fotóértelmezés reneszánszáról beszélhetünk – ám a fotó maga kimeríthetetlen, azt is mondhatnánk, még mindig érintetlen. Képtelenek vagyunk felolvasztani ezt a jégpáncélt, képtelenek vagyunk bár léket vágni rajta. Mi állunk a jégpáncélon, ha felolvasztanánk, vízbe vesznénk, mi vagyunk, mi tátogunk a jég alatt.

A világról tudunk keveset, szinte semmit, magunkról nem tudjuk a lényegét, azért nem tudunk mit kezdeni a fotóval.

Nemrég a nevezetes dán múzeumban, a Luisianában egy nagy Capa-tárlatot láttam, mondanom sem kell, teljesen váratlanul. És különösmód a pázsit, az ősi fák, a tenger behatolása, begyűrűzése, a monumentális szobrok tengerpartra való kiheveredése mellett éppen ez a fényképkiállítás lett a legnagyobb élményem. Megdöbbenett már-már brutálisnak mondható ereje, az, hogy minél jobban a tárgyra összpontosított, a világ, az ember, a dolgok sötét anyagára, minél inkább csak dokumentált, annál több dolgot tuszkolt vissza, őrzött meg ledugaszolva. Valami hasonlót érzek mindig, ha egy-egy Kertész- vagy Brassai-könyvet veszek a kezembe. Szinte megszédülök lírájuk üdeségétől. Ezek a fotósok valami lényegeset tudtak, mutattak fel a világról, akár az itáliai vagy a németalföldi festők egykor. Ezzel persze nem azt akarom mondani, hogy a más jellegű fotósok nem állnak közel hozzám. Jaques-Henri Lartique elevációi, boldog-mozgalmas kisfilmjei, Yousuf Karsch patetikus portréi szintén nagy élményeim közé tartoznak. Ahogyan Moholy-Nagy és Kepes kísérleti munkái is.

De hogy a fotó titkáról tudjak jelezni valamit, ahhoz fontos lenne leírnom például a szobámban látható fotók némelyikét is. A tehenseseket felhasználtam a *Gyökérrágó* című kötetemben, de szólnom kellene egy, a mitikus pesti zenerajongó Petri-Galla hagyatékából hozzám került barna fotóról, amelyen az ukrán pianista, Lubka Kolessa látható, Lubka, az ismert népzenekutató, Philaret Kolessa lánya (Bartók tőle szerezte be ukrán

szótárait), szólnom egy családi vonatkozású fényképről is, amelyen hét kanizsai asszony ül hét hatalmas harang előtt – valójában harangszenteléskor pózol a fotográfusnak, szólnom arról, hogyan őrződtek meg ezeknek az asszonyoknak (és famíliájuknak) a vonásai a kanizsai harangok hangjában, hogyan ismerem fel őket a harangok bennem megszólaló visszhangjában még itt, Újvidéken is; igen, úgy kellene szólni ezekről a dolgokról mint par excellence fényképészeti problémáról.

Vagy el kellene mesélnem egyik minapi esetemet. Szórakozottan baktattam az utcán, egy ember jött velem szemben, és ahogy közel értünk, hirtelen egymásra néztünk, egymás arcába bámultunk. Ezt a tekintetváltást, bámulást kellene részletesen leírni, elemezni – szintén mint par excellence fényképészeti problémát. Ugyanis én sosem találkoztam ezzel az emberrel, ám jól ismertem egyik könyvben megjelent fotóját. A könyvet nem olvastam, csak sejtem, miről is szól (később eladtam az antikváriumban), de a fotón többször megakadt a tekintetem. Tehát ott az utcán azt a fotót ismertem fel. És az a fotó pillantott rám. És abban a pillanatban még az is benne volt, hogy ő is csak fényképről (esetleg a tévéekránról) ismer engem. Fotók ha találkoznak, gondoltam hirtelen. Ki tudja, mi történik két fotó között a fiókban, a fényképész kirakatában, egy régi albumban. Ki tudja, mi történik, ha két fotó összefut az utcán...

Grencsó István fotóival már több alkalommal foglalkoztam. Egy ember (zenész, akinek a festményei is eredeti tehetségről árulkodnak; festményeinek főszereplője az ifjú, ám már tar koponyájú Rákosi), aki fényképez, pontosan az az ember – amatőr, akiről Barthes azt írja, hogy átveszi a profi helyét, mert ő közelebb áll a Fotográfia ismeretelméletéhez. Most egy kis opusa jutott el hozzám, amelynek ő az Angyallesen címet adta.

Grencsó szombathelyi, felesége kőszegi; Pesten a Makarenko utca 13 alatti házban élnek, valahol a Nemzeti Múzeum és a rádió mögött. Makarenko és hát a rádió is az ötvenes évekre utal, arra utalnak a kormos házak falaiba fúródott lövedékek is, ám maga a Bródy utca és az a kéményseprőt ábrázoló fasorozat az egyik kapubejárat fölött már valami egészen másról, egy másik századról: a tizenkilencedikről.

Az az ismert kéményseprőmester állítólag segítette, kabátot vett Petófi Zoltánkának, aki ott bolygogott, hamar elzüllyve a Józsefváros utcáin.

Igen, Petófiról van éppen szó.

Ugyanis a Makarenko utca egykori neve: A Zerge volt. És a Zerge utca 13 alatt élte utolsó éveit Szendrey Júlia. De állítólag Krúdy Gyula is élt ebben a házban, amely 1860 körül épült egy firenzei ház másolataként.

Az első emeleten, ahol a kétszeres özvegy lakott, most Sasváry Anna Mária színésznő és férje – a becsei származású! – Szanszka István lakik. A lakásban

volt egy szép Zsolnay-kályha, mesélik, de valaki lebontotta, ám egy cserepét drága relikviaként még őrzik. . . Az utcai balkonon hosszú, feltekert zászló átlója és két fehér pléhgalemb dísz. (Lábass Endre barátom, mit sem tudva még e házról, már fotózta a fehér galambokat.)

Szendrey Júlia úgynevezett utóélete kapcsán azonnal a kis púpos, perverz, a nemzet özvegyének *undorító fotográf képgyűjteményt*, tehát pornófotókat mutogató Horvát Árpádra, a „művelt szatírra” gondolunk. De ide, a Zerge utcába Júlia már válásuk után költözött, betegen, méhében rákkal. Igaz, halálos ágyán még itt is meghódít egy fiatalembert, aki felolvasni járt hozzá. . .

Szépen, lassan csavarodó lépcsőház. Minden emeleten egy-egy monumentális barna faajtóval. A legszebb ajtók, amelyeket valaha is láttam. Ám Grencsót, a fotóst nem foglalkoztatják ezek a nehéz-kimozdíthatatlan, sötét ajtók, őt csak a spirál szerkezete, a kúszó karfa, a korlátvasak árnyéka, a mennyezet és a márványpadló, a koszos falon átsejlő egykori dísz meandere érdekli. Úgy hajol e spirál fölé, mint a gyerek a homokból kikapart, sárral teli csiga fölé.

Még lépkedek fel nagy csomagjaimmal – vidéki vagyok, mindig fáradtan Budapesttől –, mohón kapok a karfa után, hogy húzzam, felhúzzam magam, ám azon nyomban el is rántva kezem a csontfényes karfától. Úgy érzem: a félhomályban egy szép asszony finom ujjait érintem. Megfogom Szendrey Júlia kezét. És a gyorsan elzúlló Petőfi Zoltánka kezét. És hát valami-féleképpen Petőfiét is.

Hát valóban különös, de én egy koszos lépcsőházból készült fotósorozatnak köszönhetően kerültem legközelebb Petőfihez.

Igen, éppen ezt akartam mondani bevezetőmben, hogy a fotó dimenziói számunkra még teljesen ismeretlenek.

A koszos falra vetülő korlátvas árnyéka és a koszos falon átsejlő egykori meanderdísz számomra ijesztő, alig elviselhető expresszionista filmként kezd peregni: hol a halálos beteg Szendrey Júliát, hol a hullarészeg Petőfi Zoltánkát látom négykézláb felmászni. . . E fotósorozat valami olyat mond nekem a világról, az emberről, amellyel még nem merünk, nem tudunk szembenézni. Jóllehet, mondom, csupán csak egy lépcsőház koszos spiráljáról van szó, amelyen, igaz, egy-egy pillanatra áttűnik az az eredeti ház is, az a modellül szolgáló firenzei, átszűrődik Firenze fénye, át egy erősebb, teljesebb élet, amelyet én Donatello prófétáiban és Michelangelo súlyos figuráiban sejtettem meg.

Még az éjszaka, sötétben kezdtem el írni e jegyzetet. Hajnalodik. Telepi házam nagy ablakában ülök ideges papirosaim között, körülbástyázva Bartók- és Petőfi-literatúrával, most is több időt szenteltem olvasásra, mint írásra. . . Azon tűnődöm, hogyan kellene valamiféleképpen visszajutni Firenzéből a Makarenko utcába. Onnan pedig ide, ezekhez az előttem

heverő, már szépen kasírozott fényképekhez. Tegnap esett, szép tiszta, tavaszi fény, ideális lenne folytatni Grencsó Telep-sorozatát... De hogyan visszajutni Firenzéből? De miért kellene visszatérnem Firenzéből?

Legyen ez a konklúzióm: *maradok Firenzében!*

SZÓTÉR JÁNOS FASZOBRA SZ*

VERA JOVANOVIĆ

Múlt század végi és a XX. század eleji fafaragó műhelyeink főleg stílbútort készítettek gazdag polgárok vagy hivatalok számára. Igen sok megrendelésük volt, és mintegy ötven kiváló „faszobrászt” foglalkoztattak, ahogyan annak idején nevezték az iparművészet e mestereit. Az ebédlőket általában barokk, a szalonokat XV. Lajos korabeli, a dolgozószobákat pedig reneszánsz stílusban készítették. Amennyiben a megrendelő nem volt szigorú a stílus meghatározásában, és ha a mester tehetséges volt, a részletekben egyéni változatok jelentkeztek, viszont nemcsak hogy nem törekedtek rá, hanem meg sem kísérelték valami különlegesen újnak a kigondolását, illetve valamilyen új stílusnak a megteremtését. Ehhez mindenképpen hozzájárul maga az anyag, a fa, amely faragott formájában meglehetősen nehézkes, a modern élet pedig mindenben, így a bútorkészítésben is a nagyobb egyszerűség, a könnyűség és a mozgathatóság felé törekedett. Ez az oka annak, hogy a fametszet és fafaragás a régebbi lakásbelsőkhöz, a tágas házakhoz és a reprezentatív helyiségekhez kötődik.

A legnagyobb vajdasági fafaragó központok abban az időben Újvidéken, Kúlán és Szabadkán működtek, de voltak műhelyek Adán, Apatinban, Indiján, Kikindán, Pancsován, Zentán, Zomborban, Mitrovicán és Zemunban is.

Újvidéken dolgozott Czobor Márton, Horváth József, Juhász Aladár, Radivoj Mišić, Pap Gyula, Patarica Ferenc, Marko Penov, Momčilo Petrović, Podola Nándor, Jovan Raušev, Szarvas Sándor, Szótér János, Serfőző Ferenc, Radivoj Šušak és Tényi János. Kúlán Ábel Ferenc, Art Béla, Derkovic Ferenc, Fárbás István, Fürstner András, Horváth Sándor, Jónás Béla, Kopsics János, Kovács Mihály, László András, Nusz György, Palanik Pál, Schwerzer Izidor, Treier János; Szabadkán Gál István, Jelinek József, Stevan Lukočević, Rigó

* 1991. január 3-án Újvidéken elhunyt Szótér János. Ebből az alkalomból közöljük Vera Jovanović művészettörténész Szótér munkásságát méltató egyik korábbi írását

Antal, Szedlák János, Szkala Ferenc, Zvekán Ferenc. Apatinban Gáz József; Indiján Stevan Kuster, Ház György, Ritz Péter; Kikindán Kojić; Pancsován Hüpfel József, Pap; Zentán Szkala József; Zomborban Virág; Mitrovicán Steva Šnef.

A faszobrászok jegyzékéről számunkra különösen Szótér János jelentős, ugyanis ő alapította meg az újvidéki művészmuhelyt, és műterme ma is ritkaságnak számít.

Szótér János 1902-ben született Zsablyán. Középkolait Kúlán és Szabadkán végezte. 1922-ben szerezte meg a faszobrász-diplomát, ezt követően öt évig Szabadkán, Belgrádban, Budapesten, Zágrábban képezte magát. 1927-től Újvidéken élt.

A felszabadulás utáni első jelentősebb munkáját a Napredak asztalos-üzemtól kapta. Ezzel egyidejűleg néhány bábut faragott a bábszínháznak, valamint gyermekjátékokat és dobozokat készített. Egy dobozt abból az időből még ma is őriz. Ezen mintha ötvözött volna a gazdag növényi, állati, mitológiai, építészeti és textildíszítő elemeket, amelyeket korábban annyiszor megformált a bútorokon. Minden összefonódik, tekereg, lebeg, pontosan kialakítva, besűrítve. Virtuozitásával és az anyaggal való azonosulásával tűnik ki, a sűrített arabeszk pedig, amely ebből a szimbiózisból keletkezett, rendkívül szuggesztíven hat.

Az ebből az időszakból származó néhány művét 1949-ben a vajdasági gyár-és kisipari kiállításon mutatta be, és ekkor bronzérmert nyert. A kiállítást 1950-ben Zágrábban is bemutatták. 1949–50-ben Újvidéken háziipari és népművészeti bolt nyílt, és Tolvet igazgató felkérte Szótért, hogy a bolt számára apró fatárgyakat, dobozokat, lámpákat és egyéb dolgokat készítsen. Habár kisiparosként dolgozott a népművészeti boltnak, először történt meg, hogy iparművészként ismerték el, sőt bizonyos kedvezményekben is részesült. Vajdaságban akkor még nem alakult meg az iparművészek egyesülete. Csak 1953-ban jött létre a Szerbiai Iparművészek Egyesületének alosztálya, amelynek a vajdasági művészek voltak a tagjai. Szótér Jánost először munkatársnak választották, 1961 márciusától pedig az alosztály rendes tagja lett.

Abból az alkalomból, hogy az alosztály tagjává választották, néhány maszkot, domborművet és díszítmenyt faragott. E művek minőségéről ma már csak közvetve lehet bírálatot mondani. Néhány megőrzött maszk, fénykép és rajz alapján megállapíthatjuk, hogy művészi munkákról van szó, amelyek jelentősen különböznek a stílbútorok kizárólag díszítő jellegű elemeitől. A kezdeményezés, a leleményesség, a forma gazdagsága, a stilizálás, a lélektani kifejezésre való törekvés, valamint a kidolgozás

tökéletessége jelentős eredményről tanúskodik. Különösen a kör alakú álarcnál ért el magas szintet, amely a stilizált ornamentikájú, örvénylő szalaggal körülvelt drámaiságával tűnik ki. Ez ennek a viszonylag kis tárgynak szinte monumentalitást kölcsönöz, és növeli az expresszivitását.

A Belgrádi Iparművészeti Akadémia és az Újvidéki Iparművészeti Iskola megalakítása (1948), valamint a Szerbiai Iparművészek Egyesületének és alosztályának, illetve a vajdasági egyesületnek a megalakítása (1964. november 8-án) jelentős előrehaladást jelentett iparművészetünk fejlődésében. Ezekben az intézményekben és társulásokban olyan emberek vannak, akik különböző művészeti ágakkal foglalkoznak, építészettel, textil, bőr és fa megmunkálásával, plakáttervezéssel, kerámiával stb. Egészen addig úgynevezett „finom iparosoknak!” tekintették őket, az iparkamarák tagjai voltak, rendszeresen fizetett adót, és a befizetett összegtől függött nyugdíjuk nagysága. Szótért most faszobrász-restaurátor művészként ismerték el, és státusa is megváltozott.

Az új körülmények megváltoztatták az életét és munkásságát. Házában átalakította a helyiségeket, és műtermet rendezett be.

Nagy megrendeléseket kapott különféle hivatalos helyiségek berendezésére; a gazdag magánmegrendelőket a társadalmi intézmények váltották fel. Már 1952-ben az Újvidéki Faipari Kombinát egy irattal igazolja, hogy „Szótér János saját tervei alapján az olasz reneszánsz stílusában fafaragói díszítő munkát végzett az újvidéki anyakönyvvezető hivatal házasságkötő termének bútorán”, az asztalosmunkát pedig a Faipari Kombinát végezte. Ugyancsak ebben az igazolásban olvasható, hogy „a mester most is dolgozik a vállalatnak, mégpedig angol reneszánsz stílusú domborműves faragásokat készít azokra a bútorokra, amelyeket a kombinát Angliába szállít”.

Az Angliába szállított bútor faragásairól nincsenek adataink. Az anyakönyvi hivatalnak készített bútor íróasztalból, két fotelből, háromrészes szekrényből, egy kerek asztaiból és négy székből áll. Szótér megőrizte a tervrajzokat is. A legnagyobb, legszembeűnőbb darab a szekrény. Középső része üveges, a két szélső részén pedig egy-egy ovális alakú medalion látható. Ezekon a díszítményeken egy férfi- és egy nőalak van kifaragva, ülő helyzetben, könyvvel a kezükben, egymás felé fordulva. A férfialak idősebb, göndör hajú, derékig érő nyugtalan, hullámos szakállal és bajusszal. Tekintete indulatos, éles, kissé nyugtalan, mozdulata természetes, de bizonyos anatómiai pontatlanság figyelhető meg rajta. Az általános benyomás erős, meggyőző, amihez leginkább az öreg impresszív feje járul hozzá. A szekrény jobb szárnyán keresztbe vetett lábbal, jobb kezére támaszkodó ülő női alakot látunk. Homlokát szalag övezi, szeméi csukva vannak. Kisportolt alakja van, kissé esetlenül formált vállakkal és túl kicsiny kezekkel. Ruhájának gazdag redői bokáig érnek. Kevésbé hatásos a szekrény bal szárnyán levő ablak.

Mindkét medalion szárnyas maszkokra támaszkodik, felső részükről pedig dupla szalag formájú növényi és textildíszítő elem húzódik végig. Az oldal-sarkokon, a szekrény teljes magasságában két félmeztelen alakot ábrázoló dombormű van (bal oldalon női, jobb oldalon férfi), melyek stilizált növényi ornamentikában merülnek el, úgyhogy testük alsó része nem látszik. A női figura arányosabb, kifejező arcú, míg a férfialak zömök, rövid karú, erős nyakú és túl nagy fejű. A nő jobb kezével virágfüzért emel a magasba, a férfi pedig jobb kezében irattekerceset tart, bal kezét a homlokára szorítja. A felső koszorú igen gazdag, stilizált álarcokból áll. Ugyanezt a díszítőelemet találjuk a kerek asztal felső részén és az íróasztal peremén is.

Az íróasztalon a legérdekesebb motívum a közepén elhelyezett francia empire stílusú ovális medalion, amelyet stilizált növényi és textilornamentika fog körül. A pasztorális hangulatú domborműves medalion Dianát ábrázolja ülő helyzetben, tegezettel, kezében megfeszített íjjal és nyíllal. Ezt a motívumot Szótér Ernst Rottelbach *Stilhandbuch* című könyvéből változtatás nélkül vette át.

Egészében véve az aranyakönyvi hivatalban levő garnitúra elég nehézkesnek és túlsúlyosnak tűnik. Ez különösen a szekrényre vonatkozik, amelyen a szobrászmunka túlsűrített. Mégis vannak rendkívüli részletei is. Különösen szép a maszkokkal gazdagított füzér az ovális medalionokon, az asztalok és a szekrény felső részén, valamint az ízlésesen kidolgozott motívumok a fotelek felső részén, a székek karján és elülső lábain.

A következő évben, 1953-ban az újvidéki ipari iskola felkérésére Szabó Elemér rajzai alapján Szótér német neobarokk stílusban faragott bútort készített az akkori Városi Népbizottság elnökének kabinetjébe az újvidéki városháza ünnepélyes fogadásaihoz. A kabinet bútora egy impozáns íróasztalból, egy kerek és négyszögletes asztalkából, egy hosszú tanácskozási asztalból, könyvespolcból, tizenkét fotelből, hat székből és egy félkör alakú padból áll. A faszobrászati elemek igen szerények. Az ünnepélyes berendezésen a korszerű, egyszerűbb formákhoz való közeledés szándéka érezhető. A hangsúly inkább kolorisztikus jellegű, amelyet a sötétzöld bőrhuzat és a világos, szinte fehér, sima, nyugodt vonalú fa viszonya fejez ki.

E kabinetgarnitúra után szintén jelentős munkák következnek: 1954 és 1958 között a kishegyesi római katolikus Szent Anna-templom fő- és két mellékoltárának neobarokk plasztikáját és falicsillárait készíti, valamint az oltár előtti válaszfalat restaurálja. A helyi plébániahivatal igazolása szerint a munkával nagyon elégedettek voltak, és sok szakember, valamint művész, köztük Vlatko Šulentić, a zágrábi festőakadémia tanára elismeréssel szóló Szótér János szobrász munkájáról.

New Yorkból 1956. január 27-én megrendelést kapott egy hársfából való szentképfa saját tervei szerinti kifaragására. A szállítás törvényes formaságai

miatt azonban nem került sor ennek a megvalósítására. Ennek ellenére nagy elismerés volt ez, s annak bizonyítéka, hogy Szótér művészete túlhaladta a lokális kereteket.

Az ürögi szerb pravoszláv hitközség 1957-ben ereklyetartót rendelt Szent Teodor Tiron csontjainak őrzésére, amelyek az ottani templomban vannak. Szótér saját tervei alapján bizánci stílusban dolgozta ki a tölgyfa ereklyetartót. A hitközség iratában olvasható, hogy „az ereklyetartó a szentély egyedülálló díszé”. A fametszet sekély, stilizált növényi ornamentikával és kerubokkal az oldalain. Középen kereszt alakú díszítés van. A szarkofág sarkai kivéssett faszobrászati zsinórral vannak beszegve. Ez a munka sokban emlékeztet a kalemegdani Ružica-templom, valamint a mosorini Szentlélek-templom szárnyas ajtóinak részleteire. A tisztaság és a pontosság a legfőbb jellegzetessége.

A péterváradi Szent György-plébániahivatal igazolta, hogy „Szótér János újvidéki faszobrász művész a péterváradi Szent György-templom tabernákulumára 1958 áprilisában kétszárnyas ajtót faragott. Munkája olyan mértékben művészi, hogy rendkívül elégedettek vagyunk vele, s róla a đakovicai püspök és az általa kiküldött bizottság is igen dicsérően szólt. . . ” A tabernákulum ajtaján a központi motívum az alfa és az ómega, amelyek fölött két búzakéve borul össze, ezek fölött pedig leveles indákról szőlőfürtök csüngenek. A szimmetrikus szőlőindák bekeretezik a tabernákulum ajtóit. A meglehetősen sekély domborművön minden pasztorálisnak hat. Az a benyomásunk, hogy a motívumoknak itt meghatározott jelentésük van, és a megrendelő kívánságára kerültek az ajtóra. Szent Teodor Tironnak az ürögi templomban levő ereklyetartójához hasonlóan ez a munka is kifogástalan, de nagyobb művészi igény nélkül készült.

Ugyanabban az évben, 1958. október 2-a és 16-a között a Szerbiai Iparművészek Egyesülete Zrenjaninban A művészet az ember szolgálatában címmel fesztivált szervezett. A Díszes ajándékok elnevezésű kiállítási részben huszonkilenc iparművész, köztük Szótér is bemutatta a díszítő és használati tárgyak alkotásában végzett művészi munkáját. Szótért ez alkalommal diplomával tüntették ki.

A peći érsekség részére 1961-ben Szent Arsenije ereklyetartóját, egy diófából faragott keretet és a Szűzanya ikonjához különösen gazdag faragású keretet készített. Az ereklyetartó boltíves tornác alakú, amelyet négy oszlop tart, és neobizánci stílusú. Érdekes a felső rész, amely a peći Szent Apostol-templom kupolatetőjét ábrázolja.

Sokkal fényűzőbb a Csodatevő Szűzanya XIV. századi peći ikonjához készített aranyozott keret. Sokban emlékeztet a csipkés keretekre, összefonódó, nyugtalan leveles indáival, szőlőfürtjeivel és rózsáival. Felső

részének közepén Szent Száva ovális kis ikonja van elhelyezve. Mellette bőségszaruk vannak, fölötte pedig koronás végzőrés. Minőségileg ez a keret a legsikerültebb, egyénibb művek, az aranyozott és gazdag díszítésű plasztikák közé tartozik. Kimélyített virágos csipke, amelyben a fa hajlékony anyaghoz hasonlóan engedelmeskedik a művész kezének. Úgy tűnik, hogy nem állnak ellen a rostok, az erek és a fa egész szerkezete.

Ugyanabban az évben, 1961-ben az újvidéki Matica srpska megrendelésére barokk stílusú csillárt és asztali lámpát készít, de nagyobb igényesség nélkül.

Csillárokat és lámpákat gyakran készített Szótér. Legsikerültebb ilyen munkái közé a harmincas években a Tomán családnak készített csillár tartozik. Ez is a barokk stílusú, gazdag növényi díszítéssel, szerteágazó karokkal, amelyek az égőket tartják. Filigránszerűen pontos munka, jó tömegelosztással, a világítótestek három sorban való bokorszerű elhelyezésével, több farész összeállításával.

1961-től kezdve Szótér János szinte minden évben megjelenik műveivel az iparművészek különböző kiállításain, de eleget tesz a megrendeléseknek is, amelyek között gyakran minta utáni kidolgozások is vannak. Az olaszországi Bari város Szent Miklós-temploma részére 1963-ban Szent Miklós féldomborművét készíti el faragott keretben. Miután azonban a szobrásznak a kánonhoz kellett tartania magát, az alak statikus, majdnem élettelen. Természetesen ez a féldombormű, csakúgy, mint a későbbiek is (Szent György, Szent János, Szent Ignác), másolat, azaz egy a XX. század első feléből származó olajfestmény alapján készült munka, s érthető, hogy a mélység és plasztikusság el van hanyagolva. Azért érdekeseek, mert Szótért erről az oldalról is bemutatják.

A kiállításokon elért sikerek után, sokévi munkájáért és szakadatlan tevékenységéért 1967-ben az Iparművészek Egyesületének érdemes tagjává nyilvánítják. Nagyobb megrendeléseket is elvállal, így például 1973-ban a szerbiai rajetnicai kolostori templom szentképfalát fejezi be.

Időközben Szótér igen jelentős munkát végez a vajdasági görögkeleti templomok szentképfalái faragott részeinek a restaurálásán, amelyek a II. világháborúban megsérültek, vagy pedig a nedvesség és a férgek veszélyeztették. A restaurálást Szótér a Tartományi Műemlékvédő Intézet szakembereivel együtt végezte. Az együttműködésről szóló igazolást még 1961-ben kiadta az intézet.

Restaurátori tudását Szótér János nagyon könnyen és gyorsan elsajátította, mert jól ismerte a stílusokat, rendkívüli rajzkészsége, pontossága és fegyelme segítettek, valamint az, hogy bele tudta magát élni az elődök munkájába. Teljes helyreállítást végzett, a szúrágta fa gyógyításától, a meglévő faragások lerajzolásától a hiányzó részek pótlásán át az egésznek az aranyozásáig és

színezéséig, úgyhogy a munka teljes befejezése után a legjáratasabb szakemberek sem tudták megkülönböztetni az eredeti és a pótolta részeket. Különösen a Matica srpska Képtárában 1966-ban megrendezett kiállításon lehetett látni, amelyet a Tartományi Műemlékvédelmi Intézet szervezett a mihaljevci templom szentképfalának helyreállítása alkalmából. A képek restaurálása mellett ezen a kiállításon teljes egészében kibontakozott Szótér munkájának jelentősége is, amelyet a gazdag, de az idő múlásával ugyancsak tönkrement faragás helyreállításán végzett.

Szótér János életét és munkásságát vizsgálva arra a következtetésre jutunk, hogy ő kizárólag a fametszet művésze, méghozzá az ornamentális fametszeté, amely az utilitáris tárgyakat díszíti, legyenek azok világiak vagy pedig egyháziak. Habár ismerte a népművészetet és a katolikus templomok számára dolgozó faszobrászok telt plasztikáit; tökéletesítette tudását a neoreneszánsz bútorok rajzolásában és kidolgozásában; kariatídákat, szatírokat vagy angyalfejeket faragott – mégis számára az önálló szobor, sajnos, csupán másodrendű érdeklődési terület maradt. Éppen ezért érdekes és jelentős két szobra, Don Quijote feje és a Hentes, amelyeket Szótér ötvenéves pályafutása vége felé faragott ki.

Don Quijote (az 1968-ból származó első változat) egy farönkből van kivésve, és teljesen különbözik Cervantes leírásától, semig érő sisakja van, az orra szokatlanul lapos, és az álla hosszan előrenyúlik. Mélyen gondolataiba merül. Szótér e középkori vitéze is, akárcsak Don Quijote, szomorúságot és szájalmat vált ki, de nincs benne semmilyen hősi tartás, sem magasztos ihlet. Ez inkább valamilyen kiszolgált közkononára emlékeztet, kicsiny, de tetterős, csúnya, de rokonszenves, s ugyanakkor érzelmmel teli. Rendkívül plasztikus és életes. Szemmel látható, hogy olyanakk kellett lennie, amilyen, hogy ezt az anyag határozta meg, de érezhető ezen a szobron, amelyen kifejezésre jut a fény és az árnyék ellentéte és a jó tömegelosztás, hogy az ihletnek és a tökéletes mesterségbeli anyagismeretnek a gyümölcseként jött létre. Éppen ezért csak sajnálhatjuk, hogy Szótér nem tudott gyakrabban eltávolodni az ornamentális plasztikától, amelyben valóban szép eredményeket ért el, de így mégiscsak a különféle stílusok árnyékában maradt.

Egy alkalommal maga Szótér mesélte el, honnan az ötlete, hogy Don Quijote szobrát faragja meg. Egészen véletlenül kapott egy farönköt. Amikor minden oldalról megnézte, úgy tűnt neki, hogy nagyon megfelel egy ember fej kifaragására. Ezután az újságokat lapozva, észrevette egy fotoriporter valamelyik reprodukcióját, s ez volt az első ösztönzés. Nem ragaszkodva túlságosan a fényképen látható archoz, lerajzolta a fejet profilból és szemközt. A tervrajz nyomán elkészítette a mintát, s ennek alapján a farönkről eltávolította a fölösleges részeket, tehát megszabadította azt a részt, amelyet

legmegfelelőbbnek tartott a faragásra. Fűrészszel és durvább szerszámmal dolgozva megkapta a gorombább formát, amelyet tovább alakított. Ennek során nem tartotta magát szorosan sem a fényképhez, sem a rajzokhoz, sem a mintához, hanem engedte, hogy a fa szerkezete vezesse. Az ilyen munkamódszer rendkívül biztos kezet és nagy tapasztalatot igényel, mert ha véletlenül levágott volna olyan részt, amit nem kellett volna, a további munka fölöslegessé vált volna, ugyanis minden későbbi visszarágasztás a szépség és a formatisztaság kárára történt volna. Ez az oka annak, hogy fából sohasem lehet két egyforma alakot kifaragni. Azonban ahogy elkezdte Don Quijote faragását, Szótér, ahogy mondta, „nagy kedvet kapott, hogy maga is minél előbb lássa, mit fog elkészíteni”. Érezte, hogy jó munkát végez, mert ritkán történt meg, hogy egy munka ennyire vonzotta volna. Don Quijote szobrát egy hét alatt befejezte.

Don Quijote szobra alapján feltételezhetjük hogy Szótér János művészi fejlődése esetleg más irányt is vehetett volna.

1972-ben, miután visszatért spanyolországi útjáról, egy spanyol minta alapján kifaragta a Don Quijote másik változatát, amely teljesen különbözik az elsőtől, és közelebb van a cervantesi leíráshoz. Borbélytányér van a fején, fölfelé néz, az orra horgas, az arca pedig sovány, beesett. Ezen a második fejen több romantikus, patetikus elem van, mint az elsőn. Más arc, más mentalitás. Ezen a második szobron is azonban, akárcsak az elsőn, felfigyelhetünk a rendkívüli tömegelosztásra és a fej anatómiájának szolid ismeretére. A drámaiság, a fényellentétek ezen a másodikon valamennyire hangsúlyosabbak, a metszés szélesebb és szabadabb, a karikírozás erősebb. Kétségtelenül a „bús képű lovag” arca van előttünk, Szótér következetesen tartotta magát a spanyol mintához.

A figura testtartása groteskségének hangsúlyozását látjuk a Hentes című szobrán, amelynek első változatát 1933-ban, a másodikat pedig 1974-ben faragta ki. Ez egy kis terpeszben álló, szilárdan a földhöz szögezett lábú, önelégült mosolyú, kidüllesztett mellű, nagy testű ember szobra. Kezét a henteskötény alá dugta, ami még jobban kiemeli teste felső részét. Szótér magyarázata szerint ez egy hentes, aki elégedetten sütkérezik a napon a boltja előtt, és vevőre vár. Szemmel láthatóan minden jól megy neki, nem kell semmiről sem mélyebben elgondolkoznia, s elégedettségét kövér arca, vastag szája, „egybeszabott” nyaka és erős, húsos teste tükrözi. Itt is felfigyelhetünk az anatómiai pontosságra és a logikus vonalvezetésre. A vésőt tapasztalt, pontos kéz vezeti. A metszések valamivel szabadabbak és durvábbak, de közvetlenebbek és élénkebbek is ugyanakkor. Ezen a plasztikán minden szilárd. Egyetlen vonal sem szakad meg. Az arabeszk élénk, s az önhitt pózban álló feszülő test olyan benyomást kelt bennünk, hogy ruháján rögtön elpat-tan valamennyi zsinór. Szótér általában derűs emberként mutatkozik be, s

az életnek a szellemesebb, vidámabb oldalát ábrázolja. Ezért nem kell csodálkoznunk, hogy az álarckoknál és a telt plasztikáknál is ilyen témákat választott.

Telt plasztikában néhány magyar ruhás nőalakot is megmintázott. Mivel azonban szigorúan tartania kellett magát a néprajzi elemekhez, a figurák némileg merevek, nem találjuk az előbbi frissességet és közvetlenséget, a plasztika sekély, míg a jelmezábrázolás kifogástalan. Ugyanezt tapasztalhatjuk a népi motívumú féldomborműveknél is. Amikor az élethez kapcsolódik, műve sokkal szabadabbá és hatásosabbá válik. Éppen azért dekoratív és telt plasztikai munkásságának legsikeresebb részét jelentik. Miután az Iparművészek Egyesületének tagja lett, Szótér sokat utazott. Bejárta Dél- és Kelet-Szerbiát, Crna Gorát, Boszniát, Macedóniát, ellátogatott nagyon sok kolostorba és templomba. Két ízben járt Olaszországban, Nápolyban, Velencében, Rómában és Firenzében. Volt Hollandiában, Belgiumban, Luxemburgban, Németországban, Spanyolországban, Portugáliában, Franciaországban, Ausztriában és Görögországban. Nagyon sok múzeumot és képtárat ismert meg, s érdeklődésének középpontjában a világi és egyházi berendezések, valamint a szabad témájú plasztikák voltak. Minden új utazás új tapasztalatszerzést jelentett neki. Éppen ezért Szótér nem tudott megnevezni egyetlen művészt vagy alkotást sem, amely döntő hatással lett volna rá. Úgyisint munkái közül sem tudta kiválasztani a legjobbat és a legkedvesebbet.

Nagyon kevés bírálat és értékelés jelent meg a fametszés művészetéről és Szótér munkásságáról. Egészében véve a rendkívüli pontosság és a kidolgozás tisztasága jellemző rá. Valamennyi díszítőelem világos, valamennyi része határozottan és logikusan van kidolgozva. Mivel kitűnő rajzoló, nála a vonal a legfontosabb. A vonal folyamatos, nyugtalanul húzódik végig, de mindig összeköti a központi motívumot a többi részlettel, s így élénk, összefüggő kompozíciót teremt.

Szótér korai munkáiban, például a belgrádi Ružica-templom szentkép falán naivitást s a formák merevségét fedezhetjük fel, de ugyanakkor közvetlenség és őszinteség érezhető rajtuk, míg a későbbi munkáknál nagyobb ügyességet, mesterségbeli tudást, virtuozitást tapasztalhatunk, amely némileg háttérbe szorítja a frissességet és spontaneitást, viszont azt bizonyítja, hogy a véső mennyire engedelmessé vált a tapasztalt, tehetséges művész kezében.

A díszítőplasztikában Szótér nem törekedett valamilyen új stílus feltalálására, variálta a stíuselemeket és részleteket, de alapjában véve a régi stílusokhoz tartotta magát: a barokkhoz, a rokokóhoz, a XV. Lajos korabeli stílushoz, a Chippendale-hez stb. Ezeknek a stílusoknak az elemeit tanulmányozta és kitűnően ismerte. Ennek, valamint saját munkatechnikájának

köszönhetően sikeresen egyesítette a legkülönbözőbb stílusrészleteket egyetlen egységbe. Az, amire állandóan ügyelt a bútorkészítésben, az arány volt. Függetlenül attól, hogy milyen stílusban dolgozott, az arányoknak az eredeti stílusformákhoz kellett alkalmazkodniuk. Az ebédlők és dolgozószobák, amelyek barokk stílusban készültek, ezért nehezek, a Chippendale- vagy XV. Lajos korabeli stílusú társalgók pedig könnyedek, elegánsak.

Nagy kár, hogy Szótér nem szentelt kellő figyelmet saját kora stílusának, a szecesszióknak, mert ebben is bizonyára jelentős eredményeket ért volna el.

Szótér János alkotómunkája kezdetől fogva a múlt felé, annak stílusai és fényűzése felé fordult. Saját útján haladva élet- és munkakörülményei sokszor megakadályozták, hogy korszerű formában közelítsen a művészethez, a folyamatokhoz és történésekhez. Ezért bizonyos értelemben magányos alkotó maradt a fametszet, pontosabban a díszítőszobrászat, illetve ahogy diplomájában áll, a „faszobrászat” terén. Alkotómunkája számunkra éppen ezért rendkívül értékes, hiszen rajta kívül Vajdaságban kevesen vagy jóformán senki sem foglalkozott ilyen alaposan az iparművészetnek ezzel az ágával, amelynek viszont nálunk századokon át jelentős és elismert hagyományai voltak.

KARTAG Nándor fordítása

DOKUMENTUM

FARKAS GEIZA ÁLDATLAN PERE (II.)

BORI IMRE-VÁRADY TIBOR

MÉG RÉSZLETESEBBEN – NAPLÓSZERŰ
FELJEGYZÉSEK KRÓNIKÁJAKÉNT

1922.

- K VI/19. B. I. levelezőlapja fáradtság, életküzdelem említése
VII/15. F. S. udvarias válasza.
IX/24. B. I. levele. Nagy élvező és szenvedő fogékonyságát említi.
Reméli, F. G. fenntartja a levelezést és Bpestre jöve meglátogatja.

1923.

- K, E, Cs IX/2. O. B. levele, melyben az ő és másik lánya által Eleméren
élvezett kitűnő ellátást és ez által elért megtakarításait köszönve
elismeri. Megkezdi – mosónő előtt tett saját kijelentésével
kapcsolatban – a hangulatkeltést, a házvezetőnő ellen.
- P X/1. F. G. levele B.-hez h házvezetőnőt nem engedi.
XI/1 B. I. izgatott levele Budapestről Tatranska Poliankába.
Pénzfelvételt ismer el.
- E XI/4. B. Antonia levele, melyben eleméri kosztot dicséri és B. I.
meghízását csodálja
- I XI/8. B. I. hosszú zavaros levele bpesti pletykálkodások ötletéből.
B. család fölényének és összetartásának emlegetése. Féltékeny-
ségi húrok pengetése.
XI/12. B. I. hosszú levele.
XI/14. (beteg) F. G. megnyugtató válasza XI/8. ra.
- Cs, P, V, I XI/14. B. I. izgatott hosszú levele házvezetőnő ellen, akinek
tulajdonítja, hogy F. G. hálni messzebb költözött tőle. P. Lili és W.
Vali ellen. Kettős havipénz átvételének elismerése.
- E XI/20. B. I. kedélyesebb levele. Mindenki megjegyzi, mily jól néz
ki.

- I. XI/23. F. G. komoly válasza utalással B. I. leveleinek izgató és gyógyulásban visszavető hatására.
- P, I XI/29. B. I. Kettős havipénz átvételét ismeri el. Említi, h F. G. nem költ sokat, Ártó levelei szempontjából női agyvelő kisebb térfogatára hivatkozik.
- P, V XII/1. B. K. P. Gézát szenyves szándékkal gyanúsítja. Anyja pénzt akar elhelyezni.
- XII/8. B. I. hosszú levele
- V, K XII/14. B. I. kijelentése, hogy ha F. G. W-rékhez akarna költözni, nem jönne vele. Saját szerencsés, sikeres ténykedésének említése.

1924.

- K, P I/20. B. I. levele Elemérről helyben. Havi pénzének I/1 ig visszamenőleg legalább kétszeresére emelését kéri. Elismeri, hogy sok mindene hiányzik, amit pótolni kellene (Tehát nem hagyott el olyan nagy jólétet F. Gért). Amit piperére költ, azt társadalmi kötelezettségnek nevezi, egyedül francia újságát tekinti önmagára költésnek.
- I kn. B. I. hiszteriásan féltékeny cédulája.
- V/4. Ó. B. kívánsága, hogy B. I., amennyiben csakugyan beteg lenne, becskereki zárdában helyeztessék el.
- kn. F. G. válasza.
- V/14. Ó. B. megnyugodott levele.
- Sz V/24. B. I. levele Bpestről.
- E, P, I V/29. B. I. Elsimerése, hogy párizsi ruhaszállítmányának vámját F. G. kifizette. Ismerősei csodálkoznak egészséges falusi kinézésén. Féltékenység, gyanú. Saját hűség felhánytorgatása.
- P, I VI/6. B. I. fogműtét előtt bucsuzik, végrendelkezik. Elismeri 500 d vételét.
- E, V VI/22. B. I. levelei bizalmas voltát hangoztatja, F. G.-t házassági évfordulóra utázásaért és anyós, sógornő Elemérré hívásaért mintaférjnek emlegetik.
- V, I VI/28. B. I. szeretne szórakozni Viaszos vászon-ügy Francia konzulnál. B. Gyula házassági boldogságának firtatása. Kételkedés, h F. G. valóban örülne viszontlátásnak?
- VIII/5. B. I. magyar verse.
- E, VIII/29. Ö. B. elismeri: megint Eleméren töltött két hónapnak köszönhetik, hogy egyéb kiadásaiikat olyan jól tudják fedezni.
- Sz IX/ B. I. helyi cédulája Crikvenicán (mozgási szabadság

bizonyítéka).

- E X/21. Ö. B. meghívja magához F. G. t. Elismeri, h az ő házában nem jó a koszt.
- Sz X/29. B. I. levele Bpestről
- K, E, V, Cs XI/10. B. I. hangoztatja, hogy F. G. elhaltjainak köszöni a jólétet, melyet ő is élvez. Lelkiismeretlenséggel gyanúsítja a nyugdíj-ügyét intéző tisztviselőket. Tudakozódik, örlik-e cselédek számára arckrémnek a vadgesztenyét?
- Sz 1924. XI/33. B. I. levele Bpestről
- P XII/5. B. I. pénzvételt és (sarajevói) ékszerajándékot ismer el. B. A-a 467 000 K nyugdíjat kap.
- E, V XII/7. B. I. párisi csomag érkezése iránt érdeklődik. Ö. B.-né gyanakvása nyugdíjügyben eljáró tisztviselőkre lanyhaságuk miatt. „Mindent meg kell tenni, h jogához jusson.”
- P XII/15. B. I. pénzvételt ismer el.
- I XII/30. B. I. levele Bpestről ugyanott levő F. G. hez. Csak azon feltétel alatt megy S-ékhez (már meghívás elfogadása után) vacsorára, ha másnap D. Tiborékhoz mennek. Izgatott, parancsoló hangú levél.

1925.

- I I/5. B. I. előbbi levél ügyében magyarázgat F. G. nek születésnapra gratulál.
- I II/23. Ö. B. és B. A. névnapi üdvözlése F. G. nak.
- I " B. I. ugyanaz.
- Cs, I, E III/2. F. G. levele Ö. B. hez III/1 nagy jelenetről Továbbá B. I. képtelen féltékeny vádaskodásairól.
- E, I III/9. Ö. B. hibát F. G. re hárító válasza. Elismerése, h F. G. már házasság előtt megmondta B. I. nek, h nem lesz a háztartással dolga. B. I. tisztességes nő voltának felhánytorgatása.
- Cs, P, V, I III/14. F. G. válasza.
- E, I IV/17. F. G. levele dr. S. T-hez saját és főleg B. I. egészségéről és az e fölötti gondoskodásról.
- P IV/26. B. I. levele Bpestről. Imakönyv. Kiadás mint üzleti vállalkozás elismerése. Dühöngés a fölött, h cselédek az általa R. V. éknak küldött virágcsokrot F. G. nevében adták át. Saját szerénység, önzetlenség hánytorgatása. Postaküldemények ellopására gyanakvás.
- P IV/27. F. G. levele W-r L-hoz. B. I. ről gondoskodás, pénz készen tartása számára.

- I. IV/28. F. G. gondoskodó levele B. I. hez.
- E, P V/5. F. G. kijelenti, hogy bár ellátást B. családnak ezidén nem adhat, kész nyaralásuk költségeihez hozzájárulni.
- E, P, V, Cs. V/10. B. I. büszkeségből elutasítja F. G. ajánlatát Könyvkiadás-üzlet – „Beszélni fognak rólunk” – Cselédek győzelme.
- E, 1925. V/ „ W.-r L-levele F. G. hez B. I. ről. „elég jó színben.”
- P V/12. F.G. levele a könyvkiadás ügyben.
- E, P V/13. Ö. B. elutasítja a nyaralási segélyt.
- E, P V/19. F. G. levelei B. I. hoz – melyben könyv saját kiadását nem tanácsolja – és Ö. B. hez, melyben bejelenti nyár idejére B. I. nek magasabb összegű havi pénzt, ha nem nyaralási segély alakjában is.
- I, P V/26. F. G. levele, h régen nincs híre B. I. től. Pénzjuttatást helyez kilátásba.
- P, Cs V/31. B. I. óvatos, de határozott pénztöbblet kívánsága távollétre rászámolva. F. G. számításait neki juttatott pénzek összegéről kétségbe vonja. Panaszkodik „teendői mások közt elosztására.”
- I VI/2. F. G. híreket sürget
- E VI/3. W-r L levele B. I. ről
- P VI/9. F. G. V/31 megmagyarázza általa adottak pénzszámítását.
- P, E, V VI/14. B. I. pénzfelvételt ismer el. Postakezelésre gyanakszik. Római és franciaországi utazásainak terve, melyekhez F. G. pontosságát pénzjuttatásban W-r L. közvetítése kellemetlen neki, maga szeretne pénzt felvenni a bankban.
- P, I, VI/21. W-r L. B. I. szeszélyeskedése pénzátvételnél.
- P, I VI/23. F. G. válasza VI/14 re, h neki pénzküldéssel több a baja, mint B. I. nek átvétellel (Tehát nincsenek Bpsten korlátlanul rendelkezésre álló tőkái).
- I, P VI/29. B. I. ígéretszegési vádja F. G. ellen, mert nem megy vele Franciaországba. Dodonai kijelentés, h „ott nem lesz férfi, ha csak a véletlen. . . .” W.r útján és postán küldött pénzt ismer el.
- E, I, V, P, Sz VII/5. B. I. 4 millió K vételét ismeri el. Útlevel meghosszabbítását kéri, nem jöhet F. G. hez, mert fáradt, nyugalomra, sőt ápolásra van szüksége amit ott nem talál meg. Feltételet szab, hogy (pénzáttulás eddigi módjának folytatása esetén) nem fogja magát kötelesnek érezni, h F. G. nek (hollétéről) írjon. Fehánytorgatja, hogy menyasszonykorában nem kívánt (kötött ki magának) semmit. „Ne csináljon nekem kellemetlenségeket” (ismételve). „Mindenki látja, h F. G. szabadulni akar tőle.” Ö. B. elismeri F. G. szerény életmódját.

- Sz VII/14. F. G. visszautasítja kellemetlenségokozás és ellenőrzés vádját.
- P, I, Sz VII/25. B. I. lemondott nyaralásról, mert házacska túlsokba kerül neki. Visszatérés VII/5 levélre. Elismeri, h F. G. nem volt irányában kíváncsi. Tagadja, h sértően írna, e részben még csodálkozást is tett.
- VIII/4. F. G. válasza, h ha B. I. sért, anélkül hogy ezt észre is venné, ez az összhang hiányának jele.
- E, P, I VIII/17. B. I. újra behízeglő, bár burkolt és nyílt szemrehányásoktól hemzsegő levele. Vallási kenet. B. I. nem élvezi, ami F. G.-é. Bejelenti újra Elemérre jövetelét. Feltevés, h F. G. pénzokokból akar tőle megszabadulni, „Caprice d’homme riche.” Megnyugtatja F. G.-t, h nem is fogja akarni élvezni ami az övé. F. G. befolyásolható nagy gyermek, aki ugyan értelmileg fölényben, de erkölcsileg hátrányban van. Gyanu, h F. G. nem akarja otthon, h a dolog menjen (ca adke).
- I, P, E VIII/25. F. G. saját egészségére hivatkozva kéri és tanácsolja, h B. I. ne jöjjön többé hozzá vissza. (Miután tavasszal azzal ment el, hogy erre nézve kérdést fog tenni.) Csak rövidebb időre vendéglátást találhat. F. G. barátságos szétválást ajánl. B. I. tartását mindig biztosította, tehát nem pénzokokból akar szabadulni.
- IX/15. F. G. kérdezi, B. I. megkapta-e előbbi (VIII/25) levelét. Ha nem, másolatot küld.
- I, V IX/16. . . . G. E. levele F. G. hez B. I. mártír játékaról.
- P IX/ F. G. 4 millió K utalását jelzi.
B. I. több levelezőlapja.
- E, I IX/23. B. I. megújított meghívására (!) hivatkozva bejelenti családostól Elemérre jövetelét.
1925. IX. B. I. templom – menet bejelentése.
- E, P, I, V IX/30. F. G. feljegyzése B. I-vel utóbbinak felkérésére folytatott megbeszélésről. B. I. mondja: nem fog válópert indítani, legfeljebb F. G.-t szólítja fel erre. De az nem lesz közönséges válóper. Mindent meg fog tenni „rehabilitációja” érdekében, ha most kiméli is F. G. hírnevét. Akkor azonban botrány lesz, melyet – B. I. attól fél – F. G. nem fog túlélni. Az ő, B. I. ideje is el fog jönni. (Ésetleges becskereki elhelyezésre is gondol F. G. költségén.) Baj, ha két erős egyéniség összeütközik.
- Sz X/16. B. I. levelezőlapja Beográdból
- P, Sz, E B. I. kelet nélküli levele, melyben F. G. segítségét kéri B. A.

- (nővér) ügyében. Angol leckéket említ, melyeket Becskerekén vesz.
- kn. Ö. B. – B. I. távollétében – megbeszélésre hívja F. G-t.
- X/27. B. I. hálás a nyugalomért és jó ellátásért, melyet anyja F. G. nál élvezett.
- I, V XI/6. B. I. csak békességet akar. Becskerekiek tudják, mit akar F. G., aki azért ne tápláljon gyűlölséget.
- E, Cs, I, V XI/24. Ö. B. köszöni F. G. nek 5 hetes nyugalmas tartózkodását. Ez használt F. G. nek világ előtt. Nem ők okai a házasságnak. F. G. „viselkedése szegény B. I. vel szemben.” B. I. feddhetetlenségének újabb felhánytorgatása.
- I XI/30. F. G. nem megy bele viselkedések megvitatásába de szétválást üdvösnek itélné.
- XI/30. F. G. karácsonyi ajándékozások kölcsönös mellőzését ajánlja B. I. nek.
- Sz kn. B. I.: „holnap este jövök vissza”
XII/ jelentéktelen cédulák.
- E kn. B. I. karácsony előestre böjti eledelt kér, ezuttal ő is, mint F. G. burgonyát és vaját ehét.
- I XII/23. Ö. B. karácsonyi üdvözlete F. G.-nek
XII/24. B. I. karácsonyi üdvözlete F. G.-hez, akinek fizikai és erkölcsi javáért imádkozik.
- E, Sz 1925. kn cédula h angol nő nem jön vedégségbe
- E, I, V XII/28. B. I. panasz a vajra, mely pedig jó volt amíg Gy-né ott volt. Gyanu, h F. G. más vaját kap. Sohasem volt kívánsága táplálékra nézve.
- E, Sz XII/28. F. G. megmagyarázza panasz tarthatatlanságát.
De B. I. saját pénzén vehet magának más vaját.
XII/28. Ö. B. ujévi üdvözlete F. G.-nek.

1926.

- I, V I/8. B. I. azzal híja magához F. G-t, h szüksége van rá.
(névtelen szerelmi ajánlat komédiája)
- I, V I/10. B. I. amaz ajánlat ürügye alatt templomba akarja magát kísértetni F. G. által, különben templomba se megy. És F. G. ne menjen kedden Becskerekre.
- I, V, Sz I/10. F. G. visszautazása. Ha B. I. nem akar templomba menni, ne menjen.
- Sz kn. B. I. egyházi missio idejére lehetőleg korlátozza kiszolgálását, h cselédek is templomba mehessenek. „Nem kell fős-

- vénynek lenni, nem vagyok követelő.” Missiók papok által végeztetendő ház-áldást jelent be.
- Sz III/9. F. G. nem ellenzi B. I. vallás gyakorlatait, bár ezek miatt se zavarást, se költséget nem vállal.
- Cz III/12. F. G. cédula. B. I. által cselédekkel szemben használt kifejezések mérséklését kívánja.
- Cs, I III/12. B. I. dühös és gúnyos levele F. G.-hez házi áldás és takarítás ötletéből. „Nem követelem jogaimat” „Nem emlékszem már mit mondtam.” „Gondolom hogy önök (F. G. és cselédek) meg vannak elégedve”.
- kn B. I. cédula egérről
 „ „ tévedésből felnyitotta F. G. levelét.
- E, Cs III/28. B. I. rosszul égő lámpa miatt rosszakaratra gyanakszik. Lámpát kölcsönözne. „Ha ön nincs itt, megkérdezik, mit akarok ebédelni és én mindig azt felelem: minden jó, ami a házban van.”
- E, P, 1926. III/28. F. G. nem ellenzi lámpakölcsönzést, bár külön pénzt nem ad rá.
 IV/31. B. I. – (F. G. betegsége alatt) – cselédet (aki franciául sem tud) az ő levelei iránti kíváncsiskodással vádolja.
 IV/1. F. G. éles rendreutasítása.
- E, Cs, I, V IV/1. B. I. mosakodása cselédeknek levél-elolvasás-ügy miatt sértegetése dolgában. Nemköszönési vád cselédek ellen. „Hagyom az embereket beszélni.” Cselszövények vádja és egyéb bűjtogatás cselédek ellen. „Méltatlan önhöz. – Csukott szemmel is azonnal látok” – Sonkavétellel tüntetés. „Sehol oly kevés sonkát nem ettem” – „Sajnálják tőlem.”
- I IV/2. F. G. reméli, hogy fentivel levelezés egy időre véget ér.
- I, E, P IV/2. B. I. kérdezi (beteg) F. G.-t, hogy megkapta-e tegnapelőtt esti levelét. Elismeri pénz és lámpa átvételét.
 IV/2. F. G. rövid levél-átvétel-elismervénye.
 IV/4. B. I. imakönyv-fordítása egy példányát küldi F. G.-nek.
- E, Cs, I IV/7. F. G. erélyesen figyelmezteti B. I.-t személyzet és ház elleni kritikák és szidalmak abbahagyására, mert egy napon teljesen kiszolgáltatás nélkül is maradhat.
- Cs, I, V IV/7. B. I. postakezelési panaszai és gyanúsításai. F. G. iránt szeretettel, hűséggel, és ragaszkodással volt, ez egyedül (B. I. által aláhuzva) számít házasság életben. „Feddhetetlen nővel szemben” F. G. nem mentheti fel személyzetét olyan szolgálatok alól, melyeket ez a személyzet mindenkinek megtesz. A személyzet viselje magát, ahogy kell. Ha (B. I.) egy fiatal

- cselédet összeszid, ez nem olyan dolog, ami (F. G-nek) kellemetlenséget jelenthet.
- E, Cs IV/7. F. G. kérdi, nem lenne-e jobb, ha B. I. postáját levélhordóval (és nem a cseléddel) hozatná?
- Sz IV/17. B. I. Becskerekre távozást jelent be.
- P, IV/17. B. I. vám ügyben tesz kérdést (külön pénz reményében.)
IV/17. F. G. nem avatkozik elvámolt csomag ügyébe.
- E 1926. Kn. B. I. Szoba vendégnek rendelkezésre áll.
- E, Sz IV/21. B. I. angol vendégét jelenti be.
IV/21. F. G. nem kíván ebédre meghívást engedélyezni.
IV/26. B. I. tévesen hozzájutott küldeményt szolgáltat át.
- P, IV/28. B. I. havipénz-előleget kér nyelvleckéi kifizetése végett.
- Sz V/15. B. I. becskerei utat jelent be.
- E V/16. B. I. jódot kér
- P, I V/23. B. I. cím és különkönyv kérése.
V/24. B. I. vallási-kenetes pénzelőleg-kolduló levele „mert ön a férjem.”
- E, Sz V/27. B. I. Becskereki utat jelent be és korábbi időre kér ebédet.
Többször akar Mária-ájtatosságon lenni.
- E, Sz V/29. B. I. utbejelentése. Elismeri, hogy jó gyomra van.
- I V/29. F. G. jobb szeret egyedül enni, semhog B. I. megvárja.
- Sz V/31. B. I. távozásbejelentése.
- I, V VI/6. B. I. levele házassági évforduló alkalmából. Saját „erkölcsi evolúcióját” említi. Bocsánatot kér.
1925 III/1 jelenetért, melyet ismét elmagyarázni próbál. F. G. engedelmével utazott Rómába. „Az egész világ tudja, hogyan viselkedtem házasságom óta.” „Bocsásson meg mindent, amit szememre vet.”
- I VI/6. F. G. megbocsát, de B. I. vel együtt élni nem óhajt. 1925. augusztus 25-iki leveléhez nincs hozzáadni valója.
- E, Cs VI/8. B. I. Becskereki távozást jelent be. „A leány értesíti majd a konyhát.”
- E, Sz VI/8. B. I. majálisra jövő apácák megvendéglése végett kiadósabb uzsonna hosszú étlapját nyújtja be.
- E, Sz VI/8. F. G. csodálkozik, hogy B. I. annyit bíralt házba még mindig vendégeket hí. Uzsonára lesz, ami nagy előkészület nélkül lehet.
- I, Sz Kn. B. I. távolmaradást jelent be. Émelygős szerelmi vallomás.
- E, Sz 1926. VI/13. B. I. távozást jelent (hely megjelölés nélkül) ebédre jön.
- P, Cs VI/22. B. I. fogorvos-számlára 540 d. t. kér „mert F. G. azt cselédnek is fizeti.”

- P, Cs VI/23. F. G. kivételesen 400 d-t ad. B. I. készpénzben többet kap, mint 3 cseléd együttvéve. Ha feleslegesekre költi pénzét, F. G. nem köteles szükségeset ezen felül megadni.
- E VI/24. B. I. megint F. G. házába akarja koldulni anyját. Arra hivatkozik, h ő „lehető keveset zavarja F. G.t (!)”
- E VI/25. F. G. megtagadja. Emlékezteti B. I.-t kellemetlenkedéseire.
- E, I VI/25. B. I. faluban helyezi el anyját. Tiszta lelkiismeretét állítja.
- E VI/25. F. G. nem akadályozhatja meg Ö. B. Eleméren elhelyezését. De ellátásához, kiszolgálásához itt mivel mivel sem hajlandó hozzájárulni. Másutt inkább.
- E, P, I VI/26. B. I. dicséri önmagát és családját: igazságosak, borzasztó büszkék, talán tulzottan becsületesek és teljesen önzetlenek. Nem fogad el F. G. tól másutt nyaralásra segélyt. Nehezen kér pénzt, de végre F. G. a férje. Egyszer majd F. G. is tisztábban lát. –
- E, Sz Kn. B. I. jelenti anyja Becskerekre érkezését. Korábbra kér ebédet.
- E, P VII/4. F. G. hajlandó B. I. nek havi 1500 d külön segélyt adni, ha anyjával Schlechteréknél étkezik.
- E, P kn. B. I. anyja ittlétekor is otthon fog étkezni.
- E, V, I VII/14. B. I. (becskereki) világ ítéletének fenyegetésével akarja F. G-t anyja befogadására terrorizálni. Hivatkozás öreg anya gyengeségére.
- M VII/14. F. G. cáfolja B. I. érveit. „Gésenka” megszólítást kifogásolja.
- E, Cs VII/18. F. G. visszautasítja B. I. újabb felszolgálati rendelkezését és bejelenti, hogy ezután déli étkezését is saját szobájában fogja venni. B. I. még használhatja az ebédlőt.

(Folytatjuk)

KRITIKAI SZEMLE

KÖNYVEK

„SZIROMA ÉLET”

Németh István: *Mogyorófavirág*. Válogatott elbeszélések. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990

A fordulat éve hozta Németh István első könyvét, ahogy B. Szabó György jelölte meg egy cikkében irodalmunk cílete szempontjából az 1954. esztendő, amikor Sinkó Ervin *Optimisták*, Herceg János *Anna búcsúja*, Majtényi Mihály *Bige Jóska házassága* című regénye mellett megjelent szerzőnk *Parasztkirályság* című novelláskötete is. Azóta könyvek sorával, majd hús kötettel van Németh István jelen a jugoszláviai magyar irodalomban. Igaz, ebben a sorban a gyerekeknek írt történetek (novellák?) és regények, a riportokat tartalmazó válogatások meg a sajátos Németh István-i műfajnak tekinthető esti – lírai – jegyzetek mellett mindössze négy vérbeli novelláskönyve jelent meg a mostani, válogatott novellákat, elbeszéléseket magában foglaló *Mogyorófavirág* előtt, melybe a válogató, Jung Károly, négy gyerekkötetből (*Ki látta azt a ktsfiút? Lepkelánc, Hajnali utazás, Vörösbegy*) és a kötetek óta írt írásokból is felvett néhányat. A *Mogyorófavirág* gerincét azonban a négy novelláskötet (*Parasztkirályság, Egy ember ül az udvaron, Hűtlen este, Hegyomlás*) anyaga képezi, szám szerint is, de még inkább színvonal, érték tekintetében.

Ha a kötet műfaj szerinti s esztétikai tekintetben legjelentősebb szövegeit kellene megnevezni, ami többek között dolga is a kritikának, akkor a Lent a gödörben, a Kézcsók a Csavargó Kuttyában, a Hegyomlás, a Minden világos, a Porszem, az Augusztus és a Mogyorófavirág címűeket szükséges, természetesen szubjektív mércék alapján, említeni. A kötet ismeretében nem nehéz felfedezni, ezek a novellák főleg a Híd-díjas *Hegyomlásban* vagy azután jelentek meg, s a vajdasági falu és falusi emberek jellegzetes sorskérdéseit fogalmazzák meg erőteljes drámai módon. Elsősorban abból az évtizedből vették, amelyben Németh István első novelláit írja, amikor emberi és írói tapasztalatát megalapozza, eszmélését megéli – az ötvenes években. Az itteni magyar parasztság számára a háború befejezésével jelentős változást hozott években és e változást követő, nem kis megpróbáltatásokat jelentő időben, a beszolgáltatások, a padlássöprések és bajusztépések cudar napjaiban játszódnak Németh István novellái, vagy – ha múltidézősként fogalmazódnak meg – az akkor kapott sérelmekről, szenvedett s azóta cipelt, gyógyíthatatlan lelki traumákról szólnak.

Kétségtelen, hogy Németh István novellisztikája a *Parasztkirályságtól* a

Hegymomásig, s azon túl, nagy formai, eszközbeli változásokat mutat. A kezdeti írások óhatatlan naivsága, műfaji egyenlensége eltűnik, felszívódik az összefüggéseket is megmutató bonyolult szerkezetben, a múlt és jelen között feszülő árnyaltabb, színesebb írói közlésben, ugyanakkor viszont a válogatott kötet azt is szépen példázza, hogy írói-emberi szemlélet, érdeklődés tekintetében egységes opusszal állunk szemben. A különbség annyi az első és a negyedik kötet között, hogy a *Parasztkirályság* írásai, mint a riportok, a történetekkel egyidejűek, míg az évtizedekkel később keletkezett novellák eseményei az emlékezés fátyla alól tűnnek elő, s ennek megfelelően azok – ahogy a címek is utalnak rá: Helytelen világ, Ilyen az élet, Nem élet ez így! – a konkrét korról, világról, az akkori életről szólnak, annak függvényei a sorsok, az alakok, az újabb novellák viszont, noha hasonlóképpen nagyon is konkrét emberi sorsokat idéznek, inkább általánosíthatók, példaszzerűek, amint erre ugyancsak a címekből – Sérelem, Végállomás, Hegymolás, Bukás – következtethetünk. De ezt bizonyíthatja az a tény is, hogy a *Parasztkirályság* legtöbb novellája egy-egy történet leírása, míg a *Hegymolásban* inkább monológ- vagy számvetésformában készült vallomásnovellákat találunk. A két közbülső kötet, amelyeket a kritika a faluról városba került, saját természetes életközegéből kiszakított s emiatt szenvedő emberek, sorsok líraian árnyalt ábrázolásaként, bemutatásaként jellemez, joggal, jelzi már ezt a váltást, ezt az átmenetet a kezdeti történetnovelláitól a *Hegymolás* válsághelyzeteket idéző lelki állapotrajzai irányába. Egy kiragadott esemény leírásától a történeteken való bölcs felülemelkedéssel gondolkodó meditálás felé mozdul el, nyugodtan állítható, gazdagodik Németh István novellisztikája. Már nemcsak a történet érdekli, hanem az alakjai életének, sorsának alakulását meghatározó esemény lelki következményei is.

Hogy mégis szervesen összeálló opusról van szó a több évtizednyi időt átfogó, novellisztikus megoldásai tekintetében különböző természetben, azt a szemlélet egysége tanúsítja. Németh Istvánt mindig is az emberek nehéz, válságos percei foglalkoztatták, ezért még lírai szövegei is kifejezetten drámai töltetűek.

Első kötetének címe könnyen félrevezető lehet. A *Parasztkirályság* nem a nagy fordulat hozta boldogságra utal, hanem nagyon is nyomorúságos sorsokat mutat meg, mérhetetlen szegénység, fájó nincstelenség árad ezekből az írásokból. A Helytelen világ kubikosát hiába várja egyheti távollét után otthon gőzölgő csirkepaprikás, ha észreveszi, hogy családja csak mímeli az evést, „játssza a jóllakotat”, azért, hogy neki jusson, ő örüljön, de örülhet-e, ha „... hétfőn hajnalban már indulni kell, vissza a sáros gödörbe, s lapátolni egész héten át. Aztán még egy hétig, tízig, százig, még csak ki nem dől. Ugyan miért? Hogy felnevelje a gyerekeit, és aztán ők dobálják a sarat? Mi öröm telik ebben? Hát öröm az égető napon pattanásig feszíteni az izmokat, emelgetni a sarat, aztán csak inni a rengeteg vizet, izzadni és sérvet kapni? Itthon meg csak átaludni a vasárnapot, hogy valamennyire kipihenhesse magát egy hétre. Mi ebben az öröm? És ezt állandóan egy életen át. De hát miért?” És felróható-e neki, hogy ki szeretne jutni ebből a cudar életből, „melyben józanul élni tán nem is lehet”. Az előbbihez hasonlóan mintegy összefoglalója lehetne az első kötetben szereplő emberek életének az az átokszerű mondat, amely a bűnt is igazolja, „melyet a nyomorú élet szült, ez a fertályos, rossz kis élet, amely olyan küzdelmes és fekete, mint a feneketlen őszi bácskai sár...” Hát ilyen parasztkirályság ez! Olyan, amilyen a

„végsoron“ élőké lehet, ott, ahol „szirma élet folyik”. És ez a kép, ez a szemlélet jelen van Németh István egész novellisztikájában. Az *Egy ember ül az udvaron* és a *Hűtlen este* magányosainak, elesetteinek sorsában éppen úgy, mint a *Hegyomlás* igazságtalanul börtönt járt szenvedőinek, kisembereinek történetében.

Keserű világban megkeseredett embereket ismerünk meg. Nem nehéz elképzelni, hogyan sodródhatott a *Parasztkirályság* kubikusa, napszámosa, szegény embere a csalóka hatalomhoz, lett belőle párttitkár, beszolgáltatást kíméletlenül végrehajtó aktivista, kit évek múltán csak nagy nincstelensége kényszeríthet rá, hogy oda, az egykori gazdához, akinek földbe rejtett kukoricáját ásatta ki, menjen tuskókat ásni, hogy legyen mivel melegedniük. Hogy aki a rendszer szolgálatában az utolsó falatot is kivette az emberek szájából, az ugyanannak a hatalomnak kegyvesztettjeként lesz börtönbe zárt népellenesség. Hogy a becsületes asztalosmesterből miként lesz hét-nyolc üzem, gyár igazgatója, majd vadászlakogdnok, hogy végül utcára sodort porszem legyen, aki a helyi hatalmi harc eszközeként barátja ellen mondja ki a vádló szavakat. De az élet sajátos paradoxona, hogy a barátot éppen ez a vád menti meg, billenti ki a hatalomból, s teszi végre boldoggá.

Ismerős sorsok, ismert arcok néznek ránk Németh István novelláiból, válogatott kötetéből, amelyben kevesebb is, több is van, mint amit egy ilyen válogatás megkövetel. Kevesebb, mert a vázolt vonulatba sorolható, kétségtelenül értékes novellák közül hiányzik néhány (Gyöngy József második élete, Bélus, Egy ember ül az udvaron), s több, mert néhány novella nélkül (Mécsvilágnál, Egy idétlen történet, Szeleverdi, Szabadulás, Incidens, Születésnap) is jó, sőt nagyon jó könyv lenne a *Mogyorófavirág*.

GEROLD László

„TALÁN NEM IS LESZ”

Petri György: *Valami ismeretlen*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1990

A *Valahol megvan* – válogatott és új versek – (1989) után a válogatásból *Ami kimaradt* (1989) című kötet, majd a *Valami ismeretlen* harmincegy új verse. Petri György itt van. Egy körvonalazott életmű, korszakot meghatározó versek, verssorok, módszer és költői látásmód, mely akár iskolát is teremthetne, ha nem volna ilyen módon egyszeri, megismételhetetlen, felszabadító hatásában botránys. És ha itt van és így van itt ez az értelmező életmű, akkor belép a túl erős, könnyítő kísértés: a *Valami ismeretlen* verseit a korábbi kötetek, a versválogatás és az azt teljessé tevő „pótkötet” emléke, olvasói tapasztalata nyomán közelíteni meg és arról beszélni, hol folytatódik és mi folytatódik, hol különbözik, ha különbözik, mi az újdonság, merre lépett a költő. Ám félrevezető (is) e kísértés. Arra hivatkozni, hogy a reggel motívuma az első versektől kezdődően jelen van ebben a költészetben, hogy a metaforával való küzdelem a korábbi metaforaformálások és metaforamegverselések után a „nem metafora volt ez” evidenciájában folytatódik, hogy érvényt szerezni a „nem költőinek” itt nem (költői) program, hanem világlátás és (vers)filozófia, túl könnyű hivatkozás, mert azt mondja többek között, hogy a körvonalazott és értelmezhető életmű

lezárult, befejezett, s ami majd vagy még ezután lesz, az már ennek (az életműnek) a kiteljesítése, belső elmélyítése, a meglelt versbeszéd és versformálás felmutatása, nem pedig próbatétele. Félrevezető, mert logikát sejtet ott, ahol nem a logika működik, történelemmel és filozófiával hitelesíthető folytonosságot ott, ahol minden van csak kontinuitás nincs, hiszen a reggel-képek, még ha azonosan hangzanak is, nem egymásból következnek, és nem egymásra épülnek, hanem a költői látás, a vers egy-egy befejezett, definitív helyzete és állapota, ami semmiből sem következik, és sehová sem vezet, önmagában teljes és véges. Ezt Petri úgy közli, hogy „a líra – végső soron – minden, csak nem logika” (Valamit valamiért). Nem arra esik e közlésben a hangsúly, hogy „a líra nem logika”, hanem arra, hogy „végső soron”. Gondolatjelek között a mondatba ékelve a definitívnek, az evidenciának a megnevezése. Más szóval minden vers egy ilyen „végső soron”. Vagy ahogyan a *Valahol megvan*-ból kihagyott Cetlik, avagy búcsú, avagy közelít a tél című versben mondja: „Aláírtam, fölírtam, / magamat túlírtam, leírtam. / Eddig bírtam.” Minden vers ennek a végső erőfeszítésnek, a „talán nem is lesz” állapotának a dokumentuma, emberi (szellemi, lelki) dokumentum, nem levéltári adat. A *Valami ismeretlen* minden egyes verse egy ilyen „végső” vers, külön tartomány, az utolsó. Hogy eközben megfigyelhető: a képek szikárabbak, mint korábban voltak, meg hogy a polgári élet prózája (a mindennapok eseményei) – az, hogy „Ha nem vagy itthon, üres a lakás” (Elégia), meg hogy „Valaki csenget” (A pillanat) – szakralizálódik, a még – lehetséges – létezés, a még ittlét történetei és történései sokasodnak, és hogy ebből következően a groteszk is visszafogottabb lesz, rejtettebb, itt-ott a dalszerűség jegyei is feltűnnek, akár egész versekben is (Reggeli, Ábránd, Közzene, Dalszöveg), ami megint nem előzmény nélküli, mégis önmagában teljes, nem azt bizonyítja, hogy a *Valami ismeretlen*ben Petri György költészetének új vonásai mutatkoznának meg, hanem azt, hogy Petri új versei a szent kegyelem versei, az utolsó szó jogán elhangzott versek; már nemcsak közelít, itt van a tél. A bölcsesség írja ezeket a verseket, a semmit sem feledő megbocsátás, az ítélet visszamenőleg és előre is mindenfajta aljasságért. Minden új verse abból a helyzetből fakad, amit így lát a Visszapillantó tükörben: „Jaj, vigyázz, amíg / itt elmélkedek, / fenyegetően jön egy kamion // nyilvánvaló szándékkal; / az ellenirányú sáv túltett, / nem lehet előzni, se gyorsítani. // Isten velem, veled.” Nem a búcsú a döntő, bár a vers ezzel a kivételes erősségű grammatikai képpel zárul, nem is a kamion nyilvánvaló („fenyegetően jön”) szándéka, hanem az, hogy „nem lehet előzni, se gyorsítani”. A korábbi versekben a kamion nyilvánvaló szándéka fogalmazódott meg a politikai versekben, az életélmények súlyosságától groteszk képekkel teremtett distanciában, az „ismeretlen kelet-európai költő” ismétlődő, sokszor újradolgozott önarcképében. Hogy jött a kamion nyilvánvaló szándékkal, attól még lehetett „menekülőszál”, az új Önarckép 1990 már a se előzni, se gyorsítani állapotát írja le: „Ő maga meg / a menekülőszálon / yoyózik / föl-le / föl-le”. Így alakul tartóssá ez az állapot, befejezetté: „egy vitorla majdnem / tökéletes hiánya”. Ez a mozdulatlanság (a „yoyózás” mért volna vajon mozgás?) a költészet lényegének egy mélyebb megértéséből fakad. De ez a mélyebb megértés, ez a végső tapasztalat csak a költő tapasztalata, s mi legfeljebb szellemi s lelki viharát érezzük, a jelentések és képek nagy mozgásait, s azt látjuk, ahogyan behálóz bennünket a jelentések viszonylagos tervrajza: „Fel kéne. / A kávé? Odateszed? / Kelni? Szabadulni? Már? / Nehogy örüljek! / Túléleg, ami történt. // Vége

van" (Nem baj, elvtárs, szabadok vagyunk). Ez a „Folytonos, épeszű tevés-vevés” éppen annyi, amennyit a nyelv megenged a „fel kéne” szópárból következően. S ennyi is elég volna, ennek a „tevés-vevésnek” a hálója. De másról (is) van itt szó. Ezt sejteni lehet, tudni lehet, abból, ahonnan a vers indult, egy ironikusra metszett vágyképből, s ahol a vége előtt még lehorgonyzott: „Nota bene: jobbak az élőhalottak / – ha muszáj, / vonás, lehetőleg / csakfelelősségre.” Mert az a másfajta vonás (akasztófára?), ami azért benne van ebben a képben, benne van a „szabadok vagyunkban” is, az „elvtársban” is, ezért „Üdvös rettegés / önmagunktól nem ártana, de lazán!” – ez a „lazán” is a vonás jelentésmezejének növénye –, majd a mindennapi próza lépcsőjén („Élvezzük a menet közbeni / kerékcserét”) jut el a „Fel kéne” sokfelé ágazó nyelvi jelentésének szintjére, hogy itt már meg is állapodjon a „túlelég” abszurdjában: „Vége van.” De minek van vége. A versnek, a múltnak, valamely történelmi korszaknak, az életnek, a kávéfőzésnek és felszabadulásnak? Vagy mindennek együtt ismét abban a mozgással terhelt mozdulatlanságban, amin már nem lehet részt ütni, mert az evidenciák felől nem kérdezzünk. Ez volna a költészet lényegének mélyebb megértése? A „költők költőjének” tapasztalata?

Ennek a mozdulatlanságnak csak egyetlen ideje van, a „mégis mi lesz?” kérdése és a múlt pillanat közé beékelődő jelen, de nem a most, sem az éppen most értelmében, nem a mindig elmúló, ezért csak elhagyva felismerhető, tehát áramló jelen idő, hanem egy általános jelen (ha így mondható), valami mindenkori jelen idő; nem emlék, nem vágyakozás, nem képzelet. Most történik meg, de ez a jelen mindenkorra van. Jól láthatók a határai, még jobban a belső rendje. Mintha a mozdulatlansággal a jelennek emelt volna szobort Petri György, s ez a szobor angyalszárnyon utazik, és sohasem tűnik el a mindent feloldó múltban, még kevésbé a reménybe vesző utópiában. Nincs a létezés e mindenkori jelen idejének Petri költészetében körülnéző tekintete, mert „érezni általában problematikus”, a múltidéző emlékezés, a jövőváró illúzió félrevezető, ezért csak a tények maradnak, a jelen szobrát alkotó megmásíthatatlan evidenciák, melyeknek nincs közös nyelvezete a „múlófélben” valókkal – „el vagytok múlva” –, csak az maradt talpon, az angyalszárnyú szobor, ami mozdulatlan, mert nincsen számára „mentőszál”, se előzni, se gyorsítani. Marad hát a „végső soron”. Ennek a jelennek, a létezés mindenkori jelen idejének grammatikája. Ez nem Pilinszky szakrális mozdulatlansága, amiben a vállalt bénaság, az áldozat szeretetdemonstrációja és a misztikus nézőpontja öleli át a látványt és a megtörténést. Pilinszky jelenné teszi a megtörténést, a múltat, a történelem botrányait, és így szakralizálja. Petrinél, akinek nagyok a tartozásai Pilinszky felé, a létezés mindenkori jelen idejét a *derű* hatja át, s mint minden derűben, ebben is van némi fölény, a megértés, a feledés nélküli megbocsátás fölénye. Pilinszkytól a szakrális átérzés alakította ki a költői nézőpontot, Petrinél az intellektus, inkább az ész, mint a szív, az értelem és nem a háborgás. Az intellektus derűjét így írta le a régi Hatvannyolc tele című versében: „Ennyi mitológiával a háta mögött / csalhatósága tudatában / az ember otthon ül és röhög.” De ez az élesre metszett kép a későbbi versekben, főként a *Valami ismeretlen* kötetben oldottabb lesz, enyhébb, megfelelkezik a röhögés fogvicsorgatásáról, és a derűt közelíti meg, úgy, ahogyan az Egy szerződés hátoldalára írta: „Hogyan mohosodhatnék / egy nem illeszkedő, / de éppen csak elférő / köveként a falnak?” Vagy ahogyan a Ne mondd, hogy nem című

vers utolsó soraival az új kötetet is lezárja: „Tehát? Tehát semmi. Vársz vagy várlak. / Különb en az újságok is / elég érdekesek, meg a megélenkült / reménytelenség, ami ahhoz képest, / mikor csak pangtunk, pangtunk, / mégiscsak, ugye? / Ugye? Ugye? / Azért most mégiscsak jobb?” Reménynek tekinthető-e a „megélenkült reménytelenség”, derűsnek-e a derűvel átsugárzott mindenkori jelene a létezésnek? Vagy a „mégiscsak” meg az ismétlődő „ugye” fenntartás és visszavágyódás egy súlyosabb szenvedésbe, egy kilátástalanabb szabadságba? Nem a költő dolga, hogy válaszoljon, a kérdései sem a kikérdezés szándékával írónak. A kérdés önmagáért hangzik el, az evidencia nevében. Az angylaszárnyon utazó szoborjelen elmúlást nem ismerő mozdulatlansága és bizonyossága.

Hogy az intellektusnak e derűje a költői képalkotásban, a cseppet sem mellékes költői eszköztárban, a nyelvhasználatban is irányt szab, aligha vitatható. Mégis meg kell itt állni egy pillanatra. Nagy költő elődökön iskolázott költők is a „nem költőinek” a „mégis a költészet kereteiben” elvét és érvényességét hirdetik a költészet értő olvasóival jó egyetértésben. Meghökkenőtő szókapcsolatok és fogalomazonosítások, durván hagyott, megmunkálatlan, szándékosan bántóra alakított képek, félbeszakított szavak, groteszkre kifecimittott szólások és (költői meg társalgási) közhelyek, letört szélű, csempe verssorok, rímcsúfoló rímek, szonettnek induló szonettcsúfoló torzítások... Ha ehhez még hozzáadjuk az ún. versbe nem való szavak használatát, akkor némi betekintésünk lehet a „nem költői” eszköztárába. A költészet olvasói is (a szakmabeliek leginkább) ezt a „nem költőt” látják meg legelőbb, mert valóban jól látható, s innen futják körül, mintegy szilárd pontraelve, a költő pályáját, azzal a startra visszaérő megállapítással, hogy a „nem költői” (is) a „megcsináltság” – mert az is meg van csinálva, mint minden a költészetben – útján az örök költőt mutatja fel, így a meghökkenőtőre törő is ott ér célba, ahol minden vallomástevő költői teljesítmény. Petrit is így olvassák sokan. Groteszk nyelvi képeit, destruált költői eszközeit, kifordított szólásait, a semmitmondó nyelvi beidegzettségek robbantását a látszólag nem költői beszéd, a „nem költői” nagy költészetté minősülésében ismerve fel. Ám olvasható-e így, éppen így, ezzel a logikai fordulattal ez a költészet? Különösen az új verseket tartalmazó *Valami ismeretlen* című kötet?

A már idézett *Valami* valamiért című vershez, illetve annak egyik versmondattani jelenségéhez jegyzetet fűzött a költő. A jegyzet így hangzik: „Első és egyben utolsó eset, hogy éltem a betű-enjambement újundok módszerével. Egyszer – de nem többször – kipróbálható és -andó, mint bármi, ami nem vét explicit módon a Tízparancsolat ellen. (A szerz.)” A költő szerint tehát van valahol egy ilyen Tízparancsolat, a versírás mesterségében, a szóhasználat, a képformálás, a sorszerkesztés cseppet sem közönséges, nem is egyszerű, megisméltésre meg igencsak alkalmatlan gyakorlatában; ezt így lehet, így meg nem lehet. *Ezt* tudják a költők. De nem ez Petri mesterségtelmezésének alapja. Ebből csak az derül ki, hogy az ő számára is létezik a mesterség, ő is bizony számon tartja azt az egyszerű tény, hogy a verssort meg kell csinálni, és ha megcsinálták, akkor érdemes megnézni azt is, hogy miből állt össze, milyen malter kötötte össze benne a téglákat. Arról az „éppen csak elférőről” van itt szó, amit – más összefüggésben – már idéztem. Petri megjegyzésének lényeges pontja az „újundok” szó, amely nyilván az orwelli „újbeszéd” mintájára készült, és nemcsak a minta révén tartja vele a kapcsolatot. Mert

a nagyon elterjedt „nem költői” beszéd a költészetben, a többször megismételt, a váltig újraalkalmazott mintha már természetes beszéddé vált volna, a vers természetes beszédmódjává, holott szó sincs róla. Persze, nemcsak a „betű-enjambement” tekinthető „újundok” módszernek, vannak ennek még bőven más példái is. Bebetüremlett azért az „újbeszéd” szótára és grammatikája a költészetbe, undok, „újundok” módon. Nehéz lesz majd megfeledezni róla. Mert ez a módszer, ha más nem, botrányt kelt, felháborodást vált ki. S mint minden botrány valami (ritkán megérdemelt) fényt, csillogást, elismerést terem a botránykeltőnek, legalább a múlt népszerűség szintjén. Nem arról a botrányról beszélek, amit már említettem. Mert botrány a rím is. Nem a hangtani megfeleltetés, nem a jelentéstani átvilágítás, nem is ritmusképzés a lényege, holott mindezt megteszi, hanem az a „botrányos” képessége, hogy a költőt szándékától eltérő útra viszi; más irányba vezet a vers jelentését, mint amilyen irányt induláskor felvállalt. A „véletlen szókép” termőtalaja a rím. És minden más versformáló eszköz is. Hogy végső soron az így megtalált szókép nem marad véletlen, már más kérdés, a vers hatásmechanizmusának ténykörébe tartozik. Ezért nincs benne semmi kivetnivaló. Sőt a költészetben érvényesülő teremtés-, megalkotáselv lényege is lehet. A „véletlen szókép”, a rím botránya a költészet esélye az „újundok” módszerekkel szemben. De nézzük meg most a verssort is, amihez a jegyzet tartozik. Az elején kell kezdeni. A „ha majd” idejére van „egy-két” ötlet a versben. A második szakaszban derül ki, hogy ez ars poetica. Akkor, amikor felemlíti a magyar költészetből oly jól ismert „e kettő”-t, „ami kellett”, és amiből „az utóbbi / így-úgy-amúgyse: vissza-összejött”, mert „tündökölnék a nők”, és „magára vessen, aki *bennük* tud csalódni.” „Hanem, ami az elötagot, a / sz. . . ságot illeti” az már más. Mégis, a képlet „Jó”. Azért a szerelmet, ezért az életet. „De mit az életem helyett? / A lelki odvam-üdvömet? / Kellene egy / Instancia, amely betiltja az ilye* / n nézlelőpontokat: hiszen a / líra – végső soron – minden csak nem logika.” A lírában nem következnek logikusan valami valamiből, bár az, hogy következnek, nem tagadható. Csak éppen nem logikusan. A Pétófi-émlék kicsúfolása mármost és egy másik nyelvv meghirdetése volna ez az ars poetica? Először is nem csúfolkodás, csak egyszerűen annak közlése, hogy van ami ma már nem érvényes, bár szeretni azért lehet. De behelyettesíteni sem lehet semmiféle „újundok” eszközzel, gondolatmenettel, logikával. Mert a verszáró sorban újra előjön a „betű-enjambement”. Véttség a Tízparancsolat ellen, amiben az is benne van, hogy „egyszer kipróbálható és -andó”, de nem többször. Csakhogy ez is logika, a líra pedig „minden, csak nem logika”. Így hangzik a verszáró két sor: „El kéne állítani a gondolkodásoma / t.” Ez az árván hagyott betű az „újundok” módszerek abszurduma, de egyben „véletlen szókép” is, a költészet dermesztő elhagyatottságának, az elveszített „e kettő” fájdalma. Olyan helyzet teremtődik ezáltal, amely csak úgy érthető, ha kiiktatódik a gondolkodás, s marad az a bizonyos „végső soron”, a se előzni, se gyorsítani mozdulatlansága, a létezés, a még ittlet jelen ideje.

De mást is mond ez az árva „t”-be torkolló ars poetica. Azt, hogy az elhagyott „e kettő” után kellene egy „Instancia”, amely betiltaná a „nem költőivel az örök költészetet” kritikai sztereotípiát. Mert innen, ennek a költészetének a távlatából már nem tartható az a „nézlelőpont”, amely szerint bármerre is fordul a költői beszéd iránya, mindenképpen visszatér vagy visszatérhet a hagyományos költői témákhoz, az

alaptémákhoz, a minden költészetben egyaránt kimondandó elmúláshoz, az öregedés fájalmához, a dezillúziók és az elveszettség érzéséhez. Azokhoz a bizonyos örök témákhoz, amelyekről tudunk, amióta a költészetről tudunk. Mert ez is egy „újundok” logika. Hiszen az árván hagyott „t”, a nosztalgikusan felbontott „e kettő” s a líra: logika képlet elutasítása azt mondja inkább, hogy a költői gondolkodásnak, a költő érzésvilágának, a költői indulatoknak kell legyen egy olyan tartománya, amely mégsem nevezhető meg az örök témákkal, valami, ami csak elmúlásnak látszik, de nem elmúlás, öregségnek, de nem öregség. Nemes Nagy Ágnes ezen úgy töprengett el, hogy a költő azonkívül, hogy elregél valamit, a bánatát, a szerelmét, a kétségbeesését, a világ során való elcsodálkozását, verset mond, verset, és nem valami mást, és a vers mint kimondott, mint látható, mint elérhető és felismerhető minden elregélten túl még mást is mond, önmagát talán és önmagát a világban. Vagyis hogy feltár valami más természetű, nehezen megnevezhető új érzékenységi tartományt, valamit, ami nem vezethető vissza az alaptémák, a valóban létező örök témák repertoárjára. Ha Petri azt mondja, hogy „Szeretnék klasszikus, lezárt / rendet vinni a pusztulásba”, és azzal fejezi be a verset, hogy „készületlen s mindenre készen / üldögélek a napsütésben / jöjjön a megváltó sehol” (Ábránd) – akkor ez mégsem, a „klasszikus” rend okán sem tekinthető (egyszerűen) hagyományos és örök lírai alaptémának, bár azt is megközelíti és közli, már csak azért sem, mert a „készületlen” és a „mindenre készen” ellentmondásának szembesítése egy olyan érzéstartományt nyit meg, egy olyan létezésélményt, amelynek valami más nevet kellene adni, ha lehetne. Mert különben elfut előlünk a vers, magával viszi azt a reggelt, azt a kulcskeresést, azt a nagyon várt telefonhívást, azt a „semmi különöst”, amit a polgári élet mindennapjának, prózájának meg tán lírájának mondhatunk, ám mindebben van valami más is, egy névtelenül is tartós lírai emlékezet, valami távoli visszhangja az ismeretlennek, annak, hogy „Nem akarok / semmit. Csak nézelődni” (A 301-es parcelláról).

BÁNYAI János

JÖV(EN)DŐNK

Tari István. *Tépzár*. Forum, Újvidék, 1987. Tari István: *Elmulatott jövő*. Forum, Újvidék, 1990

A *Tépzár*ban érdes, keserű hangú versek birkóznak a „valóság tökcspadjával”. Minden sor összecsapás a jelen tényeivel és tárgyival. „Tájképet” festenek, korunk sivár látéletét: „kacattal teli az ágy / a csetres épp tíz éves / puffedő / keretükből kiugrott / szentképek a falon / elszáradt / legyek az ablakban / a gitárt behavazza / szekrényünkben a penész...” Vagy családias múltak apa- és anyaalakját idézik melegségkutató sóvárgással, mindhiába.

Megfékezhetetlen kedvvel burjánzanak a szavak a gúny ágaiba akadva. Íródjék „Mese”, avagy hangozzék el a téma egyetlen kérdés formájában, mindig tömör és elevenbe találó versek bújnak elő a csúfondáros fintorokból (A bennfentes, Az aszkéták kórusa, Ahol, Ezt). Az irónia Rekordtermése ez: „mint kenceficés tubusok /

szuszognak / a golyóstollak / teleszarják a tájat / ennek / örül a hivatal / rekordtermés pipacsból / harsogja / a helyi sajtó". És mégis, ha a valódi értelemben vett táj lelkéhez érnek, megszelídülnek ezek a vad, rozsdás futamok. Mit is jelent az én számára ez a táj? A tavasz robaját, fát, fűvet, vizet, eget, kőrisbogarat. . . nyugalmat. . . természetet, amely a szerelmi kék „elrongyolódott érzékszerveivel”, a szép testű kedves emlékével mosódik össze. A folyó, a Tisza szintén hangsúlyos, értékmegőrző szerepet kap (Parttalan, Helyzetrajz), hogy majd az *Elmulatott jövő* című kötetben visszatérő motívum legyen.

A természettel való egybeolvadás csúcspontja a könyv utolsó ciklusa, a Zsoltár. Vallásos áhitattal fogalmazódik meg az alaptétel: „nagyszerű anyag / a fa / nagyszerű lélek / a lomb” (Egyezség). A közösségi ember lecupaszodik, rendjelei és dicsőségei értelmetlenekké válnak a természeti világ közelében. A kivételes boldogság állapota ez, mert „csak a kiválasztottak szólíthatják nevükön a füveket”. A halál árnyékában csupán ez a rég feledett létforma tűnik értékesnek, erőfeszítésre méltónak.

A *Tépzár* villanásai sok szempontból bevezetői az *Elmulatott jövő*nek. A Zsoltár című vers tragikus helyzetfelmérése folytatódik az elégiába hajló költeményekben. Ellenben a lírai én most már jórészt csak szemlélője az eseményeknek, nem tevékeny részese.

A „légy-versek” az előző kötetből még fülünkben donganak, a légy azonban vesztített erejéből, fárad, lételeme a vergődés. Jelképes zúgása hazafelé, a kisebbségi lét felé vezeti az alkotót: „. . . kettős / életre és / lapulásra / kényszerített / emberek között” jár a tekintete, egy látszatvilágot, félelmekkel teli meghunyászkodásokat kerülget, azt a vidéket járja, ahol „végvár a lekvár”. Az otthon lenni állapotát itt koszos hajnali váróterem, ragacsos érzelmek, téveszmék, gyomnövények rengetege, zúzos vidék, kövér disznók vére jelenti. Míg a *Tépzár*at a tavasz zendülése indítja cikkcakkos útjaira, az *Elmulatott jövő*ben a folyókon újra beáll a jég, és hó lepi a tárgyakat. Itt tél van, mindig tél, vagy üvegtemető „nyelvehagyott és hitehagyott” alakokkal.

Véres marakodásá degradálódik a lét, elhatalmasodik a bűn, a szólóhoz az elhallgatás közelít. A Költő helyzetét sötét kép jósolja meg: „. . . végtelen hőmezőn pötyögget egy / lehangolódott zongorát, / az irdatlan didergést / tizedelő szólás emlékével” (Didergést tizedelő). Az elnapolt életek verseiben, fáklyás hazugságok sűrűjében ismét fölbukkan a megtartó hatalom, a természet. A versek énje nyílt vallomástétellel, teljes kitérüléssel fordul feléje. Mert a természet most már többet jelent, mint menedéket. Példa önnön értékeinek megőrzésére. És a megtévedt ember egyszer majd rájön, melyik útra kell lépnie: „Majd fölvilágosítja őt / az első, útjába eső / kiserdő, / mely képtelen / árnyékáról lemondani, / zúgásától szabadulni, / melyben a / levelek nem / tagadhatják meg sohasem / águkat rázó fájukat” (*Elmulatott jövő*).

A pillanatnyi oldódás lehetőségét ismét a természet ígéri. A Tiszánál vagyunk újra, a távoli gyermekkor nyarában. A lírai én szinte százugd, repesve iramlik a múlt lángoló fényű játéka, homokszemcséi felé, akár a néhai klottgatás, mezítlábas fiúk „a tündér-hullámok rángó fény-hálója” felé. Mindenható homokvárak magasodnak felénk, mulandóságukban is elpusztíthatatlanok, hisz a homo ludens örömét hirdetik és konzerválják.

A könnyed játékoság másik figyelemre méltó verse a Mintha, melynek enyhítő

melegségét azonban hamar betetőzi a Nem lesz háború című verscsoport. Mindössze három versből áll a kép, a kor tablója. A Gazdátlanul őrlő malom kelepel, zúgatja örvényeit, majd az ember felé, fordul a „látó”, Az értelem zavarához, hogy azután gúnyos kacajjal, fájdalmas kacajjal fordítsa visszájára a „Nem lesz háború” ígérétét. Ezredvégünk emberi nyomorúsága a csúcspont felé halad, s az értelembe, a szeretetbe vetett hit utolsó szigetei is darabokra hasadoznak.

Amíg a *Tépzár* utolsó verse a tiszta hangú, megtérni vágyó zsolttár igéit szórta közénk, addig az *Elmulatott jövőben* a száműzött béke, a pusztulás víziója bonthatkozik.

CSAPÓ Julianna

EGÉSZSÉGÜGYI MÚLTUNK TISZTELETE

Dr. Balla Ferenc–dr. Hegedűs Antal: *Az egészség szolgálatában*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1990

Dr. Balla Ferenc és dr. Hegedűs Antal könyve, *Az egészség szolgálatában* egy kötetben összefogva tárja az olvasó elé Bácska és Bánát egészségügyének történetét a 900-as évektől 1918-ig. A mű egyben érdekes olvasmány és alapos, átfogó, könnyen áttekinthető adattára vidékünk orvoslása fejlődésének, kialakulásának és nehézségeinek. Így elsődlegesen ismeret-terjesztő feladata mellett jelentős történeti tette: az orvosi és történelmi szakirodalom gazdagodását is jelenti.

A könyv kitaró gyűjtőmunka eredménye, ami a szerzőktől magas szintű orvosi szaktudást, szisztematikus kutatást és pedantériát igényelt. A szerzők képzelőerejének eredménye, hogy a mű a száraz historiográfiát meghaladva olvasmányosan mutatja be az orvoslás gondjait egy-egy korban. Így tárul elénk ez az örökös probléma: a súlyos betegségek gyógyítási módjai, a betegek kinszenvedése és az orvosgenerációk állandó kísérletezései s az ezzel járó sikereik és kudarcaik a beteggyógyításban és a járvány-megelőzésben.

A könyv első része többek között azt illusztrálja, hogy felénk hogyan alkalmazták a régi gyógy módokat. Például az ókori Indiából az i. e. V. századból ismert eljárás, amelynek során a vérerek lekötéséhez növényi rostokat és hajszájakat használtak, vagy a kauterizációval végzett vérzéscsillapítást, amelyet az egyiptomiak már i. e. 3000 évvel alkalmaztak, továbbá azt az érlelő mődot is, amely Celsus nevéhez fűződik, időszámításunk első századában. A szerzők az itteni orvosok és gyógyítók élettrajzát is összeállították, és bemutatták munkásságukat.

Az újkor egészségügye, a második rész, a korszerűbb orvoslás alapfeltételeit meghatározó tényezők megjelenését, kialakulását és fejlődését mutatja be. Ez az időszak felénk a mocsaras árterületek fokozatos lakóterületté válásának időszaka, az orvostudományban pedig az a kor, amikor nagy erőfeszítéseket tesznek a járványok megfékezésére.

E könyv tanúbizonysága szerint vidékünk népeinek egészségügyi kultúrája nem

marad le lényegesen Európa többi népeitől, és az első kórházak bemutatása és leírása is azt igazolja, hogy a korszerű orvostan felénk is gyorsan alkalmazásra talált. A gyorsaság például a műtétek alatt az érzéstelenítés bevezetése után többé nem volt alapkövetelmény. Elődeink élete több olyan feledésbe merült gyógy mód alkalmazását is igényelte, amely ma már csak történeti érdekességnek számít. Ilyen szempontból e könyv figyelmeztetés is az utókornak, hogy aki a múltat nem tiszteli, az felkészülhet, hogy azt megismétli.

Balla és Hegedűs utal arra, hogy a XVIII. században vidékünkön terjed ugyan a gyógyszergyártás, de a gyógyító elixírek igen drágák, ezért az egyszerű ember, aki hisz a gyógyszerekben és az orvosokban, nehezen jut hozzájuk. Mint kiderül, ebben az időben az orvostan és az orvosok már nagy tiszteletnek örvendtek, különösen az előző korokhoz viszonyítva.

A könyv az emberi humanitás történetét is tárgyalja, még hozzá a nehezen elviselhető és meg nem érthető betegségeken keresztül.

Az első orvosok vidékünkön a hallei, bécsi, pesti egyetemekről visszajövet úttörő munkát végeztek a járványok és a csecsemőhalálozás leküzdésében. Nehéz volt megtörni a néphiedelmet és a bizalmatlanságot. Hosszú idő kemény munkájába tellett, amíg az orvosi beteggyógyítást az emberek elfogadtatták, tudatára ébredtek fontosságának és bizalommal fordultak az orvosokhoz. Ezt a nehéz folyamatot is jól illusztrálja e mű, és a statisztikai adatok halmazával kellően alá is támasztja az állításokat. Az újkor egészségügye felénk is úgy fejlődik, hogy az élet és a halál párharca mindinkább az élet javára dől el. A múlt században a nép egészségügyi kultúrája javul, és a hivatalos egészségügy hordozói egyre számosabbak. Mind több kórház és gyógyfürdő nyílik, növelve az élet felső korhatárát. A járványok ritkábbak, a népbetegségek száma csökken, jellegük megváltozik.

A könyv e vidék orvosai tudományos tevékenységének illusztrációjával zárul. Minden egészségügyi munkás és múltat tisztelő ember hasznos olvasmánya lehet.

Dr. FÁBRI Miklós

SZÍNHÁZ

TEJESKÁVÉ

Hat szereplője van Aleksandar Popović legújabb, *Tejeskává* című színpadi művének, melynek ősbemutatója, Branko Pleša rendezésében, az újvidéki Szerb Nemzeti Színházban látható. A hatos szám a modern dramaturgiában jól ismert, mert eszünkbe idézi Luigi Pirandello világhírű, *Hat szerep keres egy szerzőt* című

Aleksandar Popović: *Tejeskává*. – Szerb Nemzeti Színház, Újvidék. Rendező: Branko Pleša. Díszlet: Mileta Leskovic. Jelmez: Jasna Petrović Badnjarević. Zene: Goran Pleša. Koreográfia: Slavko Pervan. Színészek: Stevan Gardinovački, Aleksandra Ilić Pleskonjić, Predrag Momčilović, Gordana Đurđević, Vladislav Kačanski és Draginja Voganjac.

színművét, amelyben igen eredeti módon szembesül a színház és az élet valósága, a művészet és az élet. Az történik, hogy a színházi próbán megjelenik hat szereplő, akik miután részben önmagukra, saját történetükre ismernek, de elégedetlenek ennek színpadi bonyolításával, átveszik a szerepeket, saját történetüket játsszák el a színpadon; a valóság korrigálja a művészetet, az élet hitelessé tette a színházat.

Aleksandar Popović színművének előadásán is lejátszódhatna hasonló szerepcsere, igaz, némi módosítással, például úgy, hogy a nézőtérről – amely a tizedik előadáson is teljesen megtelt, ellentétben Ljubiša Ristić egyévi pünkösdi királyságával, amikor a látogatottság erősen csökkent – felmennének hatan a színpadra, és eljátszanák a *Tejeskávé* hat szerepét, saját történetükként. Megtehetnék, mert Aleksandar Popović „álomjátéka” jellegzetesen, felismerhetően itteni történet, itteni szereplőkkel, pontosan szerbiai történet, szerbiai szereplőkkel, vagy inkább belgrádi mese, amelyben mintegy negyven-ötven év történéseire ismerni. A háború kitörésétől szinte napjainkig formálódik, nagy bakugrásokkal, a mindennapi élet, amelyet olyan jelentős események határoznak meg, mint a megszállás, a háború, a felszabadulás, 1948 meg az azt követő politikai-társadalmi változások, amelyek az emberek cselekedeteit, egymás közötti viszonyukat, sorsuk alakulását egy kis közösségben – cseppben a tenger, családban a társadalom képe alapon – fölöttébb felerősítve, kifejezett drámai intenzitással láttatják. A hat szereplő lényegében egy család, annak ellenére, hogy a szigorúan vett család négytagú – apa, anya, fiú, lány –, de a másik két szereplő – fiú, lány – is a családhoz tartozik, nevelt gyerekek, akikre elsősorban azért van szükség, hogy a viszonyrendszer bonyolultabb legyen, alakításában a szerelem is szerepet kapjon.

Mi történik velük? Lényegében semmi rendkívüli, semmi különös. Az apától elveszik a megszállók a gyárat, ami nyilván inkább üzem, de az új hatalom mégis háborús bűnössé nyilvánítja, részint mert tagja volt a megszállókkal szimpatizáns pártnak, amire viszont azért kényszerült, hogy fiát, akit a nevelt fia helyett vittek el börtönbe, kiszabadítsa. . . A fiúk katonaszökevények, az egyikből partizán lesz, a másik – mert hiába várta a rejtjeles üzenetet, a hívó jelet – itt maradt, s Ljotić-katoná lesz. . . A csúnya, de okos lány bánatában kolostorba megy, a szép és buta sorra váltja élettársait, szeretőit, minden itt szerepet játszott nemzetet megajándékoz egy-egy gyerekkel. . . Az anyát, mert őszintén megmondta véleményét, a régi hatalom jól megveri, az új a Goli otokra internálja. . . A partizán a felszabulás után nevelőapját osztályellenségként börtönbe juttatja, ahol nyomorékká teszik. Majd negyvennyolc után a fiú kegyvesztett lesz. . .

Sorolhatnánk hosszan a jól ismert epizódokat, melyekből összeáll Popović színművének laza szálakból szőtt cselekménye. A *Tejeskávé* is megőrzi a popovići dramaturgia régebbi jegyeit, többek között a frappáns szójátékokból formált nyelvet, a már-már abszurd dialógustechnikát. De felismerhető a replikákat és a szereplőket összefogó cselekmény, a drámai történet, ami azelőtt nem volt Popović műveinek jellemzője. Abban is követi saját dramaturgiai hagyományát, hogy replikái és helyzetek között jellemezők, még a tragikusak is. Amikor az apa megnyomorítva, mintha úthenger ment volna rajta keresztül, jön ki a börtönből, értelmes beszéd helyett csupán makogva kommunikál, akkor a színész (Stevan Gardinovački) annyira túloz, hogy amin sírni lehetne, azon is nevetünk. Akárcsak amikor az anya (Aleksandra Ilić

Pleskonjić) visszatér a Goli otokról. A rendező láthatóan sohasem engedi meg, hogy az előadás egyértelműen vagy csak komikus, vagy csak tragikus legyen. A rendezői-színészi ambivalenciát ezúttal indokolja a jelenetek valóságossága és a jeleneteket elválasztó közjátékok álomszerűsége (koreográfus Slavko Pervan), továbbá a színpadkép (Mileta Leskovac munkája), amelynek fekete, fényes padlója nemcsak kontrasztja az egyszerre tágasságot és bezártságot sugalló fehér körfüggönynek, hanem a benne tükröződő valóságot egyrészt megkettőzi, másrészt pedig torzítja is. Ezt a kettősséget fejezi ki a játéktér körül gomolygó köd is, ami mintegy valószerűtlenül a színhelyet, de különösen fontos szerepet kap a záróképben, melyben – mint egy báli forgatagban – felvonulnak mindazon nemzetek képviselői, melyekkel a történet szereplői együtt élnek vagy háborúban s azt követően találkoztak, de a kórtánc nem boldog össznépi összefogózkodás, hanem halomra dőlés, együtt vesznek, veszünk el a gomolygó ködben.

A hat színész teljes odaadással és példás önfegyelemmel követi a rendezői elképzelést, része is és irányítója is a színpadon megelevenedő töredékes krónikának. Összefogják a cselekmény laza szálait, általuk szervesülnek történeté az epizódok, de ugyanakkor egyéni sorsokat is formálnak. Mindenekelőtt Gordana Đurđević kiváló a csúnya lány szerepében, éppen mert legteljesebben rajzol elénk egy emberi sorsot. Draginja Voganjac egyszerre láttatja a könnyelmű nő felszínességét, ami minden bajon átsegíti, és szerencsétlenségét, aminek talán nincs is egészen tudatában. Aleksandra Ilić Pleskonjić az ősanját mutatja meg, elsősorban tragikus gondterheltséggel. Stevan Gardinovački viszont inkább a komikus jegyeket erősíti fel az apa szerepében. A két fiú közül Vladislav Kačanskić a hálásabb feladat, mert a szerep életében több nagyobb fordulat játszódik le, mint abban, amit Predrag Momčilović szerepe kínál.

GEROLD László

KÉPZŐMŰVÉSZET

PENOVÁC ENDRE VILÁGA

Fél évtizednél alig valamivel többet kitevő időszakban összegeződnek az eddig szerzett ismeretek. Az elmúlt évtized módfelett gazdag művészeti forrongásainak tapasztalatait önmagán átszűrve Penovác Endre művészete két sajátoságot tükröz:

– a képzőművészeti tevékenységet nem a „menő” szenvedélyek, ötletek, kísérletek és ismétlések „szabad piacán” űzhető vég nélküli játékként és a naprakész művészeti szintérre való befutásként képzelte el;

– nem tagadta meg az oly régóta és oly sokszor megcsúfolt „helyi színeket”, amely legdicsebb pillanatait talán éppen a háború utáni művésztelepeink szenvedélyes, lendületes költői expresszionizmusának pillanataiban élte meg; az ösztönök és gesztusok sziporkázó színjátékával a szerkesztés, az építés, a rend és a fegyelem

szigorúan ellenőrzött formakészletét állította szembe a tér megformálásakor.

Kezdetől fogva a saját útját járja, azzal a mély meggyőződéssel, hogy a „hazai terepen maradás” nem az önkéntes elszigetelődést, hanem az autentikus kreativitás kiindulópontját jelenti. Mert az alkotás mint a szabad személyiség megnyilvánulása mégiscsak kibújik a helyi tapasztalati meghatározások alól, és a tevékenység révén szabad, de nem önkényes kifejezéssé minősül. A szabadság a konvenciókkal való meg nem békélés, amely újabb szimbólumokat eredményez, s amelyek ismét csak a valóságunkat jelképezik, míg újabbak nem kerülnek a helyükbe. „A világ ily módon szimbolikus elrendezésű. S miután tudjuk, hogy a szimbólumteremtés kizárólag az ember sajátossága, a világ világgént csakis az ember számára létezik, s addig terjed, ameddig a szimbólumok is érnek” (Zdravko Radman).

A „síkság” feletti szellős „felhőjátékok”, a szülőfalu, Tornyos és a hullámzó topolyai dombok „tavaszaira” és „teleire” való gyermeki visszaemlékezések a világot tárják elénk, azaz a kreatív kiindulópontot és az alkotói szabadsághoz való útravalót jelentik, amely a meglevő világból a lehetséges világok sokaságába fogja irányítani. A valóság és a topolyai művésztelepnek a hely, a vidék iránti elkötelezettségéből adódó fényes pillanatai Penovác Endre számára szimbólumteremtő kihívást jelentenek.

Felismerve azt a szakadékot, amelybe az innen származó képzőművészek szülőfölddel kapcsolatos érzelmei rendre belebuknak, „menekül” ettől, s ellentpontként egy sajátságos konstruktivista megoldás mellett dönt: a felületet egymással egyensúlyban álló részekre bontja, hogy azután ezekhez a szülőfölddel, e vidékkel szembeni szenzibilitás szípkorkázó kolorisztikus megnyilvánulásait „adagolja”.

Fegyelmezetten tesz próbát a ceruzával, azután az akvarell szeszélyes játékaiknak engedi át magát, végül az olajjal szerkeszt. Aktok, portrék, a „síkság portréi” sorakoznak. Következnek a termések: az alma külön kihívást jelent a festő számára, aki mintegy felül akarja múlni a benne rejlő rajzoló; a kisméretű (40 x 45 cm) vásznon szétszóródó fél kiló meggyet, amely az egyesület 1985-ös, a Képzőművészeti Találkozó szalonjában rendezett kiállításán szerepelt, lehetetlen megkerülni. Később az akvarellek sorával, a Felhőjátékok sorozatával, tájképekkel vonja magára a figyelmet. Személyes kifejezőeszközei mind felismerhetőbbek, látványképei valahogyan rendre „kristálytiszták”, s valóban a síkság sajátos meglátását jelentik.

Az 5. Jugoszláv Akvarellbiennáléra (Karlovac, 1987) az előző évben készült Falakat küldi. 25 x 25 cm-es négyzetbe helyezte el a Fal I.-et: egy háromszögletű égboltdarabkát s a fal ötszögét, benne egy téglalap alakú nyílással. A pannon települések házsorait ismerők számára ez kétségkívül egy falusi oromfal képe, benne a jól ismert padláslyukkal, és mégsem „falusi motívum” ez. Ez egy sajátságos, átgondolt s a művész keze által megformált esztétikai tér, művészi objektum, amely azonban elhatárolja magát a síkságtól elbűvölt vagy akár az e tájban gyökerező művészek festői motívumai bármelyikének funkciójától. Ezek az akvarellek az önuralom, a környezetben rejlő rend megelégszések gyakorlati. „Szimbólumteremtésével az ember beavatkozik a tárgyak és történések világába, lemér és besorol, old és megjelöl, és új koordinátákat talál önmaga számára a világban s a világ számára a maga ismeretei között”, mondaná Zdravko Radman, ha valami véletlen folytán találkozna Penovác Endre akvarelljeivel. Ezek szerint pedig e festőnél a „helyi színek” olyan jelképek megteremtésében nyilvánulnak meg, amelyeket a világról alkotott

mondanivalójának műveiben is felsejülő szimbólumrendszerébe fog beépíteni.

Ceruzarajz a tuzlai Jugoszláv Portrékiállításán 1987-ben. A fal mellett gyermek és árnyék. ILLÚZIÓ!

Csakhogy: vajon ez egy kislány portréja, vagy az általa beárnyékolta fal? Létezik-e egyáltalán az a fal, amelyre a gyermek támaszkodik a bal kezével, s ahonnan kiindulva a papír fehérségén valamivel sötétebb folt ömlik szét a „túldoldalon”. Egymás ellentétei: a vonal eleven, könnyed nyoma és a beárnyékolta fehérség, „Középutt” a papír pedig tényleg valódi.

Minden olyan egyszerű és mégis oly bonyolult. Semmi mesterkéeltség, kimódoltság nincs megnyilatkozásában, semmi „irányadóan” aktuális. Minden tiszta és világos, mintha minden – akár egy műtő, a sebészkezek, de még az ottani fény is! – sterilizálva lenne. Annyira valóságos, hogy már valószerűtlennek tűnik, és fordítva. Az akkoriban ott álldogáló kislány ma három évvel idősebb, s amikor a fal mellé áll, valódi árnyékot vet rá. S valódi a kiállítás legsikeresebb alkotásainak szánt aranyoklevél is, amelyet a zsűri a szóban forgó rajznak ítél oda.

Hogy mi a rajz, nehéz megmondani, de mindenesetre a szenzibilitás, a szakmai tudás és az egyéni jelképes kifejezés mód megfogalmazási igényének összegezése.

Rijekai Nemzetközi Rajzkiállítás, 1988. A „tájképek” csoportjában egy, ceruzával hideg, jeges fényűre, „ingerelt” fehérséget a számunkra jól ismert táj, a jéggé fagyott végtelen síkság képeként élünk át. A szürke égbolt függőnyként hull alá, a „tetszőleges firka” szövevénye „alatt” pedig felvillan az érintetlen alap, s szemünk előtt mind felismerhetőbben bontakoznak ki a behavazott szántás hófúvásai. Honnan a pannon téli táj illúziója? Sehol egy felismerhető részlet, csak a ceruza hol szeszélyesen szövevényes, hol gyöngéden simogató nyoma és a tiszta papír jellegzetes hatása.

Nyilvánvaló, hogy Penovác Endre a síkság sztereotip bemutatásával szembeállva, saját jelrendszerének meggyőző erejével a környezetünkben lévő dolgok sorrendjének hozzánk alkalmazkodó, nekünk szóló, tömör rejtjeleit kínálja fel.

A „táj”, az övé és a miénk, többé már nem a régi. Számtalan új szimbólum egészítette ki és formálta újjá tapasztalatainkat, megváltoztatva és gazdagítva így a környezet megismeréséhez kapcsolódó lehetőségeinket. Az érzékeinkre ható jelképszenzációk sokaságában ott van Penovác tájmeglátása is, a mind gyakrabban megnyilvánuló gesztus, a színek és szándékok mind kifejezettebb összhangja, amelyet oly mesteri módon valósít meg a papír és a ceruza párbeszéde révén.

Penovác Endre, a „helyi színekhez” kötődő alkotó ugyanis a területi megkööttségek nélküli, a fenyegetettségől és szennyeződésektől mentes világ végsőikig letisztult képét kínálja nekünk.

Valóság vagy illúzió a világunkról alkotott ilyen kép? Talán csak hiú ábránd a határok nélküli, tiszta emberi környezet ilyen jelképe. Mindenesetre azonban alkotás, alkotóerő, amely visszaadja a képbe mint fikcióba vetett hitünket, amelynek szívesen kölcsönözzük az olyannyira áhított valóság, az emberhez méltó, mindent felölelő táj, a szülőföld jelentését is.

KRÓNIKA

ISMÉT MEGJELENIK A *KNJIŽEVNA REČ* – Félévi, elsősorban anyagi okok miatt beállt szünet után ismét megjelent a *Književna reč* című belgrádi irodalmi újság, amely az elmúlt évtized folyamán merész hangvétele miatt állt az irodalmi közvélemény érdeklődésének homlokterében. A lap újbóli megjelenését mintegy húsz író, a lap munkatársai üdvözik: Az első oldalon találjuk Végel László, Mirko Kovač, Svetlana Velmar-Janković, Gojko Tešić, Svetislav Basara és Jovica Acin kisesszójét.

A *KNJIŽEVNE NOVINE* VASKO POPA-SZÁMA – A Szerb Íróegyesület irodalmi lapja, a *Književne novine* január tizenötödikei számában nyolc oldalon emlékezik meg a január elején elhunyt költőről, Vasko Popáról. A tematikus blokkban Stevan Raičković és Matija Bećković nekrológiát számos Popa-vers és költészetét méltató írás követi.

A NIN ÉS A POLITIKA DÍJAI - A szerbhorvát nyelvterület múlt évi legjobb könyvéért járó díját Miroslav Josić Višnjić sztapári születésű író kapta *Obrana i propast Bodroga u sedam burnih godišnjih doba* (Bodrog védelme és bukása hét viharos évszakban) című, a Srpska književna zadruga kiadásában megjelent regényéért. A regény a bácskai szerbek szemszögéből „szimbolikus képet ad kollektív és egyéni sorsokról az 1848–49-es események során”, áll egyebek között a zsűri jelentésében. A legjobb publicisztikai könyv díját Vasa Kazimirović érdemelte ki a *Nikola Pašić i njegovo doba 1845–1926* (Nikola Pašić kora) című munkájáért, a díjazott képzőművész pedig Aleksandar Cvetković belgrádi festő.

PÁLYÁZAT NÉPVISELETEKRŐL – A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság néprajzi alosztálya pályázatot hirdetett a jugoszláviai magyar népviseletek feldolgozása címmel. A pályaműveket december 15-éig lehet beküldeni a JMMT szabadkai tagozatának címére. Ide tartozik az a hír is, hogy ez a tagozat januárban hazai és külföldi szakértők bevonásával néprajzi szemináriumot is tartott.

ÉRKEZNEK A KÖNYVEK – Olvasóinknak már beszámoltunk arról, hogy az adai származású dr. Szabó Sándor által kezdeményezett Selye – Szabó Stressz kutató Intézet létrehozása folyamatban van, de az építkezés még nem kezdődött meg. A *Magyar Szó* most arról tudósít, hogy adminisztratív és pénzügyi kérdések miatt kellett átütemezni a munkálatok megkezdését, de máris érkeznek Amerikából a könyv- és folyóirat-szállítmányok, amelyeket egyelőre ideiglenesen helyeznek el.

ÚJ PULA A LÁTHATÁRON – Ezzel a címmel közöl írást Ládi István a *Magyar Szóban*. „A már fogalommal vált pulai filmfesztivál új képletét már évek óta keresik – írja a filmkritikus –, de a különböző elképzeléseket sehogy sem sikerült közmegegyezésre összehangolni... A pulai fesztivál radikális átszervezése újra időszerűvé vált. A *Danas* közírára tette, hogy kidolgozták az új koncepciót, méghozzá minisztériumi vonalon. Megbízták Ivo Škrabalót, hogy vesse papírra, milyennek kellene lennie a jövőben a pulai fesztiválnak. Azt javasolja, a neve a Jugoszláv Filmek Nemzetközi Fesztiválja legyen. Egy hétig tartana, és az Isztriai Népszínházban pergetett főműsorában 12–14 filmet mutatnának be, az informatív műsort

pedig teljesen megszüntetnék, mert Pulában nem az évi produkciónak, hanem a jó filmeknek van helyük. Csak azokat az alkotásokat mutatják be, amelyeket a műsorigazgató meghív, miután megnézte a teljes évi termést. Horvátországnak lehetne több filmje a fesztiválon, mint a többieknek, mert Škrabalo szerint minden nemzetközi fesztiválon így szokott lenni. A versenyműsor műveit nemzetközi bírálóbizottság értékelné, nemzetközi mércék alapján. A díjak tekintélyes

összegűek lennének. Egy párhuzamos műsorban hat-hét külföldi filmet mutatnának be, egy másik programot pedig minden évben másik köztársaság filmművészetének szentelnének. Mivel a pulai fesztivált az Aréna nélkül el sem lehet képzelni, Škrabalo úgy véli, az ókori amfiteátrumban külföldi nagy sikerfilmeket lenne jó bemutatni. Így talán sikerülne visszacsalogatni az évek során drasztikusan megfogyatkozott közönséget."

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

Szirmai Károly: *Vesztglő vonatok I.* (Összegyűjtött elbeszélések, novellák, versek, 1910–1944)

Németh István: *Mogyorófavtrág* (válogatott elbeszések)

Gion Nándor: *Börtönről álmodom mostanában* (regény)

Tari István: *Elmulatott jövő* (versek)

Miroslav Antić: *A világ bal fele* (versek Fehér Ferenc fordításában)

B. Szabó György: *Éjszakák, hajnalok* (tanulmányok)

Bosnyák István: *Jugoszláviai magyar népköltészeti kalauz* (tanulmány és bibliográfia)

Jung Károly: *Délszláv hőselemek Székely Jánosról* (Borislav Jankulov előszavával, Jung Károly utószavával)

Harkai Imre: *Topolya építészete* (tanulmány)

- Tolnai Ottó*: Grencsó István lépcsőház-opusa (esszé) 161
Vera Jovanović: Szótér János faszobrász (tanulmány) 165

DOKUMENTUM

- Bori Imre—Várady Tibor*: Farkas Geiza áldatlan pere (II.) 175

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

- Gerold László*: „Sziroma élet“ (Németh István: *Mogyorófavirág*) 184
Bányai János: „Talán nem is lesz“ (Petri György: *Valami ismeretlen*) 186
Csapó Julianna: Jöv(end)önk (Tari István: *Tépőzár; Elmulatott jövő*) 191
Dr. Fábri Miklós: Egészségügyi múltunk tisztelete (Dr. Balla Ferenc—dr. Hegedűs Antal: *Az egészség szolgálatában*) 193

S z í n h á z

- Gerold László*: Tejeskávé 194

K é p z ő m ű v é s z e t

- Bela Duranci*: Penovác Endre világa 196

KRÓNKA

Ismét megjelenik a Književna reč; A Književne novine Vasko Popa-száma; A NIN és a Politika díjai; Pályázat népviseletekről 199

Számunkat Szótér János munkáival illusztráltuk

HÍD — irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. 1991. február. Kiadja a Forum Lap- és Könyvkiadó és Nyomdaipari Munkaszervezet. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 602-es mellék. — Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. — Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizethető a 65700-601-14861-es zsírószámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. — Előfizetési díj belföldön egy évre 200,00 dinár, fél évre 100,00 dinár. Egyes szám ára 20,00, kettős szám ára 40,00 dinár; külföldre egy évre 400,00 dinár, fél évre 200,00 dinár. Külföldön egy évre 12, fél évre 6 dollár. — Készült a szabadkai Minerva Nyomdában YU ISSN 0350-9079.